

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๘

(ปราบเงี้ยว ตอนที่ ๒)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางทองคำ นกแก้ว

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๒ พฤษภาคม ๒๕๐๕

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นางทองดี นกแก้ว กำหนดงานวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๐๕ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เจ้าภาพได้มาติดต่อขอขมาเจ้าหน้าที กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร แด่ดวงความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ การปราบเงี้ยว ซึ่งกรมศิลปากรเคยจัดให้ออนพิมพ์มาครั้งหนึ่งแต่ยังไม่หมดข้อความ เพื่อเป็นอนุสรณ์เนื่องในงาน กรมศิลปากรไม่ขัดข้อง ยินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องปราบเงี้ยวตอนนี้เป็นตอนที่ ๒ จัดเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๘ เป็นจดหมายเหตุและโทรเลขของผู้ปฏิบัติงานอยู่ในแถบเมืองแพร่และเมืองโก๋ดเคียง รายงานเข้ามายังกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทยได้เก็บเข้าเรื่องรวมไว้ในพิมพ์ใหญ่ มีได้เรียงลำดับกัน ซึ่งหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ประทานให้กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗

ต้นเหตุที่จะเกิดกบฏเงี้ยว หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงไว้ในหนังสือ แพร่—น่าน ว่า “ต้นเหตุของเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเคยได้ยินจากเสด็จพ่อว่าเรื่องเดิม นั้น พกาหม่อมเป็นลูกหนเจ้านางแว่นที่พบน้องพระเจ้าเชียงใหม่อยู่ ๕,๐๐๐ บาท ไม่มีจะใช้ก็หนีมาอาศัยพอกพ่องอยู่ในเมืองแพร่ วันหนึ่งเห็นเขาชนเงินด้วยเขาไปที่ศาลากลาง กบฏชนวาธาได้เงินไป ไชยหนักจะกดขยไปบ้านได้ แดงพกาหม่อมก็รวบรวมพอกพ่องยกเข้าปล้นตามทีเด่ามานี้ เผอิญทำได้โดยสะดวก จึงเตยคิดการใหญ่ขึ้น จนเตยกตายเป็นชบถไป”

บรรดาจดหมายเหตุและโทรเลขเหล่านี้ ข้อความและการจัดลำดับเรื่องยังไม่ดี คิดออกนนัก ยังดกตนักนอยู่ เนื่องจากการจัดทำหนังสือนี้เป็นเวดาร์บตวน แต่กนับว่าเป็นการรวบรวมเอกสารเกี่ยวกับ การปราบเงี้ยวไว้ เพื่อประโยชน์ของการ สืบสวนค้นคว้าต่อไป

กรมศิลปากร ขออนุโมทนาในกุศลราศีที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแต่ นาง
 ทองดี นกแก้ว ตลอดจนให้พิมพ์หนังสืออันเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยตอนหนึ่ง
 ออกเผยแพร่เป็นวิทยาทาน ขอกุศลทั้งนี้จงบันดาลให้นางทองดี นกแก้ว ผู้ดวงตบ
 ได้ประสพสุขตามควรแก่ฐานะนิยมนต์มงคลเจดจ้านงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ

กรมศิลปากร

๑๗ พฤษภาคม ๒๕๐๕

นางทองดี นกแก้ว

ชาติ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๐

มรณะ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓

๖๖
อาลัยรักคุณทองค นกแก้ว

ถ้ามีคุณทองค นกแก้ว เป็นเพื่อนรักสนิทของข้าพเจ้ามาตั้งแต่ครั้งเยาว์
เป็นเด็กนักเรียนอยู่ด้วยกัน เมื่อคุณทองคเข้าสู่วัยซดมรสกับดามินน ดามรับราชการ
เป็นปลัดอำเภอพระประแดง ข้าพเจ้าได้ไปเป็นเพื่อนบ้างด้วยคนหนึ่ง จึงมีโอกา
สได้รู้จักคุณทองคตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา แต่ยังไม่เป็นทศนุเคยชงกันแต่กัน จนกระ
ทั่งออกหลายปีต่อมาข้าพเจ้าได้ ไปรับราชการเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดนคร
พนม และดามรับราชการเป็นนายอำเภอเมืองจังหวัดนนทบุรีก่อนแล้ว จึง
เป็นโอกาสอันดีให้ครอบครัวของเราทั้งสองได้พบพูนความสัมพันธกันยิ่งขึ้น มีการ
ไปมาหาสู่ชงกันแต่กัน เทียงแต่ด้วยกัน แทบจะไม่เว้นว่างเลย ความรักใคร่
คุ้นเคยระหว่างครอบครัวทั้งสองถึงสนิทสนมแน่นแฟ้นยิ่ง ๆ ขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะ
คุณทองคกับภริยาข้าพเจ้าได้เป็นสวอริยาศรัยรักใคร่กันอย่างยิ่งเหมือนน้องกับพี่ จน
เป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนฝูงและประชาชนในท้องถิ่นทั่วไปว่าเราเป็นเพื่อนกัน เราได้
อยู่ใกล้กันสนิทสนมกลมเกลียวเหมือนบุคคล ในครอบครัวเดียวกันตั้งมาเป็นเวลา ๕-๖ ปี
ก็ต้องแยกย้ายไปรับราชการอยู่ต่างจังหวัดกัน แต่ไม่ว่าจะไปอยู่จังหวัดใดใกล้ไกล
เพียงใด ก็มีการติดต่อกันอยู่เสมอได้ขาด และมีโอกาสที่จะไปมาหาสู่กันได้ต่างก็
มีได้ละโอกาสนั้น ๆ เลย หลุดจากต้องอยู่ต่างบ้านต่างเมืองห่างไกลกันไปพักหนึ่ง
ก็ยังมีโอกาสอยู่ใกล้เคียงกันอีกหลายปี โดยข้าพเจ้าไปรับราชการเป็นข้าหลวง
ยุติธรรมซึ่งต่อมาเปลี่ยนเรียกว่าอธิบดีผู้พิพากษาศาล ประจำอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่
ส่วนดามรับราชการเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่อยู่ในขณะนั้น แม้จะมีได้
ร่วมจังหวัดเดียวกันก็จควาไม่สู้ห่างไกลกัน ทงหน้าทราซการของข้าพเจ้าก็ครอบ
คลุมคดกอดไปถึงจังหวัดแพร่ด้วย ในตอนนั้นโอกาสที่จะได้ไปมาหาสู่หรือพบปะกันก็มี
มากขึ้น ข้าพเจ้าประกอบการสมรสกับภรรยาข้าพเจ้าที่จังหวัดลำพูน คุณทองค
กับดามก็ไปต่างงานต่างคนรวมในงานด้วยจนเสร็จเรียบร้อย

ในเวลาไม่สู้ห่างไกล กบฏที่ ข้าพเจ้า ย้าย กบฏ จากจังหวัด เชียงใหม่ มารับ
 ราชการ ในกรุงเทพฯ ตามที่คุณทองดีปรารถนาลงสู่สภาพของคนว่าได้รับรอยตงมาก
 เพราะกรากกร้า ประกอบกับคุณทองดี ซึ่งเคยมีสุขภาพสมบูรณ์ดุดอคมมา
 ก็ได้เบียดเบียนไป ต้องแยกกันอยู่โดยคุณทองดีมาพักรักษาตัวอยู่ในกรุงเทพฯ
 เป็นระยะนาน ๆ ความห่วงใยและกังวลใจก็บังเกิดแก่สามี ในที่สุดจึงได้ขอลา
 ออกจากราชการแต่กลับมาอยู่บ้าน ในกรุงเทพฯ ครอบครองของเราทั้งสองก็ได้มา
 อยู่รวมเมืองเดียวกันอีก แต่ข้างเป็นเพราะกรรมเดียนั้นอะไร โดยเหตุจากสามี
 ตาออกจากราชการมาแล้วไม่ถึงเดือนคุณทองดีถึงแก่กรรม ทั้ง ๆ ที่อาการป่วย
 ไม่แสดงออกให้เคยเห็นเลยว่าจะเป็นอย่างนั้นจนนินเณญข้าพเจ้า
 และภริยาออกจากบ้านไปเที่ยวต่างจังหวัดเลยแค่เช้า กลับมาที่บ้านเป็นเวลามืดค่ำ
 แล้ว เด็กที่บ้านบอกว่าบุตรชายคุณทองดี ไทรศัพทมาว่าคุณแม่ถึงแก่กรรม ข้าพเจ้า
 และภริยาฟังแล้วสงสัยต่าง ๆ ไม่อยากเชื่อว่าเป็นความจริง จะย่อนถามไปให้แน่
 ก็ไม่ทราบว่ามีบุตรชายคุณทองดี ไทรศัพทที่ไหนพูดมา จึงได้แต่กระแฉับกระฉอกออก
 จากบ้านไปในลักษณะเยี่ยมศพคุณทองดี โดยเตรียมใจไว้ด้วยว่า ถ้าคุณทองดีไม่
 ตายจริงก็จะต้องขออภัยแต่กลับมาได้แยกกับเด็กที่บ้านเป็นการใหญ่ ครั้นไปถึงไม่
 ทนย่างเข้าประตูบ้านก็เห็นศพว่าเด็กที่บ้านรับ ไทรศัพทฟังไม่ผิดแน่ ข้าพเจ้าและภริยา
 แล่นจะสลัดครันหด ใจเป็นที่สุด และส่งสารไปไซกะตากรรรมของครอบครัวนยงนิก
 โดยนอกจาก คุณทองดีจะ ไม่ได้ มีชีวิตตนเอง ความปรารถนาดี ของสามี ที่ตาออกจาก
 ราชการมาอยู่เป็นกำลังใจ ให้กลายเป็นความฉ้อแห่งแล้ว น่าเสียดายที่คุณทองดีไม่ได้
 ชมบุญบุตรชายคนเดียวที่มอยู่ ซึ่งถ้าจะได้เดินทาง ไปศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมเพิ่มเติม
 ณ สหรัฐอเมริกาในอีกไม่กี่วันข้างหน้า ทงนั้นนับว่าสามีและบุตรชายคุณทองดีต้อง
 ประสบการณ์อย่างใหญ่หลวงโดยไม่ทันคาดคิดมาก่อนเลยแม้แต่น้อย

คุณทองดีประกอบด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติ คือนอกจากจะจัดได้ว่า
 เป็นสาวงามคนหนึ่งแห่งพระประแดงในขณะนั้นแล้ว ความรู้และความฉลาดใน
 การบ้านเรือนก็มาก มีฝีมือในการประกอบอาหารทั้งทางและหวาน ได้เป็นกำลัง

ช่วยเหลือสามีซึ่ง โดยตำแหน่งหน้าที่ต้องรับรองแขกหรือ และจัดงานต่าง ๆ อยู่
 เสมอด้วยดีตลอดมา นิสัยใจคอก็ระมัดระม่อม กอบด้วยศรัทธาในบุญกุศลอยู่เป็น
 เมืองนี้ เป็นที่เอ็นดูรักใคร่แก่ผู้ใหญ่และเป็นที่เคารพรักแก่ผู้น้อย ไม่เคยทำความ
 เดือดเนื้อรอนใจให้แก่ใคร มีแต่จะสนับสนุนช่วยเหลือแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากตามที่
 สามารถจะช่วยเหลือได้ ทั้งเป็นคนมีอารมณ์เยือกเย็นแทบจะโกรธเคืองใครไม่เป็น
 คตอคเวตาที่คิดตามสามีไปรับราชการ ในที่ต่าง ๆ จึงเป็นที่รักใคร่นับถือแก่บุคคลใน
 ที่นั้น ๆ ทั่วไป โดยเฉพาะข้าพเจ้าเอ็นดูและรักใคร่เธอเสมือนน้องสาวคนหนึ่ง เมื่อ
 คุณทองดีมีกรรมต้องมาตบจนถึงแก่ความตายลงในวัยที่ยังไม่สมควรเช่นนั้น ย่อมยัง
 ความเศร้าสลดและอาดयरักแก่บรรดาญาติมิตร คตอคจนผู้ใดรู้จักไม่ว่าสนิทหรือ
 ห่างเป็นนอย่างมาก

บุตรชายของคุณทองดีใช้เวลาไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ ๒ ปี กัดบมา
 แล้วได้ไม่กี่วัน ข้าพเจ้าก็ได้รับทราบจากสามีของคุณทองดีว่า การมาปรึกษาคุณ
 ทองดีจะได้กระทำอกราง ๒ เดือนข้างหน้า คือในวันอังคารที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๐๕
 อย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าควรกระทำ ใคร่ขอแสดงความอาดयरักในคุณงามความดีของ
 คุณทองดี ตามที่มอยู่ในความรู้สึกของข้าพเจ้าให้ปรากฏไว้ในโอกาสนี้ และด้วย
 กุศลบุญราศีใด ๆ ที่คุณทองดีได้บำเพ็ญมาด้วยตนเองก็ดี ที่สามีและบุตรคตอคจน
 ญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศส่วนกุศลให้ดี ขอจงเป็นกุศลบุญราศีอันมีกำลังสามารถ
 อำนวยวิบากสมบัติอิริยวิบุตมบุญผลแก่คุณทองดี นกแก้ว โดยควรแก่คติวิสัยใน
 สัมปรายภพ ทุกประการเทอญ.

หลวงการุณย์นราทร

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้สมรสกับนางทองดี นกแก้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ที่บ้านปากดัด
อำเภอพระประแดง ซึ่งขณะนั้นข้าพเจ้าได้รับราชการเป็นปลัดอำเภอ อยู่ที่อำเภอ
พระประแดง ได้เกิดบุตรด้วยกัน ๒ คน

ต่อมาข้าพเจ้าได้ย้ายไปเป็นเดชานุกรมณฑลอุดร แล้วได้เลื่อนตำแหน่ง
เป็นนายอำเภอ ปลัดจังหวัด และผู้ว่าราชการจังหวัด ตามลำดับ ในระหว่างที่
ย้ายไปรับราชการอยู่ตามอำเภอต่างจังหวัดต่าง ๆ นี้ ทั้งในท้องถิ่นกึ่งนคร และ
ท้องถิ่นเจริญ นางทองดี นกแก้ว ได้ติดตามข้าพเจ้าไปร่วมทุกข์สุข ร่วมชีวิตอยู่
ด้วยกันทุกแห่ง

ความจำเป็นสำหรับข้าราชการฝ่ายปกครอง ซึ่งรับราชการอยู่หัวเมืองชน
บท ย่อมจะเป็นกำลังสำคัญของสามีได้มาก เพราะนอกจากจะช่วยเหลือในกิจการ
บ้านตามหน้าที่ของภรรยาแล้ว ยังจะต้องช่วยเหลือสามีในการ ค้ำจุนรับแขกหรือ
รวมทั้งข้าราชการที่ได้ออกไปตรวจราชการอยู่เมือง ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ยังจะต้อง
ประสานสามีกับในหมู่ครอบครัวของเพื่อนข้าราชการอีกด้วย ถ้าได้ภรรยาที่ดีแล้ว
ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวข้าราชการที่อยู่รวมกัน จะเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและ
กัน มีความสัมพันธ์กันประดุจญาติ เมื่อนักธุรกิจจะต้องรวมมอภกัน ก็จะได้
รับความร่วมมือมือทุกฝ่าย ช่วยให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งย่อมจะเป็นประโยชน์
แก่ราชการส่วนหนึ่ง สำหรับข้าพเจ้านั้น นางทองดี นกแก้ว ภรรยาของข้าพเจ้า
เชื่อได้เป็นกำลังช่วยเหลือมาอย่างดียิ่ง เพราะเธอเป็นมุมนั่งยิ้มต้งาม รุจิกร่างสง
ในสิ่งที่ชอบที่ควร สามารถคบหาสมาคมได้เหมาะสมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ จึงปรากฏ
ว่าในอำเภอ และจังหวัดที่ข้าพเจ้าได้รับราชการอยู่ทุกแห่ง มิได้มีความแตกร้าง
กันในหมู่ครอบครัวข้าราชการ แต่ปรากฏว่าได้มีความรักชอบพอกันประดุจญาติ
สนิท ตลอดจนพ่อค้าประชาชนอีกด้วย นอกจากนี้ นางทองดี นกแก้ว ยังเป็นผู้
รู้จักเก็บหอมรอมริบใช้จ่ายในสิ่งที่ควรไม่ควร ช่วยสร้างฐานะแห่งครอบครัวให้
เจริญตลอดมา นับว่าเป็นแม่ศรีเรือนของข้าพเจ้า

เมื่อทางราชการมีนโยบายให้ตั้งสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง ประจำ
 จังหวัดชน นางทองดี นกแก้วได้เป็นนายกสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมจังหวัดแพร่
 ก็ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากบรรดาข้าราชการสตรี ภริยาข้าราชการ ตลอดจน
 จนแม่เลี้ยงในจังหวัดแพร่ด้วย คณะกรรมการสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง
 จังหวัดแพร่ ได้พยายามหาทุนมาใช้จ่ายในกิจการของสมาคมและช่วยเหลือในการ
 ตั้งคณบดีเคราะห์ หตายเป็นหลายอย่าง มีการแจกอาหารและสิ่งของเครื่องนุ่งห่มแก่
 ผู้ทุกข์ยาก และผู้ประสบภัยพิบัติ ในคราวน้ำท่วม และออกค่าย ตามอำเภอต่างๆ
 ในจังหวัดแพร่หลายครั้งหลายคราว ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ก็ได้จัดงานเลี้ยงเด็ก
 และแจกของขวัญแก่เด็กประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ คนทุกปี ตลอดจนเวลาที่ข้าพเจ้ารับ
 ราชการอยู่ที่จังหวัดแพร่

ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี
 นาท เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชนในจังหวัดแพร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ นาง
 ทองดี นกแก้ว และคณะกรรมการตลอดจนสมาชิกของสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรม
 หญิงจังหวัดแพร่ ได้เป็นกำลังช่วยเหลือในการจัดพระกระยาหารและพระสุทธารณ์
 นอกจากนยังได้ช่วยจัดอาหารเลี้ยงดูบรรดาข้าราชการและผู้โดยเสด็จพระราชดำเนิน
 ในคราวนั้นอีกประมาณ ๗๐๐ คนอยู่หลายเวลา ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชน
 จังหวัดแพร่คราวนี้ นางทองดี นกแก้ว ได้รับพระราชทานเข้ามา ภ.ป.ร. จาก
 พระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานของทรงตั้งจาก
 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และโอกาสนี้ได้รับสั่งว่า "ขอบใจ ได้รับ
 ความสะดวกรับบายดี" นับว่า นางทองดี นกแก้ว และคณะกรรมการตลอดจนสมาชิก
 สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัดแพร่ ได้เป็นกำลังช่วยเหลือให้การรับเสด็จ
 พระราชดำเนินได้เป็นทพพอพระราชหฤทัยส่วนหนึ่ง

ในการที่ นางทองดี นกแก้ว ได้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมส่งเสริม
 วัฒนธรรมหญิงจังหวัดแพร่ นี้ จากผลงานที่ได้ปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่ทางราชการ

ส่วนหนึ่งจึงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย เป็นเกียรติประวัติ

ในสัปดาห์พระค้ำน่านนี้ ระหว่างที่ นางทองดี นกแก้ว ยังมชดคอยู่ ได้ปฏิบัติตัวอยู่ในศีลธรรมโดยเคร่งครัดผู้หนึ่ง ได้ประกอบการทอดกฐิน ร่วมทุน ในการสร้างพระอุโบสถ ร่วมการสร้างพระพุทธรูปด้วยวิธีสักขะมุนี อันเป็นพระ กุญแจกุญแจเมืองของจังหวัดแพร่ ตลอดจนได้เอาใจใส่การทำบุญศกษาศรชยุมได้ชาติ นับว่าเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธา ในพระบวรพุทธศาสนาผู้หนึ่ง

นางทองดี นกแก้ว ได้ป่วยกระเสาะกระแสะมาก่อนถึงแก่กรรม ๒-๓ ปี โดยที่เห็นจากตนมิได้เป็นกำลังช่วยเหลือตามได้ตามความสามารถอย่างแต่ก่อน จึง วนเราให้ข้าพเจ้าได้ออกจากราชการอยู่เรื่อยมา ซึ่งข้าพเจ้าก็คิดจะได้ออกมาจน ถึงต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๒ จึงได้ได้ออกจากราชการ

เมื่อนางทองดี นกแก้ว ได้มาพักอยู่ที่บ้านซอยองครักษ์ บางกระบือ พระนคร แดงก็ได้เชิญนายแพทย์มารักษาพยาบาลเรื่อยมาจนถึงแก่กรรม เมื่อ วันที่ ๓๖ มกราคม ๒๕๐๓ เวลา ๓๓.๐๐ น. เศษ นางทองดี นกแก้ว ได้ถึงแก่ กรรมด้วยอาการสงบ ในระหว่างญาติมิตร ซึ่งนำความเศร้าโศกส่งตมาสู่ข้าพเจ้า อย่างสุดซึ้ง เพราะได้ถึงแก่กรรมภายหลังที่ข้าพเจ้าได้ออกจากราชการได้ ๓๖ วัน เท่านั้น

กรรมดีทั้งหลายทั้งปวง ที่นางทองดี นกแก้ว ได้ประกอบไว้ในขณะมี ชีวิตอยู่ ย่อมจะจารึกเป็นเกียรติประวัติแห่งวงศ์ตระกูลตลอดไป จึงขอให้กรรมดีที่ นางทองดี นกแก้ว ได้ประกอบไว้จงเป็นกุศลผลบุญให้นางทองดี นกแก้ว ได้ ประดับสุขเจริญในสัปดาห์ปรายภพนั้น เทอญ.

นายบุณห์ นกแก้ว
๒๓๘ ซอยองครักษ์
บางกระบือ พระนคร

อาลัยคุณแม่

การสูญเสียคุณแม่ไป ทำให้ดูกรู้สึกว่าร่มโพธิ์ร่มไทรที่เคยให้ความอบอุ่น
ร่มเย็นตลอดมาจนได้ ไถ่ไป ดูก็มีความเดียวดายคุณแม่เกินกว่าที่จะพรรณนา
ตลอดเวลาดังแต่เด็กจนโต คุณแม่เป็นผู้ดูแลความทุกข์สุขของลูก สิ่งใด
ที่คุณแม่สามารถทำให้ได้ก็มักจะทำให้เสมอ สิ่งใดที่ลูกอยากได้ถ้าคุณแม่สามารถ
จะจัดหาให้ได้แล้ว คุณแม่ก็พยายามหามาให้

คุณแม่เป็นสตรีที่เป็นแม่ศรีเรือนของคุณพ่ออย่างดีเยี่ยม เช่นมีฝีมือเด็ดใน
การปรุงอาหาร จนเป็นที่ยกย่องของหมู่ทิวจากคุณแม่โดยทั่วไป โดยที่คุณแม่ต้องมี
ภาระต้อนรับแขกช่วยเหลือคุณพ่อในตำแหน่งที่สำคัญตลอดเวลาที่คุณพ่อรับราชการ
อยู่นอนอาจกล่าวได้ว่า คุณแม่ต้องเหน็ดเหนื่อยและไม่มีใครจะมีเวลาดว่างมากนัก
ตาม แต่ถ้าลูกอยากจะทำอะไร คุณแม่ก็พยายามทำให้ลูกด้วยตนเอง

คุณแม่เป็นผู้มีความมั่งคั่งในสิ่งที่ควร ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ แม้จะอยู่
ในฐานะที่ทำได้ก็ตาม เป็นผู้ปลูกฝังคุณธรรมในวัยเยาว์ให้ได้รับความ
สุขเหมาะสมตามอัธยาศัย จึงนับว่าควรแก่การชื่นชมอย่างยิ่ง

การที่สูญเสียคุณแม่ไปอย่างกระทันหัน โดยที่ลูกมิได้คาดคิดมาก่อน
นี้ ยิ่งความเสียใจและเดียวดายให้แก่ลูกอย่างยิ่ง ลูกมิได้มีโอกาสดังจะได้ทดแทน
บุญคุณแม่แต่เพียงแต่เล็กน้อย ฉะนั้นหากกุศลกรรมอันใดหากลูกจะพึงมี พอ
ที่จะส่งองค์คุณแม่ในสัมปรายภพได้แล้ว ก็ขออธิษฐานให้กุศลกรรมนั้นได้ไป
เกื้อหนุนคุณแม่แทนด้วย

จากลูก

เคษา นกแก้ว

คุณานุสรณ์

นับแต่คุณแม่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว คุณพ่อ พร้อมด้วยลูก หลาน ตลอดจน
ญาติมิตรที่ใกล้ชิดได้บำเพ็ญกุศล สักตมวาร บัญญัติมวาร สักตมาหะ
และภาตพิเศษ ตามคตินิยม อุทิศกุศลตั้งเคราะห์จำเพาะคุณแม่ ดำเนินการตาม
ประเพณีนิยมของชาวไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนามาโดยลำดับ เพื่อเป็นการน้อม
จิตระลึกถึงพระคุณอันเคยมีมาจนตันทง่า ซึ่งคุณแม่ได้ให้แก่ลูกมาแต่บ่อยครั้งใหญ่
แต่ลูกยังหา โอกาสทดแทนพระคุณนั้นยังไม่ได้เลย ท่านก็ต้อนมาจากไป โดยที่มิ
ได้มีใครได้คาดคิดมาก่อนเลย ฉะนั้น จึงไม่มีทางใดดีไปกว่าการทำบุญอุทิศตั้ง
กุศลต่าง ๆ เพื่อเป็นการแสดงคารวะต่อพระคุณของคุณแม่ที่มียุติอยู่ เพราะ
การทำบุญเป็นการประกอบการที่ดี อันจะเป็นวิธิการอันหนึ่ง ที่จะทดแทนคุณของ
คุณแม่ได้ ดังปรากฏในคำนมัสการคุณานุคุณของบิดามารดา ที่ว่า

ข้าขอขอบพระคุณ	ชนนี้เป็นเค้ามุต
ผู้กอบนุกองฟู	ผดุงจวบเจริญวัย
พุ่มพักทนุถนอม	บ บำราศนิราไกล
แด่นยากเท่าไรไร	บ คัดยากลำบากกาย
ตราทนระคนทุกซ์	ถนอมดุช ฤดีฉาย
ปกบ้องซึ่งอันตราย	ก็ไต่รอดเป็นภายา
เปรียบหนักชนกคุณ	ชนนคอกุณา
ใหญ่พันพัสสา	ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน
เหลือที่จะแทนทด	จะด้นองคุณานันท์
แทบขนยอม	อุคมเลิศประเสริฐคุณ ฯ

และทั้งการกระทำนั้นจะเป็นมงคลยิ่งแก่ตัวของลูกด้วย สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
มณฑลสุพรรณบุรี ที่ว่า

มาตามีบุญบารมีฐานันท์ ปุตตะทวารัง สังกะโห

อะนาถตา จะ กัมมมิตตา เอตมมังคะละมุตตะมัง ฯ

ลูกขอให้อำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสรรพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง หาดายใน
โลกนี้ จงได้โปรดเป็นสื่อนำส่วนกุศลผลบุญ และการบูชากราบไหว้พระดังถึงคุณ
ของคุณแม่ ที่ลูก หาดาน และญาติมิตร ได้กระทำมานั้นไปให้ถึงคุณแม่ และ
ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่ จงได้โปรดรับส่วนกุศลเหล่านี้ ใจด้วย
เทอญ

วรรณีสอนอมศาตร์

เพชรบูรณ์

๓ เมษายน ๒๕๐๕

ประชุมพงศาวดารภาค ที่ ๗๘

(เรื่องปราบเงี้ยวตอน ๒)

เจ้าคุณเสถียร กรุงเทพฯ ฯ

ด้วยออฟฟิศโทรเลขเมืองแพร์ ผู้ร้ายทำอันตรายหมดแล้ว เจ้าพนักงาน
แต่ผู้ช่วยหนีเข้าป่ายังไม่ทราบว่าจะไปทางใด แต่ผู้จากราชการกับผู้พพากษานี้หนีมา
อยู่เมืองคำ ข้าหลวงใหญ่จะออกจากเมืองเชียงใหม่วันที่ ๒๘ เดือนนี้.

(เซ็น) นายเอิบม สารวัต

กราบเรียน เจ้าคุณเสถียร กรุงเทพฯ ฯ

ด้วยข้าพชนพระมนตรีบอกมาทางโทรศัพทซึ่งข้าหลวงใหญ่ว่า ผู้ร้ายเข้าปล้น
เมืองรอง ๆ แดกเดยเข้าตีเมืองแพร์แตก ผู้ร้ายตัดสายโทรเลขตอนเมืองน่านไปแพร์
ในเขตแดนต่างปางและเชียงใหม่มิมีราชการรอนมาก ขอประทานคำสั่งยังออฟฟิศได้
ได้ระงับให้เชียงใหม่อ้างได้ทำการกับตั้งขุนบริจิตรบรรหารแล้ว กรุงเทพฯ ฯ
โดยสะดวกด้วย.

นายเอิบม สารวัต

มหาดไทย บางกอก

ได้รับข่าวโทรเลขจากต่างปางเดียดหน้า ผู้พพากษาเมืองแพร์หนีมาอยู่เมือง
คำ (Tark) พุดโทรศัพทมาว่าเวลาย่ำรุ่งวันที่พวกผู้ร้ายเข้าตีแพร์ทางประตูไชย
(Seai) แย่งโรงพลตำรวจหมดแล้วปล้นทองคำบริงมาบ้านข้าหลวงและออฟฟิศโทรเลข
เอาเงินในคลังไปหมด และบ้านเจ้าหลวงเจ้านายพากันหนีหมด มีจับเอาเจ้าบุรีไป
ได้ ข้าหลวงต่างคนต่างไปไม่พบกัน เวลานี้มันตั้งอยู่ที่ว่าการเป็นหลักฐานยังไม่
ออกจากเมือง แต่ทราบที่บ้านต่างประเทศมันไม่ทำอันตราย.

นัคร.

ถวายพระองค์ศกตยา เรื่องนเพงมาไผตชนเดยจน แต่ทจริงเขาต่งมาแตะ
วันรับโทรเลขเพยงที่ ๒๒ แต่กไม่ล้าคญ เพราะได้จัดต่งรวมไปกัชนบอื่น ๆ แตะ
ควรรวมเข้าเรื่อง

๒๔/๔/๒๓

ท.ล.

มหาดไทย บางกอก

ได้ทราบข่าวจากดำปางเดยจนว่า ผู้รายปล้นเมืองแพร์ได้ ข้าหลวงแต่ผู้
พิพากษาหนีมาอยู่เมืองตา (Mueng Tar) ไปรตต่งกำลังช่วยทางอุครตติคตโดยเร็ว
แตะต่งมณฑลพิษณโลกเกณท์คนช่วยค้วย.

นริศร

มหาดไทย บางกอก

ได้ทราบข่าวดำปางอ๊กเขาจนนว่า บคณพวกเงยวเมืองแพร์เป็นใจกับผู้ราย
ทงต่น ราชฐรหนีจากเมืองหมค ผู้รายจับเจ้าหลวงได้แต่ไม่ทำอันตราย แต่จับ
นายร้อยตาดพดคำรองฐรแตะภรรยาฆ่าเตยแตะ แตะตติต่นบจับข้าราชการแตะ
ราชฐรชาวไตฆ่า แต่ข้าหลวงไม่ทราบจะไปอยู่ไหนแต่ได้ย่นว่าชนปล้นพนักงานบ่า
ไม้ ขอพระราชทานต่งมณฑลพิษณโลกต่งกำลังช่วย แตะต่งกำลังจากกรุงเทพชนทาง
อุครตติคตโดยเร็ว ข้าพระพุทชเจ้าจะได้ทราบถวายบังคมดาไปดำปางพรงนกับทหาร
๓๕๐ คน ร้อยเอกมิตเคอรเขอแซนกับคำรองฐร ๕๐ ได้ออกจากเชียงใหม่ไปแต่
จานันแตะ ไม่ได้รับพระราชทานพระกระแตะคอบเร็ว

นริศร

ร่าง

บางปะอิน

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๑๒๑

เกล้านามหลวง นครลำปาง กำนั่งเมืองพิชัยเขาได้เตรียมอยู่แล้ว ขอ
ทราบว่าการทหารนครลำปางแต่เชียงใหม่จะยกไปถึงเมืองแพร่วันใด จะได้ตั้งทาง
พิชัยให้ยกเขาตระดมเป็นสองทางพร้อมกัน

สำเนาโทรเลขลับพระยานริศรราชกิจ

ส่งจากนครเชียงใหม่ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม คก ๑๒๑ เวลา ๒ ทุ่ม
รับที่ศาลามหาดไทย วันที่ ๒๗ กรกฎาคม คก ๑๒๑ เวลา ๗ ทุ่ม
๔๐ นาที

มหาดไทย กรุงเทพฯ วนนเจ้านครเชียงใหม่ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าไป
ประชุมเกล้านามหลวงเชียงใหม่ แด่คกดงกันยังไม่ควรจะตั้งกองทหารที่นครเชียงใหม่
ไปถึง ๓๕๐ คน ที่ได้คิดไว้โดยเหตุ & ประการ (๑) เห็นว่ากองทหาร ๓๕๐
บรรจบกับตำรวจภูธรซึ่งจะยกไปใหม่คราวนี้ ก็ไม่เป็นที่ไวใจได้ว่าจะตีแพร่ให้แตก
เอาถ้ำได้ (๒) ฝ่ายกำนันขอ ๆ ไปยังพิษณุโลกก็ยังไม่ได้รับตอบว่าจะยกมา
เมื่อไร (๓) ได้ทราบว่าเจ้านครแพร่ก็ตกอยู่ในมือผู้ร้าย เป็นที่กักขวาง จะตีแพร่
โดยแข็งแรง เมื่อยกทหาร ๓๕๐ ไปแล้วจะทำให้กำนันนครเชียงใหม่น้อย ถ้าพวก
เจียดในนครเชียงใหม่ นครลำพูนพากันลุกตามชน จะไม่มีกำนันปราบปรามได้ ทั้ง
ได้ทราบว่าข้างบริเวณบึงเหนือก็จะมีผู้ร้ายเข้าปล้นอาศัยเหตุ & ประการนี้ จึงเห็น
พร้อมกันว่า (๑) ในการที่จะยกไปช่วยแพร่ควรรอไว้ก่อน (๒) ควรเตรียมกำนัน
บ้องกันนครลำปาง นครลำพูน นครเชียงใหม่ อย่าให้ลุกตามชนได้จนกว่าจะได้รับ

ข่าวจากพิษณุโลกว่าจะยกขึ้นมาเมื่อไร จึงนัดแนะพร้อมกันยกเพิ่มไปที่ขนาบแพร์
 ในชนบทนั้น จึงพร้อมกันเห็นว่าควรจะต้องทหารไปในวันพรุ่งนี้เพียง ๕๐ คนก่อน เพื่อ
 จะได้เป็นกำลังช่วยป้องกันนครลำปาง เมื่อมีการคบชนกันให้บอกมา จะได้รับตั้ง
 กำลังเต็ม

(เซ็น) นริศ

สำเนาโทรเลขลับพระยาสุรียราชวรานุวัตร

ส่งจากเมืองพิษณุ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม คก ๑๒๑ เวลาบ่าย ๔ นาที
 รับที่ศาลากลางไทย วันที่ ๒๗ กรกฎาคม คก ๑๒๑ เวลา ๔ ทุ่ม
 ๓๕ นาที

ที่ ๒๗ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ ตามโทรเลขที่ ๒๖ เรื่องผู้ร้ายค
 ปลัดนครแพร์นั้น ได้ได้แจ้งนายดีดาต่อไปอีกได้ความว่า เวลาพวกเงยออกมาทำ
 อันตรายครั้งนี้เดินทางมาตามถนนแต่ด้วยปืนให้ร้องตามมาเข้าทางประตูไชย แม้พบคน
 นอกจากคนไทยก็ไม่ทำอันตราย ถ้าเป็นคนไทยถึงเป็นเด็กก็ฆ่าเสีย และได้เห็นพวก
 เงยจ่านายอ้อมนายพุดคำรอดตายหนึ่งคน กับได้ฆ่าคนไทยตายไปแล้วประมาณตาม
 ห้าหมื่น (ตามตีบ?) คน ส่วนเจ้านายฝ่ายดาจก็ไม่เห็นออกช่วย ทั้งชาวบ้านก็ไม่
 แยกกัน ตั้งบเป็นปรกติอยู่ และได้ยินพวกเงยจ่าจ่าปรากฏว่าจะอยู่ในเมืองแพร์อีก
 แปลว่า ที่ใดเห็นเพราะนายดีดาเป็นคนดาว เดินปลดอมปนไปกับคนในพนเมือง
 จนเวลาบ่าย ๒ โมงจึงได้หนีออกมาทางประตูเจียงทอง พบพวกเงยอยู่ประตูสาม
 คน แต่คนไทยที่พวกเงยจ่าจ่า รุ้จักกับนายดีดา บอกพวกเงยจ่าจ่าคนเดินเม็ด พวก
 เงยจ่าได้เอาปืนยิงนายดีดาจ่าจ่า

(เซ็น) สุวิราช

ที่ ๒๖ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๖ เดือน ๕ เวลา ๓ ทุ่มเศษ ได้ทราบจากนายพุ่ม นายสีดา บุรุษ
เดินเมื่อด้ายแพรทนครแพร์ เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน ๕ เวลาประมาณ ๓ โมงเช้าเศษ
มพบกเงยวประมาณ ๓๐๐ คน ใช้อาวูบั้นเข้าไปปล้นค้ห้องพดคำวจภูธรและทวากการ
ที่พักพระยาไชยบูรณ์แล้วค้ด้ายโทรเลขเข้าปล่อยคนโทษในคุกหมด ล่จนตัวพระยา
ไชยบูรณ์ถามไม่ได้ความว่าไปทางไหน น่ากต้อจะเป็นอันตรายด้วยพวกเงยว แล้ว
นายพุ่มนายสีดาก้หันกตบมา ข้าพระพุทธเจ้าได้เตรียมกำลังไปแล้ว ได้แต่งให้คนไป
สืบข่าว ถ้าได้ข่าวประการใดจะโทรเลขกราบทูลมาภายหลัง

สุริยราช

มหาดไทย กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๕ เดือน ๕ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขเจ้าหลวงดำปางได้รับจดหมายของเจ้าแพร์
ไซให้เงยวซึ่งเป็นลูกน้องของหลวงจิตรจำนง ๒ คนล่อมา ความในหนังสือฉบับว่า
เมื่อวันที่ ๒๕ เดือน ๕ เวลาเช้ามผู้ร้ายพวกเงยวพม่าตงตั้งรวมประมาณ ๕๐๐ คนเศษ
เข้าค้แพร์แตกแตกแพร์เล้าดอกกนฉา ทเชียงใหม่ดำปางกแตกในวันเดียวกันเหมือนกัน
เจ้าหลวงดำปางขอกำลังเพิ่มเติม ข้าพระพุทธเจ้าเกรงจะเป็น poorcese ได้โทรเลข
คอบขอให้จัดการได้ถามปากคำเงยว ๒ คนให้จำแจ้งค้ไปแล้ว เมื่อข้าพระพุทธเจ้า
ได้รับคอบจะได้กราบทูลอีก

นริศร

ที่ ๒๗ กระทรวงมหาดไทย ตามโทรเลขที่ ๒๗ มีผู้ร้ายปล้นนครแพร์นั้น
วันที่ ๒๕ เดือน ๕ ได้แต่งคนไปสืบได้นายกต้อมนายกตองเสมียน นายศรีคนใช้ของพระยาไชยบูรณ์
ที่บ้านด่านท่าข้าม อำเภอดับแเด สอบถามได้ความว่าหน้มา และการที่เกิดเหตุครั้งน

จนแต่เวลาตรงกับโทรเลขฉบับก่อน คือวันที่ ๓๐๖๕ ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ๕๕๒๐ ยึดมา
เข้ามา พวก

๓๐๓๗๐ ๓๐๕๖ ๓๕๖๖ โรงพลตำรวจ ๓๖๔๖ ๖๕๒๖ ๓๗๕๗ ๓๕๓๒ ตาม ๓๓๕๐
คน

๗๒๕๕ นาย ร้อยตรีตาตหนึ่ง ๓๓๕๓ ๕๒๐๗ ๗๕๓๓ หนึ่ง ๓๓๕๐ ๗๓๓๓ เดย
คน คน แด้ว

เจ้าศทพกพระยาไชยบูรณ์ ออฟฟิศ โทรเลขแลคฤหาสน์พระยาไชยบูรณ์ ก็ ๕๗๓๐
๗๓๓๓ ๗๗๓๕ ไป ๕๓๐๓ ๕๒๐๗ ๗๒๕๕ ไป ๕๓๕๓ ๗๗๐๗ มหา ๗๓๒๗
ถง ทาง

ส่วนนายภักดิ์อม ๕๗๓๖ ๗๐๗ ๗๓๖๖ ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ๓๓๕๐ ๕๒๖๐ ๗๗๓๕ ๕๒๓
ขม อยู่ พวก

๓๗๒๓ แด ๓๕๗๒ ไป ส่วน ๓๕๗๗ ๗๐๗ พระยาไชยบูรณ์ ๗๐๒๗ ๒๕๕๕
๗๕๕๕ ๕๒๓ ๓๗๗๕ ไปหมด ๗๓๓๓ ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ๕๒๕ เดย ไป ๕๕๗๕

ทว่าการ ๕๕๗๕ ๖๕๗ ขม ๓๗๗๗๕ ๓๗๐๗ ไป ๓๕๕๗ เวลา ๒๗๗๖
๒๓๓๓ ๕๕๓๗ แด ๗๒๒๖ ๓๗๗๗ ๓๓๕๐๗ ๕๕๕ เสมอ ๕๓๐ ๗๗๗๖

ยึดมา ตามยึด ๓๓๕๐ นายภักดิ์อมจึง ๗๓๓๓ ๗๕๕๕ จาก ๖๗๗๕ ๕๗๕๗
๗๕๕๕ กับ ๗๐๒๗ ๒๕๕๕ มีที่ ๗๐๗ ไป ๕๒๓ ๗๐๗ ๗๕๕๕ ๖๗๕๒

กับนายภักดิ์ นายดี ๗๓๓๓ ๕๒๕ ๖๖๓๕ ๓๖๗ ๗๕๕๕ ที่ ๕๓๕๖ นายแขวง
แก้บ้าน ๗๕๖ ๓๓๗๖๖ ๓๓๓๖๗ ๓๒๓๓ ก็ไม่ ๓๓๕๕ จึงพากันเดยไปที่ ๕๓๕๖

๒๒๒๗ ๗๕๗ ๖๐๗๕๒ แด ๓๓๕๐ ๓๐๐๗ หนึ่ง ๓๓๕๐ ตามได้ความว่า
๒๒๒๗ ๗๕๗ ไป ๗๓๖๖ ๕๓๕๖ ๒๒๒๗ ๗๕๗๗ แด ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ก็ไม่ได้

๕๕๗๓ ๓๓๗๗๗ ๗๓๓๓ ๓๓๕๐ มี ๒๕๗๗ ตาม ๓๓๕๐ มี ๕๒๕ ๖๖๓๕
๓๖๗ ๕๗๓๖ ๓๒๗๓ ๕๓๕๓ ประทุ ม่าน ๖๕๗๖ ที่บ้านแม่ถ้าย ๕๕๒๐ ๕๓๕๐

ต้องชั่วโมง ครนรุ่งขนวนท์ ๒๖ เดือน ๕๒๕ ๖๖๓๕ ๓๖๗ ๕๗๓๖ ๓๕๕๕
๖๗๕๒ ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ๓๐๒๐๕ ๗๓๖๖ ที่ ๕๓๕๖ วังขาดการอดส่วนเป็นป่าฝั่ง

๕๓๐ หนึ่ง มี ๓๓๕๐ เจ็ด แปด ๓๓๕๐ ๓๐๐๘ ๕๓๒๒ ของ ๖๘๒๖ ๓๗๕๓
 ๓๓๓๐ มี ๒๘๘ หนึ่ง ๕๘๓๖ หัก ๕๕๘๗ ๗๕๕๕ แดได้ทราบความจาก
 ๒๕๕๕ ๕๕๘๗ หนึ่ง ๓๗๕๖ ๓๐๕๖ ไป ๕๐๒๗ ๖๘๘๐ ว่าพระยาไชยบูรณ์
 แด ๕๒๐๘ ๗๒๕๕ ๗๐๒๗ ๓๗๘๗ ได้ที่ ๒๐๒๐ ๒๕๘๗ ๘๗๐๘ มาหา ๗๓๒๘
 ๓๖๕๖ ๓๓๓๕๗ หมดแดง ถ้วน ๗๓๕ นอกนี้ ๗๘๒๘ ทราบว่า ๖๓๘๖
 ๕๓๕๓ ๕๐๓๘ แดได้ทราบว่าฉันท ๒๖ เดือนเวธา ๓๖๓๒ ๗๐๒๕ ๓๗๘๕ ๗๖
 ๘๕๓๕ ได้ ๒๒๒๘ ๘๕๘๐ ๕๐๒๐ เวธา ที่ ๓๓๕๐ มี ๒๕๘๘ ๗๕๕๕ มี ๗๐๒๘
 ๓๗๘๕ ๘๓๖๖ ๕๐๒๗ ๖๘๘๐ ๕๕๒๐ ๓๓๐๖๘ ๘๘๐๕ ๓๓๕๐ กวาแดง ๗๒๒๖
 ๓๗๕๘ ๗๕๕๕ เต็มอ พัก ๘๓๖๖ ที่ว่าการนครแพรวแดง ๓๘๕๕ พัก ๘๓๖๖
 เจ็ด ๘๖๗๒

สุริยราช

ที่ ๒๕ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

ความตามโทรเลขที่ ๒๘ ตั้งข่าวเรื่องผู้ร้ายปล้นเมืองแพรวนห ครนฉันท ๒๘
 เดือน เวธาย่างง ได้รับจดหมายพระพิพัฒน์ศรี ขุนศรีนาไชย ตั้งให้ขึ้นไปรักษา
 อยู่ที่บ้านปางคณฉงใหญ่ เขตแดนคือแพรวฉฉฉฉ ๒๘ เดือน ว่าเวลาบ่าย ๕ โมง
 นายเม้าพดคำรวจซึ่งรักษาไปตรวจบ่อแกวกับนายร้อยตรีตาตกลับมายุเดียว ตามได้
 ความว่าร้อยตรีตาตกลับนายเม้าพดคำรวจอีก ๓๕ คนกลับจากทางบ่อแกว เห็น
 ย่อนมาทางบ้านตุ้เมรุพอ ใกล้ถึงด้านตุ้เมรุพบเงยงตามคนกลับพันร้อยตรี พันถูกนาย
 ตัดพดคำรวจทชายตัก ๓ แผล ถูกแขน ๒ แผล ตักถึงกระดูก กระดูกหัก ไม่
 ถึงกับชีวิต พดคำรวจเห็นอทนให้อาวุธปืนตอบแทนถูกเงยงตายทั้งฉฉฉฉ แด
 ร้อยตรีตาตกลับพดคำรวจ ๒ คนขึ้นมาไปทางเมืองแพรวให้นายเม้ากับพดคำรวจ ๓๓ คน
 มาทางบ้านตุ้เมรุ ซึ่งมีที่พักพดคำรวจอยู่แห่งหนึ่ง พอพดนายเม้ามาถึงบ้านตุ้เมรุ
 พบพวกเงยงตงกองตบอยู่ทนมคนประมาณ ๓๐๐ คน พวกเงยงเห็นพดนายเม้า
 มากับเขาเป็นนึ่งได้จับพดนายเม้า พดนายเม้าได้ต่อสู้ด้วยปืนจนหมดกระสุนปืน

ต่างคนต่างแตกหนีไป เวदानพวกเงี้ยวคงคงกองรักษาอยู่บ้านฝั่งเมรุรายทางใต้ทาง
เหนือจะมากไม่ได้ แดทราบพวกเงี้ยวพูดกันว่า ออกตั้งสามวันพวกเงี้ยวจะมาก
ตามพันแตกจะเลยอุตรดิตถ์ พวกเงี้ยวในเมืองแพร่ก็กุด้อย ส่วนเจ้านายเราอยู่เป็น
ปรกติกับมีความยินดีอีก พระยาไชยบูรณ์แต่ข้าราชการฝ่ายไทยยังไม่ทราบข่าวแน่
นอนว่ายังไร

สุริยราช

แต่วันที่ ๓๐ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๒ ทราบเกล้าแล้ว กำหนดออกจากพิษณุวันที่ ๓๐ เวลาเช้า
กำลังท้าวพระพุทธเจ้าคุณไป ๑๐๐ คนเศษ

ศรีสุริยราช

แต่วันที่ ๓๑ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่.....ทราบเกล้าแล้ว ได้จัดกำลังไปพร้อมด้วยอาวุธ ๕๐ คน
เตรียมไว้รอเกล้าแล้ว เมื่อพนักงานซ่อมเสาด้ายโทรเลขขึ้นไปทั้งจะได้รีบส่งไปจัดทำ
โดยเร็ว

ศรีสุริยราช

ข้าหลวงมณฑลพิษณุโลก กรุงเทพฯ

โทรเลขโปรดให้สติเรื่องจะออกไปทราบพวกกองโจรเมืองแพร่ นั้น พระเดช
พระคุณตั้งเกล้า จะได้ปฏิบัติตามแนะนำให้ตั้งใจทราบผู้ร้ายเรื่องนั้นตลอดพระเดชพระ
คุณ โดยสุดกำลัง จะไม่ยอมถอยหลังให้เสียชายเฉย

พระเสนาราช

การด่วน ที่ ๕๕ ถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
บางปะอิน

ด้วยได้รับโทรเลขพระยาเทพาธิบดีจากพิษณุโลก ลงวันที่ ๒๗ กรกฎาคม

ศก ๑๒๓ ว่า ๗๗๐๓ ๖๖๖๒ ๔๓๗๗ ๗๔๕๕ ๗๗๓๖ ๓๓๒๓ ๓๗๗๗ ๖๐๓๗

เมือง พิไชย โทรเลข มา ว่า ได้ทราบ จาก ไปรษณีย์บุรุษ

๓๓๐๔ ๗๖๗๗ ๓๐๖๗๒ ๖๗๗๓ ๗๗๓๖ ๗๗๐๐ ๖๔ ๗๗๓๐

เดิน เม็ด สาย แพ้ ว่า เมื่อ กรกฎาคมที่ ๒๕ เวลา ๓ โมงเช้า

๗๖๐๗ ๗๐๒๗ ๑๗๗๕ ๕๕๒๐ ๓๐๖๗๗ ๓๓๕๐ ๒๗๗๗ ๕๗๕๒ ๓๐๕๖ ๓๕๖๖

มี พวก เจียว ประมาณ สามร้อย คน ใช้อาวุธ ปืน เข้า ตี

๕๗๕๖ ๓๗๕๕ ๖๗๒๖ ๓๗๕๓ ๗๗๗๗ ๔๒๒๗ ๒๗๗ ๔๒๒๔ ๖๕๕๒ ๒๗๖๒

ปล้น โรงพัก พล ตำรวจ และ ทว่า การ ทัก พระยา ไชย

๕๓๗๐ ๗๓๓๓ ๓๕๗๗ ๓๐๖๗๒ ๔๓๓๗ ๓๐๕๖ ๕๗๒๓ ๔๖๕๓ ๕๐๒๐ ๓๒๗๗

บุรณ แฉก คดี สาย โทรเลข เข้า ปลดอย นักโทษ ใน คุก

๗๗๗๖ ๓๗๗๒ ๖๕๕๒ ๒๗๖๒ ๕๓๗๐ ๓๓๓๗๖ ๗๗๗๕ ๗๗๓ ๓๖๗๗ ๔๖๗๕

หมด คดี พระยา ไชย บุรณ หายไป ยังไม่ได้ ข่าว แต่ น้ากตั้ง

๓๗๕๕ ๕๗๗๕ ๓๓๗๓๗ ๓๒๗๖ ๖๕๓๕ ๖๓๗๗ ๗๓๓๓ ๓๓๒๓ ๓๗๗๗ ๓๓๕๐

จะ เป็น อันตราย ด้วย มีมือ ผู้ร้าย แฉก ได้ทราบ จาก คน

๓๐๗๒๒ ๗๗๓๖ ๗๐๒๗ ๕๗๕๖ ๗๗๖๗ ๓๕๕๕ ๒๗๕๒ ๗๓๖๗ ๓๐๕๕ ๖๓๗๗

ตั้ง ว่า พวก ปล้น ยัง คง ซ่อง อยู่ท เขา ผู้

๗๖๗๕ ๓๗๓๗ ๖๗๗๓ ๕๕๒๐ ๓๓๓๕๒ ๓๓๓๕๒ ๗๗๐๔ ๓๓๕๐ ๖๕๕๒ ๓๓๕๐

เม่น ได้ แพ้ ประมาณ ห้า ห้า ร้อย คน

ประการใดแล้วแต่จะโปรดเกล้า

กวีเพชร

ที่ ๑๑๐ ถวายพระเจ้านองค์ยาเธอ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพระยาสุจริตเมืองตาก ที่ ๔๐ ว่าได้รับโทรเลขข้าหลวงใหญ่
มณฑลพายัพวาระราชการที่เกิดเมืองแพร่ครั้งนคบชนมมาก ได้โทรเลขมาขอพระราช
ทานกำลังเมืองตากช่วยขอให้เกณฑ์กำลังเตรียม กับได้รับโทรเลขเจ้านครด้าปาง
ขอกำลังเมืองตากไปช่วยเมืองกันเมืองนครด้าปาง ๓๐๐ คน พระยาสุจริตเห็นว่า
เป็นการสำคัญได้สั่งให้ข้าเถอตรวจคนนครจ... อาวุธไว้ แต่เห็นว่าเมื่อสำรวจแล้วไม่
เรียกกรมไว้กำลังอำเภอหรือที่ว่าการเมืองเจดาราเรียกจะไม่ทันราชการ ถ้าจะให้เรียก
กำลังรวมไว้เห็นว่าจะต้องจ่ายเบียดเบียนให้คนหนึ่งวันละ ๓๒ อัฐ พอเป็นกำลังส่วน
พื้นที่สำรวจรวมไว้เป็นบับอย่างเก่าทางถูกดินบางคนก็ไม่มีถาดังไปให้ลึก ๓๐๐๐ บอก
บักคนพร้อมจะเป็นกำลังชนน ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าว่าคนนั้นควรต้องรวม
รวมไว้ตามความเห็นพระยาสุจริต แต่เห็นว่าจะต้องจ่ายค่าเบียดเบียนให้คนหนึ่งวัน
ละ ๓๒ อัฐ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้โทรเลขอนุญาตให้จัดการจ่ายเบียดเบียนตามความ
เห็นแล้ว แต่คนที่ต้องการ ๕๐๐ นั้นจะได้พอจำนวนวันใดได้ให้รีบตอบโดยเร็ว
แล้วแต่การที่ไต่ดังไปดังนี้ จะควรประการใดแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

โทรเลข

ที่ ๒๕ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

ได้รับโทรเลขมณฑล ที่ ๘๖ ว่าผู้ร้ายชาติเงี้ยว ๕๐๐ คนเข้าตีปิดหมู่บ้าน
พระยาไชยบูรณ์แต่ทว่าการเมืองแพร่ ให้ข้าพระพุทธเจ้ายกกำลังไปสมทบกับ
กำลังตำรวจภูธร พร้อมด้วยกรมการแลพลตำรวจภูธรยกขึ้นไปช่วยปราบพวกผู้ร้าย
กองโจร แต่ให้จัดการคุมกำลังไปช่วยพิชย์อีกกองหนึ่ง จัดไว้สำหรับสกัดด้าน
ทางเขตสุโขทัยของหนึ่ง รับตั้งเสบียงของหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดดังนี้ คือ
๑. หดวงวรดำ ผู้พิพากษาที่ ๓ กับขุนประจักษ์อักษรานายอำเภอของกุมกำลัง ๒๐๐

คนไปในกองข้าพระพุทธเจ้าแต่กำลังเมืองสุวรรณโคตก ซึ่งจะให้สมทบไป ในกองข้าพระ
 พุทธเจ้านั้น ยังไม่ทราบเกล้าว่าเมืองสุวรรณโคตกจะจัดให้กรมการคนใดเป็นนายกอง
 คุมกับกองตั้งเดิม ข้าราชการได้ร้องต่อมณฑลให้เมืองสุวรรณโคตกจัดกำลัง
 แดะข้างบรรทุกตั้งข้าพระพุทธเจ้าหลวงรามภักดีนายอำเภอในเมือง นายอิมรองอัยการ
 หลวงประชาบาล กรมการพิเศษคุมกำลัง ๒๐๐ คนยกขึ้นไปช่วยเมืองพิชัยให้
 รักษาภูวนารถ ปลัดอำเภอเมืองคุมกำลัง ๕๐ คน สำหรับตั้งเดิม ๓. พระ
 ศิริดำรงนายอำเภอตำบองกับขุนประจักษ์อักษร ปลัดอำเภอคุมกำลัง ๓๐๐ คนยก
 ไปกักด่านทางต่อเขตสุวรรณโคตกแต่เดิมให้หลวงไชยมนตรีกรมการพิเศษคุมกำลัง ๕๐
 คนสำหรับตั้งเดิม ๔. หลวงผดุงพิไชยรัต ตำแหน่งดีดี หลวงยกربتวิฑู
 ราชรองเมือง กรมการพิเศษ ปลัดกองพลบรม ๔ คนคุมกำลัง ๓๐๐ คนยกออก
 ไปกักด่านทางตำบลบ้านด่านงานหอย ซึ่งต่อเขตกำแพงระแหงแต่เป็นทางร่วมมาจาก
 เมือง.....เมืองตองให้ขุนตั้งชนกรคุมกำลัง ๕๐ คนสำหรับตั้งเดิม ๕. บรรดา
 กำลังซึ่งกล่าวแล้วข้างบนได้จัดกำลังผู้ใหญ่บ้านให้เป็นนาย.....ควบคุมออก
 กำลัง ๒๐ คน กำพันหรือผู้.....บ้านคนหนึ่ง ๖. เวตยานเรียกกำลังยังไม่พร้อม
 ถ้าพร้อมแล้วกำลังจะยกไปวันใด จะโทรเลขมาครั้งหลัง

พระเสนาราช

ที่ ๒๕ ๒๕/๔๑๑ ส่งไปถวายเสนาบดีที่บางปะอิน

- ตอบว่า ๑. ไม่ควรแยกให้เป็นกองย่อย ๒. จะแบ่งเป็นหลายกองก็ได้ แต่ต้องให้ใกล้กัน เมื่อจะต่อสู้จะได้หนุนกันทั่วทั้ง
 ๓. ให้กองพระเสนาราชรีบยกเดินทางสู่เมืองตอง ๔. เมืองพิชัยเข
 ยกแล้วให้พระเสนาราชรีบยกไปโดยเร็ว

๓๐/๔/๒๑

ส.ส.

สำเนาโทรเลขกระทรวงมหาดไทย

มีถึง พระเสนาราช ณ เมืองสุโขทัย

ที่ ๕ ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลา โมง นาที

พระเสนาราชสุโขทัย เมื่อพวกเงี้ยวจะเข้าตีเมืองแพร่ ไม่ได้ยกเป็นหมู่
ใหญ่เข้าไปคราวเดียว แบ่งเข้าไปกองละ ๒๐—๓๐ คน เพราะฉะนั้นถ้ายกไปพบ
พวกเงี้ยวที่เดินทางไปมาควรระวัง ถ้าเห็นมีอาวุธให้รีบเอาอาวุธไว้เสีย ถ้าไม่สงสัย
ว่าเป็นผู้ร้ายก็ปล่อยไปแต่ตัว ถ้าสงสัยว่าจะเป็นพวกเดียวกัน หรือเป็นโจรผู้ร้ายก็
ควรจับไว้ ถ้าต่อสู้ก็ให้ใช้อาวุธจับ

(เซ็นพระนาม) ดำรง

สำเนาโทรเลขพระยาเทพาธิบดี

จากเมืองพิษณุโลก

หมายเลขที่ ๑๕

ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๒๓

เวลาบ่าย ๓ โมง ๔๐ นาที

รับที่กระทรวงมหาดไทย

หมายเลขรับที่ ๗๕๒๕

รับเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๒๓

เวลา ๓ ทุ่ม ๕๕ นาที

กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

๑. ได้รับโทรเลขเมืองพิษณุโลก วันที่ ๒๕ เดือนนี้ ได้รับจดหมายพระ
พิศาลศรีบูรุษจากบ้านปางตนผดคอเขตแดนแพร่ ลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ เวลา
บ่าย ๕ โมง นายร้อยตรีตาต นายเม้า กับพดคำรอง ๓๕ คนไปตรวจบ่อแก้ว
กตัมมาถึงบ้านสุเม่นได้พบพวกเงี้ยว ๓ คน ทั้งเงี้ยว ๓ คนได้ไล่พันนายร้อยตรีตาต
กับพดคำรอง ได้ต่อสู้ยังพวกเงี้ยวตายทั้ง ๓ คน แต่พดคำรองบ่วย ๑ คน
๒. นายร้อยตรีตาตกับพดคำรอง ๒ คน ขึ้นมาไปทางเมืองแพร่ให้นายเม้า

กับพดคำรวจ ๓๓ คนไปทางบ้านสุเม่น ถึงบ้านสุเม่นพบพวกเงยวตงกองรบอยู่มีคน
ประมาณ ๓๐๐ คน พวกเงยวตงเห็นนายเม้ากับพดคำรวจได้ต่อสู้ต่างคนต่างยิงกัน
หมดกระสุนปืน แล้วนายเม้ากับพดคำรวจก็พากันหนีไป พวกเงยวตงคงอยู่บ้าน
สุเม่นทางใต้ทางเหนือจะไปมากก็ได้

๓. ทราบว่าพวกเงยวตงพวกนี้อีก ๒-๓ วันจะมาอีก ๓๐๐๐ แลจะเดยมมา
อุตรดิตถ์แถวด่านพวกเงยวตงอยู่ไหนเมืองแพร่ด้วย ส่วนเจ้านายตากก็อยู่เป็นปรกติ

๔. ความที่พวกเงยวตงอ้างว่าจะยกกำลังเดยมมาอุตรดิตถ์ ข้าพระพุทธเจ้า
ว่าคงจะเป็นกตอบายชั่ว ประสงค์จะป้องกันช้างเผือกมณฑลพิษณุโลก

๕. ถึงตงหมกยังมีใจ จึงได้จัดให้กองพระยาพิไชย กองพระบริรักษ์
กองพระเสนาราชคุมกำลังรบขึ้นไปปราบปรามผู้ร้าย ให้ยกออกไปในวันที่ ๒๗
เดือนนี้ วันเดียวกนทุกกองแล้ว

๖. แค้นบั้งค์คณฑมณฑลเวदानม่นอย เลอกบั้งค์ในเคอร์พอไซได้ ๓๒๐
บอก แบ่งให้กองละ ๔๐ บอก กับบั้งค์เคอร์กองละ ๓๓ บอกพอไซไปพดาง

๗. ข้าพระพุทธเจ้าขอรับบั้งค์ในเคอร์พอไซได้ที่กรุงเทพฯ พร้อมด้วยบั้งค์คณ
กันธิบั้งค์ส่งออกไปเพิ่มเติมอีก ๓๐๐๐ บอก เมื่อเสร็จราชการจะได้ส่งมา

(เซ็น) พระยาเทพาธิบดี

การคำนวณ กราบทูล เสนาบดีมหาศไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขเมืองตากฉบับที่ ๕๕ ว่าได้หาหรือมายังมณฑลนครสวรรค์ว่า
๔๒๒๕ ที่เมือง ๓๕๓๗ ๗๖๒๔ ๖๘๒๖ ๓๘๕๓ ตีบหัก ๓๓๔๐ ๕๗๒๒ ตีบเจ็ด
ตาก มี พด คำรวจ คน ป็น
๕๓๓๐ ๕๕๗๓ ๓๐๓๘๓ ๓๔๗๓ ร้อยเก้าตีบแปด ๔๖๖๔ ๔๓๘๓ ๓๒๓๘๘ ๗๗๓๗
บอก บั้งค์ ตง กัน
๓๓๓๐๓ ๗๖๒๔ ๖๘๒๖ ๓๘๕๓ ยี่ตีบเก้า ๓๓๔๐ ๕๗๒๒ แปด ๕๓๓๐ ๕๕๗๓

เสียในระหว่างผู้ร้ายปล้นแล้ว แต่ครอบครัวพระยาไชยบูรณ์แจ้งราชการไม่ได้
 ความ ผู้ร้ายทงหารอยคนยังตั้งอยู่เมืองแพร์ ยังถามอยู่ไต่ความจรรยาทูตมีความ
 ในโทรเลขดังนี้

กัทยา

การด่วน กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับโทรเลขพระยาเทพาธิบดี พิษณุโลก ลงวันที่ ๒๗ ได้รับโทรเลขเมือง
 พิชัยวันที่ ๒๖ เดือนนี้ ว่าได้ทราบข่าวจากพวกบรูชเดินเม็ตทางแพร์ว่า วันที่ ๒๕
 เดือนนี้ เวลาประมาณ โมงเช้าพวกเงยวประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ใช้อาวุธปืนเข้าตี
 ปล้นโรงตำรวจภูธร ที่ว่าการที่พักพระยาไชยบูรณ์ แล้วตัดสายโทรเลขแดงด้อยนัก
 โทษในคุกไปหมด ส่วนตัวพระยาไชยบูรณ์ถามไม่ได้ความว่าไปทางไหน นำกตั้ง
 พวกเงยวจะทำอันตราย แล้วพวกบรูชเดินไปรษณีย์รีบหนีมาแจ้งความที่เมือง
 พิชัยฯ ได้เตรียมกำลังไว้ แต่ได้แต่งให้คนออกไปสืบข่าวแล้ว เรื่องนี้พระยาเทพ
 ษัตริย์ได้สั่งให้เมืองพิชัยเตรียมกำลังพร้อมด้วยอาวุธ เต้ียงอาหารไปรักษาอยู่ที่เขต
 แดนแพร์เพื่อจะไม่ให้พวกโจรหนีลงตาเข้ามาทำอันตรายในมณฑลนี้ได้ ๓๐๐๐ คน
 แล้วได้เกณฑ์คนเมืองสุโขทัย ๒๐๐ คน สวรรคโลก ๒๐๐ คน พร้อมทั้งอาวุธขึ้นไป
 ชุมที่รักษาที่เขตแดนเมืองพิชัยต่อแพร์แล้ว ได้ให้จัดกองดำแดงหนุนไปอีกกอง
 หนึ่ง เมืองละ ๕๐ คน ส่วนคนที่จะรักษาเมืองสวรรคโลก สุโขทัย นำปาด ก็
 ให้เตรียมกำลังรักษาเตรียมการไปด้วยเหมือนกัน ได้ทราบเกล้าทางโทรศัพทเมือง
 พิชัยเพิ่มเติมว่า พวกเงยวมาทำคราอหนักใจทำพวกไทย ส่วนคนพื้นเมืองเขาไม่
 ทำอันตราย แต่คนพื้นเมืองไม่ได้ช่วยต่อสู้พวกปล้นอย่างไร แต่ให้ออกวิตกว่าย้าย
 จากแพร์ไปจากนครเชียงใหม่ นครน่านกตั้งจะตัดสายเสีย เพราะด้วยเกรงจะไม่
 ทราบเหตุไต่ความอย่างไร จะกราบทูลครั้งหลัง

ที่ ๖

บางปะอิน

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม

พระยาไทรเพชร นครสวรรค์ เรื่องที่เกี่ยวกับพวกเงี้ยวของใคร ซึ่ง
เคยบอกถึงกระทรวงมหาดไทยนั้น ค่อยไปให้โทรเลขบอกตรงถึงฉันทบางปะอินทีเดียว
ที่กระทรวงไม่ต้องบอก กว่าจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงค่อยไป

ถวายเสนาบดี นครต่างหวงหลังคงจะไม่ยกมาช่วยแพร์เหมือนเชียงใหม่
เกล้า ๆ ออกวัดกถึงกำลังพิชัย ถึงจะเรียกได้มากแต่อาวูไม่ตีแต่เช้าไม่มีที่อุ้มใจ
ทางเชียงใหม่ด้วย ถ้ากองทัพหารยังจะช้าหลายวัน ถ้าได้ตำรวจภูธรตั้งหนุนหลัง
พิชัยให้ไปก่อนทหารได้ตี ทราบว่าพระวาศูเทพขึ้นมาแต่คนนั้นแล้ว

ต.ศ.

๒๔/๔/๒๓

กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ ฯ

พระโทรเลขลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒ ฉบับรับทราบเกล้าแล้ว ในกรณีที่
จะยกไปช่วยเมืองแพร์เวदानี คอยทำทหารพดตำรวจจะตั้งมาจากมณฑล เพราะ
กำลังนครต่างเวदानี ได้จัดตำรวจออกบ้องกันทางเมืองตอง ๓๐ คน แม่เมาะ ๓๐
พร้อมด้วยพดเมืองเหลือตำรวจภูธร ๓๓ คน แด.....๒๐ สำหรับบ้องกันคดงกอง
เรือนจำ แดตรวจตราสอดแนมทุกเวลาโดยกวดขัน เพราะเกรงว่าผู้ร้ายได้กำลัง
เมืองแพร์พอจะยกเตยเข้ามาในเขตต่างปาง แดเวदानีออฟฟิศโทรศัพททเมืองตาเวียก
ไม่ได้ถึงต่างปาง จะเป็นด้วยเหตุของประการ คือผู้ร้ายยกมาคดเตยหรือพนักงานที่
รักษามีความกลัวหลบหนี เกล้าได้จัดคนขึ้นมาเร็วออกไปสอดแนม ยังไม่กลับมา
การที่จะยกกำลังต่างปางไปเมืองแพร์นั้น ถ้าได้กำลังจากมณฑลพอแล้ว จะยกฉันท
จะกราบทูลภายหลัง เวदानีกำลังจัดการบ้องกันเขตต่างปางไว้โดยแข็งแรง แดเกล้า

กำลังไม่พอจะยกไปเมืองแพร่เกรงจะเสียที เมืองแพร่ไม่มีผู้ใดส่งข่าว นับแต่วันเกิด
ถึงจนนี้ น่าสงสัยการที่ทราบเกล้า ๆ ก็โดยผู้พิพากษาหนึ่มาอยู่เมืองสาปุดไทรคัพพั
บอกมา แฉจดหมายของบอมเบแพร่ส่งข่าวถึงพวกเขา แฉคนเดินเมดส์หนีจากแพร่
มาดำปางสอบถามไต่ความแต่เจ้าเมืองแพร่เงี้ยวได้เขากระทำการร้าย แฉมั่วสุมกันอยู่ใน
เมืองจริง นอกจากนี้ไม่ได้ความ เกล็ด ๆ ได้แต่งคนดับเขาไปสืบข่าวที่เมืองแพร่
แล้ว ยังไม่กลับ เมื่อมีเหตุหรือไต่ความอย่างใดต่อไป จะกราบทูลภายหลัง

บุญवाद

สำเนาโทรเลขกระทรวงมหาดไทย

มีถึง เจ้าสนามหลวง

ณ นครลำปาง

ที่ ๒ ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม คศ ๑๙๑๓ เวลา โมง นาที

เจ้าสนามหลวง นครลำปาง กรมโทรเลขขอให้จ่ายอาวูแก่พนักงานโทร
เลขที่จะไปทำการซ่อมสายโทรเลขไปเมืองแพร่ การซ่อมสายโทรเลขเป็นการสำคัญ
จะได้ทราบข่าวคราว ถ้าอาจจะซ่อมได้ตั้งเพียงใดให้ซ่อมไป แฉเอาเครื่องโทร
คัพพัคคัพพัคไปพลาด แฉต้องมีการตั้งไปพอรักษาพนักงาน โทรเลขอย่าให้เป็นอันตราย
ด้วย

(เซ็นพระนาม) ดำรง

ที่ ๔๕ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ทราบข่าวจากตำรวจหนึ่มาจากเมืองแพร่จนนี้ว่า พวกนักโทษในเมืองแพร่
เป็นไทยเมือง ๒ คนที่ผู้ร้ายปลัดอยู่ไปนั้น ๑๙๑๐ พระยาราชนฤทธานนท์ ๓๓๓๕ ที่ทุ่ง
บ้านหงกาต จับ ได้

แล้ว ๗๕๕๖ เข้ามาในเมือง พอถึงบ้านหงกาดี ก็ ๗๓๓๓ ๓๕๐ ๗๓๓๓ ๓๕๐๓
มด พัน กระเบน พัน กอ

เตี้ย ๓๕๓๒ ยูนหนุโดยนักโทษ ๗๕๗๒ พวกเงยจผู้ร้าย ๖๐๐ รูปี และ ๖๗๓๓
ตาย รับผิดชอบ พดเมือง

แพร์แด ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ โปเมืองหนุเองก็เข้า ๗๐๒๗ ๖๓๗๗ ด้วย ในเมืองแพร์
พวก เงย พวก ผู้ร้าย

เจตนา ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ มากชนประมาณ ๓๓๓๕๒ ๗๗๐๕ ๓๓๕๐
พวก เงย ห้า ร้อย คน

บุญवाद

ที่ ๑ กราบทูลกรมหลวงดำรง บางปะอิน

เวลายาคำจนวนนุได้รบโทรเลขพระเสนาราช ๓ โชทัย ที่ ๒๕ ลงวันที่ ๒๕
เดือนธันวาคมเรื่องผู้ร้ายปล้นแพร์มณฑลตั้งให้เตรียมกำลังไป สัมทบกับกำลังตำรวจโลก
หนุ ได้จดดังนี้ ๑. หลวงวรธานีผู้พิพากษา ชุนประจักษ์อักษรในอำเภอของคุม
กำลัง ๒๐๐ คนไปในกองพระยาเสนาราช แต่กำลังเมืองตำรวจโลกซึ่งจะให้สัมทบไป
ในกองพระยาเสนาราชนั้นยังไม่ทราบว่าจะตำรวจโลกจะจัดให้ใครคุมกับกองเสียบังพระ
เสนาราชได้ร้องต่อมณฑลให้ตำรวจโลกจัดกำลัง แต่ข้างบรรทุกตั้งพระยาเสนาราช
หลวงรามราชภักดีอำเภอเมืองนายอิมรองอัยการ หลวงประชาบาดกรมการพิเศษ
คุมกำลัง ๒๐๐ คนยกไปช่วยพิชัย ให้ชุนรักษาภูวนาถปลัดอำเภอของคุมกำลัง ๕๐
คนสำหรับส่งเสียบัง ๓. พระศิริดำรงอำเภอสำโรง ชุนประจักษ์อักษรปลัด
อำเภอคุมกำลัง ๓๐๐ คนไปกักบ้านทางต่อเขตตำรวจโลกแต่เดิมให้หลวงไชยมนตรี
ผู้ว่าการพิเศษคุม ๕๐ คนสำหรับส่งเสียบัง ๔. หลวงผดุงพิไชยราชสวัสดิ์ หลวงยก
บัตร ชุนราชรองเมืองกรมการพิเศษปลัดกองทัพรดม ๕ คนคุม ๓๐๐ คนไปกัก
บ้านทาง ทำทางตำบลบ้านด่านด่านหอยต่อเขตกำแพงระแหงแต่เป็นทางรวมมาจาก
เดิมต้องให้ชุนสุขขมากรคุม ๕๐ คนสำหรับส่งเสียบัง ๕. บรรคากำลังซึ่ง

กล่าวแล้วได้จัดผู้ใหญ่บ้านให้เป็นนายหมวดคุมอักษรหนึ่ง ก่าตั้ง ๕๐ คนกำนันหรือ
ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง ๖. เวลานเรียกกำตั้งไม่พร้อมๆ แยกไปวันโตจะโทรเตชมา
ข้างหลังดังนี้

จำรูญ

ที่ ๓๐ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ฉันทองพระศรีลำปางหนึ่ง กองหลวงผดุงพิไชยรัทหนึ่ง ได้ยกกำตั้งกอง
ตะ ๓๐๐ คนพร้อมด้วยอาวุธแต่เสบียงอาหารออกไปกักด่านทาง กบไตให้รองอัยการ
หลวงประจำบาด ยกกำตั้ง ๓๐๐ คนไปช่วยพิชัย ยิ่งอีก ๓๐๐ คนหลวงรามจะคุม
หนุนตามไปที่หลัง

พระเสนาราช

พระเสนาราช สุขโขทัย กองพระเสนาราชยกขมไปครองน คอรรชนทางบ้าน
ตู่เมน เพราะได้ทราบข่าวพวกเงี้ยวตั้งอยู่ที่นั่นบ้าง เมื่อถึงบ้านตู่เมนแล้ว ถ้าได้
ข่าวว่าการต่อสู้กับเงี้ยวติดพันกันอยู่ทางเมืองแพร์ ก็ให้ยกไปช่วยเมืองแพร์ ถ้าได้
ข่าวว่าพวกเงี้ยวไปจากเมืองแพร์แล้ว ให้พระเสนาราชยกตามไปทางเมืองดองหรือ
เมืองดำปาง ทางเมืองเกินตามเห็นควรแก่ราชการ อนึ่งขอคัดเตือนว่า การที่แยก
คนเป็นกองน้อยๆ อย่าแยกให้ห่างกันนักไม่ดี เพราะช่วยกันไม่ได้ ทางเมืองกำแพง
นั้นเห็นว่าจะไม่มีราชการอันใด ขอให้ระวังทางแพร์แต่เมืองดองให้มากกว่าทางอื่น

ที่ ๑ บางปะอิน
วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๑๒๑

เกล้าชานามหลวง นครดำปาง

มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งว่า เมืองดำเป็นที่สำคัญควรเจ้านครดำปาง
จะเกณฑ์คนพลเมืองเข้าเป็นกองทัพ ให้เจ้านายผู้ใหญ่คุมไปตั้งรักษาเมืองดำไว้ให้

ที่ ๓๑ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๓๐ จะให้หอดวงรามกุมกำลัง ๓๐๐ คน ไปช่วยพิชิตนั้น
ขอเปลี่ยนเป็นหอดวงนรากับหอดวงประชา ส่วนตัวหอดวงรามจะเอาไปในกองข้าพระ
พุทธเจ้า

พระเสนาราช

ที่ ๑ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

จนเวลาเที่ยงยกมาถึงปางตนผองใหญ่ แด่ใต้แต่งคนขึ้นไปตีบตีพวกแล้ว
ยังไม่ได้ข่าว ในเมืองแพร์ว่าจะเป็นอย่างไร ทั้งเวลานคนดาวเมืองแพร์แต่คนเงี้ยวไม่
เห็นเดินทางไปมา

ศุภยราช

ที่ ๓ กราบทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๒ ว่าได้แต่งคนไปตรวจนั้น บัดนี้คนไปตีกับคนตรวจมา
ชี้แจงว่าพอไปถึงปางค่าพบพวกเงี้ยวยิง ๓ นัด พดตำรวจแต่คนขึ้นไปตีบตีถึงคอสู้
พวกเงี้ยวแตกหนีกลับไป ครั้นจะเดยตามขึ้นไปก็เป็นช่องแคบ แด่ใต้ยินเสียงพวก
เงี้ยวอยู่บนเขาพดงมาก จึงได้ตั้งมั่นอยู่พออยู่

ศุภยราช

ที่ ๑ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้ยกกำลังไปถึงอำเภอศรีสำโรงบ่ายสามโมงวันนั้น หอดวงวรล้านเกณฑ์
กำลังไว้ได้ ๓๓๐ คน มีปืน ๘๐ กระบอกเศษ มีเสบียงพร้อม ยังเกณฑ์อีก ๘๐ คน
คงได้ในคืนวันพรุ่งนี้เช้าจะยกไปส่งวรคโกล

เสนาราช

ที่ ๑/๗ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้ยกจากอำเภอศรีสำโรงเวลาเช้า ๓ โมงวันนั้นแล้ว คนอำเภอกงหน
กดับบ้านเดี่ยว ๓ คน ได้สั่งให้เมืองสุโขทัยจับตัวส่ง ถ้าได้ตัว ๓ คนนั้นมาขอรับ
ประทานอนุญาตฆ่าเดี่ยวทั้ง ๓ คน ให้เป็นตัวอย่าง

พระเสนาราช

ที่ ๑๐ ลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๑๒๑

พระเสนาราช สวรรคโลก

โทรเลขที่ ๓ เรื่องคนอำเภอกงหนี่ ๓ คนนั้น รับแล้ว ให้พระเสนาราชมี
อำนาจทำได้ตามพระอัยการศึก

ที่ ๒๕ วันที่ ๑ สิงหาคม ๑๒๑

พระยาเทพา พิษณุโลก

ให้พระยาเทพาเมืองคหมายแต่งคนเร็วเดินตักถือไปถึงเจ้าสนามเมืองน่าน ให้
รับยกกำลังมาช่วยพระยาพิไชยคัษณายพวกเงี้ยว ซึ่งตั้งอยู่เมืองแพร่ ถ้าพบกำลัง
เมืองน่านยกมาก่อน ก็ให้เอาจดหมายนั้นให้ แดกควรบอกให้รู้ว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์
เป็นแม่ทัพคุมกองทัพหลวงกรุงเทพฯ จะยกขบวนมาถึงในเร็ว ๆ นี้ด้วย

ที่ ๒ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามที่ยกไปตั้งปางต้นฝางใหญ่ นั้น ได้จัดคนขึ้นไปตรวจบนเขาพืดงค้อเขต
แพร่ได้พบหนังสือปิดใจกับต้นไม้ที่เชิงเขาพืดง เป็นรอยปิดไม้ พวกคนลับได้กระตาศ
ดูได้ยืนเคียงแคบแคบสามนัด แต่ไม่ออกพวกลับกับภักดีมาตรวจดูในหนังสือใจ
ความว่า การที่พวกเงี้ยวตีปล้นครั้งนั้น โดยความเดือดร้อนด้วยพระยาไชยบูรณ์ไม่ให้
พวกเงี้ยวทำไร่นาแดงปลูกเรือนอย่างหนึ่ง จะต้องประสังคักเอาเงินทองอย่างหนึ่ง
จึงได้จับพระยาไชยบูรณ์ฆ่าเดี่ยว ข้าพระพุทธเจ้าได้เดื่อนไปตั้งที่พงอ้อ รอกหน้ไป

สืบเมืองแพร์ยังไม่กลับ เขานัดแต่งคนไปตรวจอีก เมื่อได้ทราบกำลังของพวกเขา
จึงยอม ส้มควรวอย่างไร จะได้จัดต่อไปกับจับคนชาติลาวซึ่งเดินปดอมเข้ามาใน
ระหว่างมีเหตุที่เขาได้ถึง ๑ คน ตามว่าเป็นคนของเจ้าสุริยะเมืองแพร์ แต่ถามว่า
มีอะไรอย่างไร ลาวกดับบอกเขื่อนเขาไม่เป็นถ้อยคำ เข้าใจว่าลาวคนนั้นจะมาเที่ยว
สืบความ

ศรีสุริยราช

ที่ ๑๖ ลงวันที่ ๒/๕/๑๒๑

พระเสนาราช สวรรคโลก

จะไปรดเกล้าให้พระวาศูเทพกุมภองตำรวจภูธร ๒๐๐ คน ขึ้นมาช่วยพระ
เสนาราชพระวาศูเทพจะออกจากกรุงเทพวหนท ๔ เดือนมาชนทอยุธยาดีดัก เดินตัด
มาเมืองตั้งเข้าสมทบกองพระเสนาราช

ที่ ๒๓ วันที่ ๒ สิงหาคม ๑๒๑

พระยาเทพา พิชณโลก ให้แต่งให้นายมานักเรียนเชิญโทรเลขฉบับนี้ไป
ให้พระยาบรมบาทบำรุงที่เมืองน่าน ด้วยเมืองหนท ๒๕ กรกฎาคม มีพวกเงี้ยว
ประมาณ ๔๐๐ คนเศษยกเข้าตีเมืองแพร์แตก แต่ได้ยกเข้านั่งอยู่ในเมืองแพร์ ฆ่า
ข้าหลวงแดงคนไทยตายหลายคน ได้โปรดให้มีโทรเลขถึงเจ้านครเมืองน่านให้เจ้านาย
คุมยกมาช่วยโดยเร็ว แต่ให้เข้ามาตั้งอยู่ในเขตเมืองแพร์ การครั้งนี้ให้พระยาบรม
บาทช่วยเป็นธุระจงมาก ถ้าเห็นว่าพวกเมืองน่านจะก่ดวจะไม่สู้พวกเงี้ยว ก็ให้ตั้ง
บืดทางไว้จนกว่ากองทัพกรุงเทพ ฯ แดกองทัพเมืองข้าง ไต่ยกไปถึงจะได้ตั้งชานา
แต่ในการที่จะยกกำลังไปช่วยเมืองแพร์ครั้งนี้ ให้จัดเจ้าพนักงานโทรเลขไปด้วย ให้
ตั้งเครื่องโทรศัพทใช้ส่งข่าวคราวถึงเมืองน่านให้ตลอด

ที่ ๓๑

บางปะอิน

วันที่ ๒ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

พระยาเทพา พิชญโลก ให้แต่งนายมานักเรียน เขิญโทรเลขฉบับไป
ให้เจ้านครเมืองน่าน

ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า พวกเงี้ยวกองโจรยกกำลังเข้า
ตีปล้นเมืองแพร่เมืองนันท ๒๕ กรกฎาคม ทำอันตรายชีวิตแก่ทรัพย์สินสมบัติเป็นอัน
ได้โปรดเกล้าฯ ให้เมืองพิชัยเมืองสวรรคโลกยกกำลังขึ้นไปปราบปรามพวกเงี้ยว
ซึ่งยังตั้งอยู่ในเมืองแพร่ในขณะนี้ แล้วจะโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแม่
ทัพยกกองทัพมากรุงเทพฯ ตามชนมาในเรื่อง ๆ นี้

ทรงพระราชดำริว่า เมืองน่านเคยทำทัณฑ์ข่มขู่เงี้ยวปรากฏมาแต่ก่อนซ้ำ
นานการครุ่นนึกไม่ใช้ทัณฑ์สำคัญ เป็นแต่เล่มอกของโจร ถ้าเมืองน่านยกกำลังมา
ช่วยเมืองพิชัยคักคองแตกโดยง่าย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านครเมืองน่านเกณฑ์กำลัง
๓๐๐๐ ให้เจ้าอุปราชเป็นแม่ทัพรบยกมาตีเมืองแพร่เป็นทัพหน้าช่วยเมืองพิชัย
ถ้าพวกเงี้ยวร้ายยกหนีไปทางใดให้รับตามตีจับเอาตัวให้จงได้

มหาศไทย บางปะอิน

ด้วยผู้ร้ายที่เขาคันครุฑแพร่ได้ครุ่นเป็นกาวสำคัญ โดยในหนังสือแจ้งแล้ว ข้า
พระพุทธเจ้าเป็นผู้นิยมมีความรื่นเริงเล็กน้อย ถึงความกตัญญูเป็นอันเกล้าได้ครั้นครอง
เห็นช่องทางที่จะลดของพระเดชพระคุณได้ จึงได้ร้องทูลกำลัง ๕๐๐ คนต่อท่านข้า
หลวงใหญ่เห็นดีด้วยจึงไปหาเจ้าผู้ครองนครहारอกัน ในการที่จะให้ข้าพระพุทธเจ้าไป
รับของบ้องกันดำปางแดงแพร่ ผู้ครองนครแต่ละข้าหลวงใหญ่เจ้านายเห็นดีพร้อมกัน
ครั้นวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ข้าพระพุทธเจ้าจะยกกำลังไป พวกขุนฝ่ายใต้รับราชการ
ในเข้านามไม่เห็นด้วย ข้าพระเจ้าจึงไปเรียนท่านข้าหลวงใหญ่ว่าการแพร่ไปเสีย
แล้ว ข้าหลวงใหญ่ว่าสุดแล้วแต่เจ้าของนครเกิด เมื่อราชการสำคัญกลับแปรผัน

ไปเสียแล้วอย่างนี้ เป็นที่เสียใจด้วยเกล้าอย่างนัก ขอพระราชทานโปรดเกล้าให้ข้า
 พระพุทธเจ้ายกกำลังออกไปปราบอ้ายคนร้าย แม้โปรดเกล้าให้ไปขอรับพระราชทาน
 เจ้าราชดำพานวงศ์นายหนึ่ง กับพลทหาร ๕๐ คน พลกำลัง ๕๐๐ คน ผดองพระเดช
 พระคุณ

พระรักษาทหลวงเทพบรรหาร

ที่ ๓๘/๓๕๘๕

ศาลายุทธนาธิการ

วันที่ ๒ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

แจ้งความมายัง พระยาดุรดีหิวิธิษฐุศักดิ์ แทนปลัดทูลฉลองกระทรวง

มหาดไทย

ตามหนังสือกรมยุทธนาธิการ ที่ ๕/๓๗๓๓ ตั้งดำเนินโทรเลขนายพันตรี

หุดวงรัตนยุทธ มานัน

บัดนี้ได้รับเลขนายพันตรี หุดวงรัตนยุทธ อีก ๒ ฉบับ หมายเลข ๗ แดที่ ๘

ได้ตั้งดำเนินโทรเลขมาให้ทราบด้วยแล้ว

ขอได้นำกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จมา
 กระทรวงมหาดไทย ทรงทราบฝ่าพระบาท

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พระยาพหล

แทนผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ

ที่ ๓๕๔๘ ดำเนินโทรเลข

หลวงรัตนยุทธ

มาจาก

เมืองนครเชียงใหม่

ลงวัน

ที่ ๒ สิงหาคม ศก ๑๒๑ เข้า ๒ โมง ๒๐ นาที

รับวัน

ที่ ๓ สิงหาคม ศก ๑๒๑ เวลา ๑๓ ทุ่ม

๒๐ นาที

ที่ ๗

เรียนปลัดท้าวพมก กรุงเทพมหานคร ตามข่าวฉนวนนี้ ถ้าปางบอกข้าหลวงใหญ่ว่า
 พวงเงยฉนวน ยกมาตั้งอยู่ที่เขตแดนแพร์ต่อลำปาง ขุดสนามเพลาะ คนประมาณ
 ๓๕๐ คน กับตั้งอยู่ที่เมืองดองประมาณ ๖๐ คน ไปมาทางแพร์แต่ลำปาง ราษฎร
 ลำปางเวลานี้มีความหวาดเสียวมาก ทั้งอาหารที่ลำปางเวลานี้ก็ขาดมาก ก็ได้
 ทราบว่าเงยเมื่อเข้าเขตแดนแพร์แตก ได้ยื่นคำร้องขอไป ๕๐ กว่า พร้อมทั้งลูก
 ค่วยเป็นอันมาก ก็ขยับที่แพร์อีกหลายสิบ เพราะฉะนั้นจึงได้ตั้งต่อสู้โดยแข็งแรง
 แต่เชียงใหม่ตั้งกำลังพลเมืองไปลำปาง ๕๐๐ คน ถ้าพูนก็ตั้งไปลำปาง ๕๐๐ คน แต่
 เชียงใหม่นั้นได้เกณฑ์พลเมืองรักษาคามประตูเมืองอีกประมาณ ๕๐๐๐ กว่า ถึง
 อย่างนั้น ราษฎรก็ยังมีความหวาดเสียวอยู่ตามธรรมดาของชาวเมืองนี้ เมื่อทราบ
 ข่าวอย่างใดอีกจึงจะบอกมากครั้งหลัง

(เซ็น) รัต

ที่ ๓๕๗๔ สำเนาโทรเลข

หลวงรัตนยุกต์

มาจาก

เมืองนครเชียงใหม่

ลงวัน

ที่ ๒ สิงหาคม ศก ๑๒๓ เวลาเช้า ๕ โมง

รับวัน

ที่ ๒ สิงหาคม ศก ๑๒๓ เวลาบ่าย ๒ โมง

๔๕ นาที

ที่ ๘

เรียนปลัดท้าวพมก กรุงเทพมหานคร โทรเลขลำปางเข้าฉนวนนี้บอกข้าหลวงใหญ่
 เกิน ๒๐ คน ตั้งอยู่ปราบแขวงลำปางแตก แลว่าทางเมืองดองก็จะยกเข้ามา

(เซ็น) รัต

วันที่ ๒ เดือน สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

กราบทูล กรมหลวงดำรง บางปะอิน กรมยุทธนาตั้งเจ้าเนาโทรเดชขุนรัดมา
๒ ฉบับ ว่าได้ข่าววันที่ ๒ นี้ ถ้าปางบอกข้าหลวงใหญ่ว่า พวกเงยยกมาตั้งที่
เขตแดนแพร์ต่อถ้าปาง ชุดสำเนาเพดาระประมาณ ๑๕๐ คน กับตั้งอยู่เมืองดอง ๖๐
คน ไปมาทางแพร์ ถ้าปาง อาหารที่ถ้าปางกันดารมาก ราษฎรหวาดเสียว กับ
ได้ข่าวว่าเงยปล้นเอาปืนตำรวจภูธรเมืองแพร์ไปกว่า ๕๐ บอก พร้อมทั้งตั้งด้วย
กับบนอนอกหลายสิบ เชียงใหม่แดงดำพูนตั้งกำลังแห่งละ ๕๐๐ คนไปถ้าปาง เชียง
ใหม่เกณฑ์คนรักษาประตูเมืองประมาณ ๕๐๐๐ เศษ

อีกฉบับหนึ่งว่า เจ้าอนท ๒ เงยยกทางเดิน ๒๐ คน ที่ตั้งปราบแขวง
ถ้าปางแตก แดทางเมืองดองก็จะยกเข้ามา มีความตั้ง

ที่ ๔ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ฉันทเวดาเข้า ๓ โมงได้ให้พระเทพนารินคุมกำลังล่วงหน้าขึ้นไปคอยที่เมือง
ตั้ง ส่วนข้าพระพุทธเจ้าต้องรอคอยกำลังยังไม่พร้อม กับจะได้จัดระเบียบวิธีต่าง ๆ
ในกองทัพให้เรียบร้อย แต่กองจะยกจากสวรรคโลกวันที่ ๓ เดือนนี้

พระเสนาราช

ที่ ๕๖ กราบทูลเสนาบดีมหาดไทย บางปะอิน

เรื่องเมืองแพร์ ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งข้อความสำคัญออกคือ เมื่อวันที่ ๒๖
เดือนก่อนนี้ ภายหลังเจ้าแพร์ตั้งหนังสือวันหนึ่งมีต่างกอยูบ้านหัวเวียงคำดงตั้งตาม
๗๕๖๖ ข้าพระพุทธเจ้าว่าในการที่ ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ได้ ๓๒๒๖ ๒๐๘ ๕๕
มาบอก พวก เงยว คิด กัน
การเช่นนี้ ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ได้ ๔๕๗๔ ๕๖๐๔ ๔๗๗๓ ก็นักาม ๓๑๕๘๐ พร้อม
ใจกันได้ พวก เงยว ประชุม นัด แพร หัวเมือง

เดือนเศษคือ ๗๗๐๓ ๖๗๗๓ พระกามอง ๕๗๗๕ ๓๓๕๗๗ ๕๖๗๓ แต่เป็นคน

เมือง แพร่ เป็น หัว หน้า

เจ้าแพร์ ๕๖๓๒ คือพระกาคำ ๓ ต่างกอโยชิน ๓ ๓๕๖๐๒ คือเงย

นครดำปาง นครเชียงใหม่

ที่พระยา ๕๖๓๓ แด ๕๗๒๕ นนหาทราบเกล้าไม่ ตามที่ต่างกอมาแจ้งความ

นครดำพูน นาน

เช่น ข้าพระพุทธเจ้า ๗๖๖๒ ๓๐๗๓๓ ๖๖๖๖๖ ๓๓๓๓๗ ๕๓๗๐ เกล้าไม่

รู้ ดี หา ทราบ

แด ๗๐๒๗ ๓๓๕๗๗ ๕๖๗๓ ๕๖๓๒ พากัน ๗๕๕๕ ๒๗๓๖ ๒๗๕๒ ๓๓๖๕๕ ข้าพระพุทธ

พวก หัว หน้า นครดำปาง มา เชื้อ เชิญ ให้

เจ้า ๖๐๓๘ เตี้ยข้างบ้านนอก ๗๐๒๗ ๓๗๗๕ ๓๗๕๕ ๓๐๕๖ ๗๓ ๕๕๗๓ ๗๕๕๓ แก่

ไป พวก เงย จะ เข้า กระ ทำ ร้าย

๗๓๕ แด ให้ข้าพระพุทธเจ้า ๗๓๗ ๗๕๗๓ พดเมืองทกระเถนที่รักษานมให้ ๒๕๐

ข้าราชการ จับ ได้ กัดไป

บ้านเรือนเตี้ยไม่ต้อง ๓๗๐๗ ๓๗๕๕ ๗๗๗๗ ๕๕๗๓ ๓๓๗๓๗ แก่บ้านเมือง ข้า

ต่อสู้ จะ ไม่ ทำ อันตราย

พระพุทธเจ้าได้ตอบว่าซึ่ง ๓๗๕๕ ๕๕๗๓ อย่าง ๗๗๐๓ ๖๗๗๓ นมไม่ได้ ซึ่ง

จะ ทำ เมือง แพร่

จะ ๗๓ ๕๕๗๓ ๗๕๕๓ ๕๕๓ ๗๓๕ ข้าพระพุทธเจ้าก็จะต้องเข้า ๓๗๖๗ โดย

กระ ทำ ร้าย แก่ ข้าราชการ ต่อสู้

เต็มกำลังเหมือนนกนกวาชีวิตจะดับสูญ ข้อที่จะ ๓๓๖๕๕ ๗๓๗ ๗๕๗๓ กน

ให้ จับ ได้

เถนที่นมไม่ได้ เมื่อทราบดงนมแล้ว ยังจะต้องเถนที่เพิ่มเติมเข้ามาอีกหลายเท่า

ข้อความทงนข้าพระพุทธเจ้าเตี้ยใจเป็นต้นเกล้าโดยที่ทราบเหตุนี้ ๗๗๐๓ ๖๗๗๓ เป็น

เมือง แพร่

๑๓๘๑๘ ๑๓๘๑๗ แดงถ้าไม่เข่นนนข้าพระพุทธเจ้าจะได้บอกดับไปให้ ๗๓๖ ๗๕๐๓

อันคราย เตี้ย ข้าหลวง เมือง

๖๘๕๑ ๖ ๓๗๕๒ เตี้ยก็คงไม่เตี้ยที่ แดในเวदानข้าพระพุทธเจ้าได้ ๒๗๗๗ ๑๒๐๖๘

แพร์ คิว ไร่ อุบาย

โตคอบกับ ๑๓๕๗๗ ๔๖๕๓ ๗๐๒๘ ๖๓๕๕ อยุ่เพื่อ ๑๓๖๔๕ ๓๗๐๔ ๑๓๘๕ ๑๒๒๖

หัว หน้า พวก ผู้ร้าย ให้ แดก ความ คิด

๑๕๗๘ ๒๐๘ เตี้ยเมื่อใด ๒๗๗๗ ๑๒๐๖๘ ไปแดงก็คุดค้อยชาดง มีปรากฏอยู่แต่

จาก กัน ไร่ อุบาย

ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เป็นที่วางใจได้ ๑๒๒๖ ๓๘๓๓ ๓๗๖๓ เต้มอ ครั้นจะไร่ ๑๒๓๘

คิด เตรียม ค่อยไป

๘๗๕๘ ๘๗๐๐ ก็ ๔๒๖ จรดก ๘๓๐๗ ๑๖๘๕ ๖๖๗ ๔๐๘๘

ว้อม แวง เกรง ตาม ฉาย กำตั้ง ทหาร

๗๔๖๖ ๓๘๓๕ ๘๓๓๓ ๖๘๘๓ จะทำอะไรก็คงดำเร็จ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่า ๗๐๒๘

มา ถึง แดง พอ พวก

๘๖๓๓ ๔๘๓๕ ๗๕๒๘ ๕๖๘๐ การคิงคิงคอง ๒๗๗๗ ๑๒๐๖๘ ๕๕๐๒ ๒๐๘

เหต่า น ไม่ ขอบ ไร่ อุบาย บ้อง กัน

ไว้ไม่ให้ ๕๗๕๔ ๑๓๘๑๘ ๔๔๓ ๕๓๕๖ ๗๕๐๓ ได้เป็นที่ ๕๐๒๐ ๘๘๓๕ ๔๘๓๕

เป็น อันคราย แก่ บ้าน เมือง ใน เวดา น

ขุนวาค

ที่ ๕ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้ยกออกจากศวรรคโลกเวลา ๓ โมงจันนั้นแล้ว รวมกำลัง ๕๐๐ คนเป็น

๘๐๐ ทังกองพระเทพานาวิกรม์ ยังกตามข้างหลังออกกองคอกองพระคีรีระมารังค

๒๐๐ คน หลวงราม ๒๐๐ คน ขุนรักษากฎหมาย ๒๐๐ คน รวม ๕๐๐ คน

พระเสนาราช

ที่ ๓ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๒ ว่าพดคำรวจตำรวจโลกฆ่าพวกเงี้ยว ๓ คน ภายหลัง
 พวกเงี้ยวฆ่าพวกพดคำรวจตายหมดนั้น เมื่อกันนี้ต้องยามนายร้อยตรีแต่ดกับพด
 คำรวจ ๓๓ คน หนักกลับมาได้มาแจ้งความว่าไปตรวจการพร้อมด้วยร้อยตรีนายตาด
 กับ ๆ พดคำรวจตำรวจโลก ดุโฮทัย อุดรดีดถ์ รวมทั้งความาย ๒๐ คนไปถึงบ่อ
 แก้ว พวกเงี้ยวทั้งเรือนเปล่าไว้ประมาณ ๘ หลัง ตรวจได้ถูกปืนสักคน ๓๕ ถูก
 กับชวากไม้ประมาณ ๒๐๐ แล้วเคยไปถึงบ้านบานแต่มไ้ เมื่อดวันที่ ๒๕/๕/๑๒๑
 พวกเงี้ยว ๕ คนจับพวกเงี้ยวตอสังตาย ๓ คน หนีได้ ๓ คน แล้วนายร้อยตรีตาด
 กับพดคำรวจ ๒ คนเข้ามาเขาไปเมืองแพร่ ให้อำเภอตรวจศพจนบ้ายมากดบจริงไป
 ตามถึงดู่เม่น พวกเงี้ยวย่นอยู่บนดู่เม่นประมาณ ๑๕๐ คน ดู่เม่นเพดาะยาว
 ประมาณ ๘๐ วา ได้ยิงต่อสู้กับพดคำรวจน้อยด้วยด้อยหนีต่างคนต่างไป พวกเงี้ยว
 ได้ติดตามยิง พวกนี้หนีมาได้ ๑๒ คน หายไปในป่า ๕ คน ที่เข้าไปเข้าใน
 เมือง ๓ คน รวมคนได้ส่งรายละเอียดไปมณฑลแล้ว

พระเสนาราช

วันที่ ๗ สิงหาคม ๑๒๑ เวลาบ่าย ๓ โมง ๓๐

พระเสนาราช ตำรวจโลก ด้วยดีมีความเห็นขึ้นใหม่ เพื่อจะแก้ไขให้
 การรอดเร็วแด่มั่นคงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นคำสั่งที่ ๘ ว่าจะให้หุดวงประจันมาช่วยพระ
 เสนาราชนั้น จึงเป็นอันต้องเปลี่ยนให้หุดวงประจันไปช่วยในกองพระยาพิไชย ถอน
 พระวาสุเทพที่จะให้ไปช่วยพระยาพิไชยกลับมาช่วยพระเสนาราชตามเดิม กำหนด
 พระวาสุเทพจะถึงเมืองด่ง วันที่ ๑๕ เดือนนี้ ถ้ามาถึงให้ยกเขาคัดดู่เม่นบ่อแก้วตาม
 คำสั่งที่ ๘ ถ้าคัดแตกแล้วให้กองพระเสนาราชยกไปช่วยพระยาพิไชยที่เมืองแพร่ เจม
 แต่จะได้ราชการ เจ้าพระยาสุรศักดิ์ให้รักษาบ่อแก้วดู่เม่นอยู่ก่อนจึง ให้พระเสนาราช
 ทำตาม ส่วนพระวาสุเทพถ้าคัดดู่เม่นบ่อแก้วแตกแล้วให้รีบไปด่มทบกองพระยาสุจริต

ตั้งเมืองดงค้อไป กำหนดเจ้าพระยาจักร์จะถึงอุตรดิตถ์ วันที่ ๓๖ เดือนนี้ กองทหารหน้า ๕๐๐ คนคงจะถึงอุตรดิตถ์วันที่ ๓๗

ที่ปักปองอ้อ

กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขว่าได้แต่งให้คนขึ้นไปสืบข่าวเมืองแพร่ & พวก ยังไม่ก่ดบั้น ครนนวนหนักดบมาได้พวกหนึ่งว่า พอขึ้นไปถึงหลงเขาพืดได้เดินไปตามทางหลวงพอตรงทางเดินไปศาลเจ้าพวกเงยวกตรูมาจากทางนั้น ตรงเขาได้พันคนขึ้นไปสืบก็หนีลงจากเขาได้ส่งคนคายอีกตามคนจะไปทางไหนไม่ทราบ แต่ในเวตานั้นคงตั้งอยู่บนเขาพืด แต่จะมีมากน้อยเท่าใดประมาณไม่ถูก เห็นแต่จึงเห็นต้นน้อยอยู่มาก

สุริยราช

ที่ ๒๑ กระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

๒๘๘๘๐	๗๓๕	๓๓๒๓	๓๘๗๗	๒๒๓๗	๕๗๒๕	๘๗๓๖
เวตาย้าย ๕ โมง	เจ้าพระพุทธรเจ้า	ได้ทราบ	จาก	เจ้านคร	นำ	ว่า
๒๒๓๗	๒๘๘๐	๒๗๗๗	๓๓๕๐	๓๘๕๖	๕๖๓๕	๗๕๕๗
เจ้านคร	แพร่	ไซ	คน	ถือ	หนังสือ	มาถึง
๘๘๓๐	๗๖๐๘	๗๐๒๗	๓๗๗๕	แต่	๓๗๖๗	๕๕๒๐
เวตา ๓ โมงเช้า	มี	พวก	เงย	ต้อง	สู้	ประมาณ
เข้ามา	๓๒๓	๘๕๕๓	๓๖๕๖	๗๓๖	แต่	๗๓๖
กระทำ	ร้าย	ฆ่า	เจ้าหลวง	เจ้าราชการ	คน	ไทย
๕๘๓๗	๓๓๓๕	๘๘	๒๕	๗๐๒๗	๓๓๕๐	๗๕๕๓
หนีไป	ได้		พวก	คน	ร้าย	เขาตั้งอยู่
๓๐๒๗๗	๘๕๘๐	สอบถามคน	๓๘๕๖	๕๖๓๕	๓๓๓๕	๓๓๗๕
สนาม	หลวง		ถือ	หนังสือ	ได้	ความ

๓๓๕๐ ๘๕๕๓ ๕๕๒๘ ๕๕๕๓ ๘๗๓๖ ๓๓๕๐ ๗๘๐๓ ๓๘๕๕ ๗๘๓๖
คน ร้าย เทยว ประกาศ ว่า คน เมือง ๙๖ ไม่ทำ

๘๕๕๓ ๗๐๓๒ ๓๓๖๕๕ ๗๖๐๘ ๓๓๘๕ ๓๐๒๒๘ ๘๘๐๘ ๓๘๗๕ ๘๕๕๓ แต่
ร้าย ย่า ให้ มี ความ ตึงคึง ทวาดเดี่ยว ๙๖ทำ ร้าย

๓๓๕๐ ๕๕๕๕ เมื่อได้ ๕๓๘๐ ๓๓๕๘๓ ๘๕๕๓ ๗๗๐๐ ๖๓๕ ๗๐๘ เขื่อน ๗๓๕
คน ไทย ทราบ เหตุ ร้าย แรง เกิด ๙๕ ขน ข้าพระพุทธเจ้า
ได้นำความไปแจ้ง ๓๗๕๘ ๕๖๕ ๓๓๘๐๐ ๕๗๕๕ เพื่อ ๘๖๖๒ เห็น ๕๗๘๕ พยาน
คือ กงสุล อังกฤษ ม่าน ๙๖ ๙๖

แต่ได้จัดให้ ๒๒๕๐ ๗๐๐๒ ๓๒๗๖ ๖๖๗ ไปคอย ๓๐๕๘ ๓๘๕๐ ๙๖๖ ๗๐๒๘ ๘๖๓๓
เจ้านาย พร่อม ค้วย กำดั่ง ตัก ๙๖ พวก เหล่า

๘๕๕๓ ๗๐๕๖ ๘๖๖๐ ๕๘๓๖ ๓๐๖๕ ๕๐๒๐ ๙๖๕๕ ๘๗๒๕ ๙๖๖๖ ๕๓๕๓ ๓๐๗๓
ร้าย เมื่อจะ เด็ดถอด ทิ้ง เข้ามา ใน ม่าน ทาง คำน

๕๓๕๓ ๓๕๐๘ ๓๕๐๘ แดงได้ ๘๖๒๓ ๖๖๗ ๘๓๓๘ ๒๖๘๖ ๗๘๐๓ ๖๘๘๓ ๕๖๕๓ ๙๖๖
ทาง ค่าง ค่าง ยก กำดั่ง ลงไป ช่วย เมือง แพร่ ปราย

๓๓๕๐ ๘๕๕๓ ๘๖๓๓ แดง ๕๖๖ ๓๒๗๖ ๖๓๕ ๓๓๘๕ ๙๖ ๘๖๓๓ ๖๓๕
คน ร้าย แดง เกรง ค้วย เกดต่างๆ ความ ถูกตาม เกิด

๗๐๗ ใน ๕๗๒๕ บ้าง จึงได้เรียก ๖๖๗ ๗๕๕๕ ๓๘๓๓ ๙๖๖ ใน ๓๐๐๓๖
๙๖ ม่าน กำดั่ง มา เตรียม ๙๖

๗๐๕๖ ๕๘๐๓ ๘๕๕๒ ๕๘๓ ๘๖๘ ๘๕๕๕ แดงกรมหมื่น ๗๘๒๘ ๕๗๘๕
เพื่อจะ บัองกัน รักษา เกียรติยศ ของ ราชการ ไม่ เป็น

๕๖๒๐ ๓๐๐๗๒ ๒๒๓๓๘ ๓๓๓๕๕ ๗๘๓๐ ๖๖๗ ๓๓๕๐ ๓๘๓๘ ในกา^{๙๕}ร^{๙๕}เร^{๙๕}อง^{๙๕}หม^{๙๕}
ที่ ใ้วาง ใจ ได้ เหมือน กำดั่ง คน ได้

๗๓๕ มีความ ๓๐๘๗๖ ๕๖๖ ๓๒๗๖ ๖๓๕ ๒๒๕๐ ๗๘๐๓ ๖๘๘๐ ๙๖๖
ข้าพระพุทธเจ้า ดั่งดัย เกรง ค้วย เกดต่างๆ เจ้านาย เมือง แพร่

๒๒๓๘ ๓๓๖๔๕ ๔๓๗๖ เมื่อพิจารณาเหตุหนึ่งข้อ ๒๒๒๘ ๖๘๘๓ ก็หาเห็น ๗๖๐๘
ใจ ให้ ท้าย เจ้า แพร่ มี

๘๗๓๖ ๓๓๓๕ ๓๘๒๘ ๕๘๐๓ อย่างไรไม่ เป็นแต่เดาสุ่ ๓๓๔๘๒ ๖๐๓๘ ๓๓๖๔๕
ว่า ได้ จักการ บ้างกัน เหตุการณ์ ไป ให้

๘๓๐๗ ไม่ ๘๗๘๘ ๘๗๓๓ ยังใด แดงว่าได้ทราบที่ ๔๖๓๒ ๔๖๐๒
ฟัง ร้อน รน นครจำปาง นครเชียงใหม่

๔๗๒๕ ๓๓๔๘๓ ๖๓๔ ๘๐๘ ๒๖๒๐ ๗๘๓๓ ๒๒๒๘ ๔๗๒๕ ๙๖ ๓๘๒๘
น่าน เหตุ เกิด ขน เช่นน เหมือนกัน เจ้า น่าน จักการ
อย่างไรต่อไปขอ ๒๕๘๒ ๖๐๓๘ ๓๓๖๔๕ ๔๓๘๐ ในเวลานี้ ๓๐๖๘๒ ๔๓๓๗
ขแรง ไป ให้ ทราบ สาย โจรเดช

๗๐๒๘ ย้าย ๓๓๔๐ ๘๕๔๓ ๓๔๗๗ ๗๗๗๖ ๔๒๖๐ ๓๐๘๘๐ ๗๗๓ ๗๘๓๒
พอก คน ร้าย คัด หมด ทุกทาง ตั้ง ข้าง ไม่ได้

๗๓๔ ๓๓๓๕ ๓๖๘๓ ๘๖๗๕ มา ๓๔๒๘ ๗๓๐๗ พระ ๔๓๓๗
ข้าพระพุทธเจ้า ได้ แต่งคน เรือ คอย ฟัง โจรเดช
ตั้งอยู่ที่ ๗๘๐๓ ๓๒๐๘๗ ๓๔๖๖
เมือง อุดรคิณฑ์

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

บรมบาท

กราบทูล กรมหลวงดำรง บางปะอิน

เกล้าได้รับพระราชหัตถ์ทราบแล้ว เสด็จไม่ได้คอยให้ทหารพร้อม คอยแต่
เงินได้เอาที่ไปจำหน่ายเขาฟังได้เงินมาฉนั้น ก่าตั้งจิตขอเสียบยงเสด็จแล้วจะชนมากกราบ
ถวายบังคมลาวันที่ ๖ แล้วจะเสด็จไปที่เดียว

สุรศักดิ์

ที่ ๕ ทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

จันทเวลา ๕ โมง พบนายพาพดคำรอดซึ่งไปกับนายร้อยตรีคาดหนักกลับมาท
ถามไต่ความเช่นเดียวกับนายเนาทกราบทูตมาครั้งก่อน แต่ไต่ความแปลกไปอีก คือ
เวลาทพดคำรอดอยู่กับพวกเงี้ยว นายทาได้เห็นมีคนลาวเขาช่วยพวกเงี้ยวอยู่หลายสิบ
คน แต่ในระหว่างต่อสู้เห็นนายร้อยตรีแตกกับพดคำรอด ๒ คนตมตง จะเป็นตาย
ไม่ทราบ นายพากับพดคำรอดสวรรคโลกหลบหนีมาเมืองแพร่ เงี้ยวจับตัวพดคำรอด
สวรรคโลกได้ฆ่าตาย แต่นายพาปลดอมตงเป็นดาวได้เห็นพวกลาวเมืองแพร่กับพวก
เงี้ยวคนหากคนไทย รุงชนนายพากหนีมาอนทงคนถึงเขาพลวงเห็นพวกเงี้ยวก่อไฟตั้ง
กองอยู่บนเขาพลวงประมาณ ๓๐๐ คนเศษ

ศรีสุริยราช

ที่ ๖ ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๑๒๑

พระยาวิชิต สวรรคโลก

นายร้อยตรีแตกกับคำรอดที่หนักกลับมาได้นั้น เขาใจว่าได้หนีขึ้นไปเมืองนคร
ดำปางก่อน แล้วจึงกลับทางเมืองเถินมาสวรรคโลก ดันอยากทราบว่าทางเดินแต่
เมืองสวรรคโลกไปเมืองเถินเดินง่ายหรือยากเป็นทางอย่างไร แต่เดินก็ค้น ขอให้
ถามร้อยตรีแตกหรือผู้ใดที่เคยเดินทางนั้นบอกโทรเลขมาให้ทราบ

ที่ ๒ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้ไปถึงสวรรคโลกเวลาบ่าย ๒ โมงนี้ แต่กำลังยังไม่ถึง เพราะข้า
พระพุทธเจ้าต้องหน้าไปฝั่งข้างก่อน ได้ทราบความจากหลวงสนะสงครามซึ่งผู้ว่า
ราชการเมืองสวรรคโลกให้ขึ้นไปสืบที่เขตเรื่องตองว่าพดคำรอด ๓๓ คนกับคนหาบ
๘ คน ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลกให้ขึ้นไปสืบผู้ร้ายที่พิษณุโลกนครดำปาง เมื่อ
วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ศกนี้ พดคำรอดไปถึงตำบลแดนไชยแฉงเมืองแพร่ พอพบคำ
พบเงี้ยว ๓ คนนอนอยู่ในกระท่อม พดคำรอดถามพวกเงี้ยว พวกเงี้ยวไม่พูดตรงเข้า

ที่ ๔ วันที่ ๔ สิงหาคม ๑๒๑

พระเสนาราช สวรรคโลก

พระจางเทพกุมภองตำรวจภูธรออกจากกรุงเทพ ฯ จนหนึ่ คงจะถึงอุตรดิตถ์
วันที่ ๑๕ เดือนนี้ จนเดินจากอุตรดิตถ์มาทางเมืองคังเข้าด้อมทบกของพระเสนาราช

ที่ ๕ กราบทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

เวลา ๓ โมงเช้าจนหนึ่ อ้ายพวกเงี้ยวแดงเอาค้อนตีค้ำยปองฮ้อทางใต้ทาง
เหนือแดงดำงได้ค้อนสู้เป็นด้ามารถ จนเวลา ๒ ทุ่ม ๓๐ นาทีเศษ อ้ายพวกเงี้ยวแดง
ดาวก่หนักดบไป การต่อสู้คราวนั้นขุนรักษาคือหน้า และตั้งค้ำยฮ้อทปองฮ้อ
พระพิศาลได้คิดทำเป็นค้ำยโดยแข็งแรงต่อสู้ฮ้อพวกซำคักได้

ครีดีวิยราช

ที่ ๖ กราบทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๑๖ ทราบเกล้าแล้ว ทางที่จะไปเมืองแพร่มีฮ้อสามแห่ง คือทาง
บ่อแก้วคองฮนทางฮำเภอดัง สวรรคโลก ๓ แห่ง ทางไปออกบ้านหมูนฮนทางดบแดง
๓ แห่งแต่เป็นทางฮ้องคอดทางไปออกเหนือเขาพลึง คือฮนไปทางบ้านโหหา ๓ แห่ง
ได้จัดให้พระบริรักษ์ไปทางโหหา พระเสนาราชไปทางบ่อแก้ว ได้ตั้งแล้ว ส่วน
ฮำพระพุทชเจ้ายังคงมีฮนฮ้อย

ครีดีวิยราช

ที่ ๗ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

กองทัพตั้งฮำเภอดังแล้วหนึ่งขุนรักษาคือนายยกกำลัง ๓๐๐ คนไปถึงแล้ว

พระเสนาราช

ที่ ๘ กราบทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๒ ทราบเกล้าแล้ว หนทางที่จะยกไปขนามหาดังฮ้อพวกโจรเห็น

ม็อยู่ทางบ่อแก้ว แต่พระเสนาราชยกไปแล้ว ส่วนทางไหาหาแต่ทางอื่นก็ไม่เป็นทาง
 ขนาบหลังอ้ายพวกโจร ได้แต่ได้ให้พระบริรักษ์ไปสกัดอยู่ทางไหา แต่ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้มีจดหมายนัด ถึงพระเสนาราชใน กองที่จะยกเขาคี เวลานักได้แต่งคน ขึ้นไปตรวจดู
 กำดั่งอ้ายพวกโจร ถ้าได้ช่องก็จะยกตัวรุกจนไป แต่ราชอุทรทเกณฑไปเป็นกำดั่งอยู่
 ข้างจะอ่อนช้อมมาก ร้อยคนก็จะมกคนเต็มใจอยู่ในลับคน หงเครื่องก็ส่งตราอาชุก
 บกพร่องหากรบมือพอกำดั่งไม่

สุริยราช

ที่ ๘ ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๑๒๑

พระเสนาราช สวรรคโลก

ตามคำสั่งเดิมจะให้พระวาศุเทพกุมภของคำรวจภูธรมาช่วยนั้น บัดนั้นมีการ
 จำเป็นจะต้องตอมนกของพระวาศุเทพให้ไปช่วยกองทัพไชยคี่เมืองแพร์ จึงได้เบียดย
 ให้กองทัพหลวงประจันตุมทหาร ๒๕๐ คนมาช่วยพระเสนาราช กำหนดหลวงประจันจะ
 ถึงเมืองดงวนท์ ๓๓ เดือนนี้ ถ้ามาถึงให้ปรึกษาทนายบยกเขาคีบ้านสุเมนแถบช่อแก้ว
 ถ้าเงยขอต่อสู้ให้เผาบ้านเรือนแถบเขาควมาให้หมดทั้งครอบครัว ถ้าต่อสู้เมนบ่อแก้ว
 แดกแล้วให้รบยกไปช่วยพระยาพิไชยคี่แพร์เดินทางเดินบ่อแก้วตรงไปเมืองแพร์ที่เดียว

ที่ ๑๐ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ได้รับจดหมายผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลกที่ ๒ ลงวันที่ ๕ เดือนนี้ ว่าวันที่
 ๒ เดือนนี้ พวกเงยคบคิดเข้าปล้นกองทัพพระภักดีราชแตกลงไปหากองทัพพระยา
 พิไชยไว้ ข้าพระพุทธเจ้าได้มีจดหมายถึงพระเจงซึ่งคุมกำดั่ง ๖๐๐ คนมาข้างหลังให้
 ตรีบยกกองทัพไปที่ทางนาปลาดากางเขตเมืองดอง ถ้าพวกเงยยังตงด้อมพระยาพิไชย
 อยู่ให้พระเจงยกกองทัพตัดงทางลับแต่ไปช่วยพระยาพิไชย ส่วนข้าพระพุทธเจ้า
 ยกกองทัพไปทางบ่อแก้ว ถ้าไม่มีพวกเงยมาตงรบจะยกเลยคคตท่ายพวกเงยทเขา
 พลังช่วยพระยาพิไชย

พระเสนาราช

สองข้างทางเป็นเขา ได้แต่งคนไปสอดแนมดูแล้ว ก็ให้ขุนพลนายกองชุมนุมกำลัง
๓๐๐ คนไปชุมนุมอยู่ข้างทางช่องแคบที่จะเข้าไปบ่อแก้ว

เสนาราช

ที่ ๑๒ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขข้าพระพุทธเจ้าที่ ๑๓ ว่ามีลี้เตอร์ Feng yer Mister Kaolaen
ผู้จัดการห้างเอเซียติกเมืองแพร์นำจดหมายมีลี้เตอร์ไลต์มาชี้แจงเหตุการณ์เรื่องเงย
ฉนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ไต่เต๋ยถามต่อไปได้ความ คือ ๑. เวตนาเงยเข้าคปัดน
พวกเจ้านายดาว ในเมืองแพร์หลบหนีไม่ได้ต่อสู้ ๒. พวกเงยได้เรียกเจ้านาย
ดาวมากระทำสำบาน พวกเจ้านายดาวก็ได้ทำสังขยสำบานต่อพวกเงย แม้จะไม่
กระทำตามพวกเงยจะฆ่าฟัน ๓. เจ้าแพร์เป็นผู้รับสั่งเสบียงอาหารต่อพวกเงย
ทุกค่ำบด พระยาไชยบูรณ์หลบหนีพวกแก้วบ้านห้องภาคเป็นผู้จับตัวส่งให้พวกเงย
บ้านห้องแดงแต่บุตรพระยาอยู่พวกเงยก็ไปคืนครดำปาง ได้ต่อสู้โดยแข็งแรง
ฆ่านักกะโม่งซึ่งเป็นหัวหน้ากับพวกเงยตายประมาณ ๓๐ คน พวกเงยได้แตก
หนีมาอยู่ในเมืองแพร์บ้าง หนีไปทางอื่นบ้าง ๖. มีลี้เตอร์ไลต์อยู่ในเมืองแพร์ได้เรียก
ปืนซึ่งเป็นของหลวงจากพวกเงยได้ใจประมาณ ๓๐ บอกว่าจะตั้งศาลต่างประเทศ
ชำระความรายนทเมืองแพร์ ๗. มีลี้เตอร์ไลต์กับเจ้าแพร์คิดซ่อมค่ายโทรเลขเมือง
นครดำปางแต่เมืองน่าน ๘. เวตนาพวกเงยซึ่งเป็นหลักฐานยังคงอยู่ในเมืองแพร์
ประมาณ ๓๐ คน นอกนั้นได้หนีไปตามที่ใดก็ตามเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ใจ
เลยกับได้จดหมายถึงเจ้าแพร์เจ้านายทั้งหลาย ให้ลงมาพบพูดกับข้าพระพุทธเจ้า แต่
ได้จดหมายตอบมีลี้เตอร์ไลต์เถดาในการที่ข้าพระพุทธเจ้าจะลงความเห็นอย่างใดก่อน
ซึ่งยังมีไต่รับคำสั่งยังไม่ได้

ศรีสุริยราช

ที่ ๑๑ กราบทูล เสดนาบดักระทรวงมหาตไทย บางปะอิน

เวลา ๕ โมงเช้าวันน มีสเตอร์ เฟนเกอร์ มีสเตอร์ คอแดน นายห้าง
 เอเซียติกเมืองแพร์มาชแจงเหตุการณเืองเงยจระนำจตหมายมีสเตอร์ Lyle ผู้ช่วย
 กงตั้งอังกฤษว่าเดดานได้เรียกพวกเงยจเข้าไปเมืองแพร์ การที่จระยกทัพเข้าไปเกรง
 ว่าราชฐจะแตกคณเคือครอนไม่เป็นการทากันได้ ขอให้งกงทพยงใจการเมือ
 จะเข้าไปเตรียมจับผู้ร้ายก็ให้ไปเสมือ ๕๐ คน ๖๐ คน เพื่อราชฐในเมืองแพร์
 จะได้อยู่ปกคิ กับเดดานพวกเงยจทคงอยู่เขาพลดงกยกหนีไป แล้วตามเหตุณ
 ข้าพระพุทธเจ้าไม่เป็นที่ไว้ใจจึงกราบมาให้ทราบฝ่าพระบาท แลข้าพระพุทธเจ้าจะ
 ได้แต่งคนชนไปตรวจคณเขาพลดง เมือพวกเงยจหนีไปจริงแล้วก็จะได้ยกไปตง
 มั่นอยู่บนเขาพลดงเพื่อฟังเหตุการณคื่อไป

ครีดิบราช

กราบทูล กรมหลวงดำรง บางปะอิน

ที่ ๘ เวลา ๒ ทุ่มครึ่ง ถึงชยนาท

สุรคักคิ

รับวันที่ ๕/๕/๑๒

ไปรเวท

หอพระสมุควชิรญาณ

วันที่ ๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

ข้าพระพุทธเจ้า หลวงจันทรามาตย์ ขอประทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเชอ
 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสดนาบดักระทรวงมหาตไทย ทราบฝ่าละอองพระบาท
 ด้วยข้าพระพุทธเจ้า ได้ทราบเหตุการณตามข่าวเดาดือเป็นเลียงชบชิบ
 จากชาวต่างประเทศในหมู่ฝรั่งครึ่งชาติ และจินบามา พวกแขกพอก้า โจทยกนถน
 เรื่องการจดาจตซึ่งเกิดชนในมณทลพายัพว่า “การที่พวกเงยจกขอการจดาจตชนนง

ไม่เป็นของที่พวกเงี้ยวคิดทำตนเอง เป็นอุบายมาจากพวกข้าหลวงฝรั่งเศสตามฝั่ง
 ชายแม่น้ำโขงอุดหนุนให้ก่อเหตุชน ที่จริงแต่ตามดำฟังพวกเงี้ยวเท่านั้นไม่กล้าหาญ
 ดึงเพียงหมื่นแม่ และขอทเมอพวกเงี้ยวศได้บ้านเมืองโต ย่อมเกลียดกต้อมเอาใจ
 เจ้าหลวงและข้าราชการพวกลาวไว้เป็นกำลัง แต่ข้าหลวงไทยต้องถูกประหารชีวิต
 สิ้น เป็นอุบายกต้อมกักจะทำให้ไทยตั้งสัตย์พวกลาวและเจ้าหลวงเหล่านั้น ว่าเป็น
 ใจแกล้งหัก หรือยอมเป็นพวกเขากับข้าศึก ถ้าสมดังอุบายแฉกเป็นชองทางดี
 จะได้เกลียดกต้อมเอาพวกลาวและเจ้าหลวงไปเข้าอยู่ในความปกครองโดยง่าย ทั้ง
 ประเทศทั้งหลายจะไม่อาจตีเคียนด้วย”

อีกเลี้ยงหนึ่งว่า “การที่เป็นดังกราบทูตมาแล้ว พวกข้าหลวงฝ่ายปาก
 ด่าน้ำโขงได้พยายามมานานแล้ว เว้นแต่ข้าหลวงไทยไม่รู้อีก คือพวกนั้นได้ต้อบ
 แต่งคนทฉลาดเข้ามาเกลียดกต้อมพวกลาวและเจ้าหลวง ให้คิดเอาใจออกหาก
 โดยได้เก็บข้อความในเรื่องเมืองประเทศราชที่ไทยได้จัดการปกครองเปลี่ยนแปลงขึ้น
 ใหม่ อ้างเหตุผลการโบราณไปยุยงให้ลาวเชื่อถือและเห็นจริงตามอุบายนั้น เพราะ
 ฉะนั้น พวกเงี้ยวจึงยกกำลังมากกระทำได้โดยง่าย”

พวกที่พูดกระซิบเหล่านั้นเห็นว่า “ถ้าไทยเราคิดเอาตัวเจ้าหลวงเหล่านั้นกต้อม
 คั้นมาได้ ในกำมือได้ และส่งตัวลงมาเลี้ยงกรุงเทพ ฯ หรือคุมไว้ในกองทัพให้มันคง
 อย่าให้มันเด็ดถอดหนีไปทางหลวงพระบางได้จะดี จะเป็นทีแก่อุบายความคิดของ
 ข้าหลวงฝรั่งเศสได้” แต่การนั้นเขาพากันวิตกว่า จะไม่ทันการ เกรงเจ้าหลวงเหล่านี
 นั้นจะตกไปอยู่ในเงอ้อมมือข้าหลวงฝรั่งเศสเสียก่อน ก็จะเป็นการระสรวกที่จะเกลียด
 กต้อมให้เจ้าหลวงยินยอมยกเมืองเหล่านั้นไปชนกับฝรั่งเศส

ส่วนเหตุการณ์ที่มณฑลทางเมืองพระตะบอง และจันทบุรีนั้น หวังด้วยเกล้า ฯ
 ว่าทรงทราบคต้อดแล้ว

ข้อความทกราบทูลมานี้ จะเท็จจริงประการใด ห้ามตั้งที่เป็นพยานอันแน่
นอนไม่ การที่ได้อธิษฐานถวายมาดังนี้ พระอาญาไม่พ้นเกล้าฯ แลระอาศัยเหตุที่
ข้าพระพุทธเจ้าโดยดวงจิตเป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้หนึ่ง ซึ่ง
ได้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงแถมมีมานะ โดยโศกเป็นชาติไทย มีความเจ็บร้อนในเหตุที่
ได้ทราบเกล้าฯ มาจนเป็นที่สุด ถึงจะอย่างไรก็ดี ข้าพระพุทธเจ้าขอเอาชีวิตผลของ
พระเดชพระคุณผู้หนึ่ง ขออย่าให้ทรงตั้งความไว้อใจในข้าพระพุทธเจ้า.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า
ข้าพระพุทธเจ้า จันทรา มาศย์.

ที่ ๑๔ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน
พวกเงี้ยวของใจได้แตกไปจากเขาพลึงแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้พระ
ปลุกวัน นายร้อยเอก ช่าง ชูรักษาอาณาเขต ยกขึ้นไปตั้งอยู่บนเขาพลึง ส่วน
ข้าพระพุทธเจ้าได้ยกตามขึ้นไป

ศรีสุริยราช

ที่ ๑๐๖ ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ๑๒๑

พระยาเทพา พิษณุโลก ด้วยผู้ร้ายเงี้ยวที่แตกหนีไปจากเมืองแพร่
นครดำปางขึ้นไปทางเขียงของเขียงแค้น แต่เดิมจะจะไปเข้าแขวงเขียงตุง แต่
อังกฤษไม่ยอมให้พวกผู้ร้ายเขาไปอาศัยในเขตอังกฤษ พวกผู้ร้ายจึงวกกลับเข้ามา
ทางเมืองเขียงคำแขวงเมืองน่าน ให้ส่งทหารขึ้นไปจับพวกนั้นแล้ว ชาวที่ผู้ร้ายจะหนี
เข้าเขตเมืองหลวงพระบางแล้วลงมาทางเมืองเขียงกานแก่นทำงไปมณฑลอุดร หรือ
บางที่จะ..... เข้าด่านหน้าปากก็จะเป.....ผู้ร้ายประมาณสัก.....แต่คงจะไม่ไป
พร้อมกันคราวเดียว คงจะฉีกกันไปพวกละ ๒๐-๓๐ หรือ ๓๐๐ คนเป็นอย่างมาก
ควรกำชับด่านหน้าปากเขียงกานให้ระวังตรวจตรา ถ้าพบปะพวกผู้ร้ายถ้าเข้ามา
ให้คิดจับกุม

ที่ ๑๔๖ กราบทูล กรมหลวงดำรง กรุงเทพ ฯ

โทรเลขที่ ๓๓๖ รับแล้ว ที่ทรงพระดำริว่าเรื่องพวกคนร้ายเวรดานจะจัด

อาชญากรรมเด็บบึงอาหารเหมือนอย่างสุนัขจรดก แต่ก่อนเกิดากคิดว่าจะเป็นอย่าง
ทรงพระดำริ มาบัดนี้กรกเปิดขนแปดงไปมากแล้ว ในชนคนเงยอุมรายทอຍบ่อแคว
กัมีประมาณ ๓๐ เศษ ครนมาคเมืองแพว เงยทอຍตามทางทมากกตบเขาอยตาม
เคิม เงยทอຍเป็นไล่คไม่มีหลักแห่งแปดงทกเทยวระบาตยกลงไปตั้งบ้านโตเมืองโตที่มี
เงยทอຍบงคยให้เขาเป็นพวกโดยอำนาจจะไปไนทโตกเกิดยกลดอมโดยคั้ง ใช้อำนาจ
บั้ง คนเมืองเหล่านนทไม่มีกาดงอนโตทจะชคขวางอำนาจโตคกอย่าง เงยทอຍจะ
คองการเงนทโตเด็บบึงอาหารกโตกาดงกโตอาชญาทโต เห็นด้วยเกล้าว่าจะไม่ ไซ่สนช
จนตรอกเด็ยแล้ว เคิมเงยทอຍมาคเมืองแพวทงต้นกอยไนตองร้อยเคษ แต่เงยทอຍ
อยไนมณฑทพายพกวาสองหมนเห็นด้วยเกล้า การกรงน ๗๗๓๗ ๒๗๗๒ เป็น
ไม่ ไซ่

การ ๕๒๓๗ ๓๓๓๔๗ แดงไนชนนคอง ๓๐๗๗๐ ๖๖๗ ชนมาให้พอ ๕๖๕๕
เดม เล็ย ตั้ง ก้าง ปราบปราม
ให้ตั้งบจจะโต ไนวนนเมืองน่านกมคความ ๗๗๐๗ มาก ๕๖๓๒ ๒๓๓ ๑๖
หวาดทอน นครดำปาง กถบ

๗๐๗๗ เมืองน่านไปอื่ก เมอาก้างเขียนโทรเลขอยุ่โตได้พาเมตวอคมาหาแจ้งความ
ยื่งกว่า

ว่าได้รับโทรเลขจาก ๕๖๓๒ เมอเข้านว่า ๓๗๗๕ ๓๗๕๕ ๓๐๕๖ ๓๕๖๖
นครดำปาง เงยทอຍ ๑๖ เข้า คี

๕๖๓๒ ขอให้มก้างให้ย้ายครอบครว้แดทรพยคตมบคตงไปอยุ่เมืองสวรทคโตก
นครดำปาง

เมอมาบอกน ๕๗๐๗ ๓๕๗๓ ทงคโตตามเกล้าว่าได้รับโทรเลขคักญอย่างโตบั้ง
หน้า คิน

เกล้าคอบว่ายังไมได้รับข่าว เพราะไม่มีเหตุคโตได้รับข่าวแต่จารายฐรดาจจีนไทย

มีความหวาดหวั่น เพราะได้รับเสียงเล่าลือต่าง ๆ เท่านั้น เวลานี้แม่ทัพก็อยู่รักษา
เมืองต่างปางกมทงทหารแต่คำร้องเห็นจางระยงไม่มเหศ ถ้ามเหศถามคงจะได้ทราบ
ก่อน ได้แจ้งพูดว่าจางระยงหนักแต่ ในทันใดจางระยงได้เอาประกาศเก็บอาวุธให้ได้ดี
ดู ๆ ได้ดีได้อ่านครวญแล้วได้พูดว่า ดีเต็มทีควรต้องเป็นดังนี้ แต่ขอยกข้อที่จะ
เก็บดาบนั้นเสีย เพราะดาบเหมือนนบหรือเมื่อเขาปากคองคิดคงไปเสมอ จะได้ตัด
กิ่งไม้ใช้การสำหรับตัว เกต้ำตอบว่าชอบแล้ว เกต้ำจระยกข้อที่เก็บดาบออกเขาก็
ตอบว่าดีแล้ว

สุรศักดิ์

ใจความว่าทนายคนหนึ่งชื่อสุรศักดิ์มาถือหนังสือเจ้าเมืองเชียงใหม่มาขอคนต่อ
เจ้าเมืองแพรวฉบับ ๓ ว่า ได้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ขึ้นแล้วจึงให้คนมาขอตัวข้างคำ
พิระกับคนทชื่อรวม ๔ คนกลับไปเมืองเชียงใหม่ นายจอกได้ถามผู้ถือหนังสือว่า
เจ้าเมืองเชียงใหม่คนนั้นชื่อเต็มอย่างไร ใครตั้งแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง ผู้ถือหนังสือ
แจ้งว่าชื่อเต็มชื่อชยฝรั่งแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองมาได้ ๓ เดือนแล้ว พระยา
ทรงสุรเดชเห็นด้วยเกต้ำ ๆ ว่าเรื่องนั้นดูชอบกลมาก เมื่อพระยาทรงไปตรวจการ
เมืองเชียงใหม่ก็ได้พบกับกรมการเมืองเชียงใหม่ก็ไม่ทราบเหตุการณ์ในเรื่องนี้เลย
ต้องถือเอาเรื่องนี้เป็นการเดอนตอยมาแต่ทิศใดแน่ หรือจะมีผู้ใดแอบอ้างตั้งตัวเป็น
เจ้าเมืองขึ้นก็จะเป็นได้ แต่พระยาทรงได้ไต่สวนไปยังพระอัครราชแล้ว แต่ได้แจ้งความ
ทรงนี้ให้กงสุตอังกฤษทราบด้วยแล้ว

ที่ ๕ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ พิษณุตร เมื่อวันที่ ๘ ได้รับโทรเลขพระยาพิไชยว่า ผู้รับ
ห้างฮัตเฮเซยัคก ๒ คนลงมาจากเมืองแพรว บอกว่ามีดีเตอร์ได้ตั้งกงสุตอังกฤษเมือง
น่านได้ตั้งมาเมืองแพรวว่ากล่าวพวกผู้ร้ายแต่เรียกถอยกลับไปจากเขาพิงหมตแล้ว
ความจริงเท็จอย่างไรไม่ทราบ ได้โทรเลขตั้งพระยาพิไชยให้ตรวจจับดู ถ้าผู้ร้าย

ได้โดยจริงให้เขารักษาทางซอกเขาที่ยากใจใหม่นั้น แต่ได้โทรเลขตั้งพระเจ้าสุเทพ
ซึ่งจะถึงอุตรดิตถ์ก่อนกองอื่น ให้รีบเดินเข้าเมืองแพร่ทีเดียว เจ้าคุณถึงอุตรดิตถ์
คงทราบ

ที่ ๑๓ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๑๓ ว่าได้มีขอบไปถึงเจ้านครแพร่ ให้ลงมาพบกับข้าพระ
พุทธเจ้า เพื่อความในจดหมายที่ข้าพระพุทธเจ้ามี ไปเป็นกำพูดโอนอ่อนหาได้พูด
เป็นการแข็งแรงไม่ ได้เห็นด้วยเหตุวาทกรรมที่เกิดในเมืองแพร่นั้น ต้องเป็นไปอย่าง
หนึ่ง ครั้นมาเคยจนคล้ายเหมือน ๆ จะแปรปรวนไปอย่างหนึ่งจดเขาเป็นที่แนบงไม่ได้
ถ้าเจ้าแพร่หรือผู้ใดมาพบกับข้าพระพุทธเจ้าแล้ว จะได้สอบถามได้โดยดีได้ความ
เป็นเมื่อใด ควรอย่างไรจะกราบทูลครั้งหลัง

ศรีสุริยราช

ที่ ๖๐

วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๑๒๑

พระยาไกรเพชร ตาก

ให้หมื่นไกรศัพทบอกรับเจ้านครดำปางว่า ได้ความมาจากเมืองแพร่ว่าประกาหม่อง
ซึ่งเป็นหัวหน้าเงี้ยวที่เมืองแพร่นั้นเป็นผู้ควบคุมพวกเงี้ยวไปคืนครดำปาง บัดนี้ได้
ความแน่ว่าประกาหม่องหัวหน้าเงี้ยวได้ตายในเงี้ยวรบกันที่ดำปาง เพราะฉะนั้น พวก
เงี้ยวหมดหัวหน้าจึงระส่ำระสายหนีออกจากเมืองแพร่เป็นอันมากแล้ว กองทัพ
คงจะถึงเมืองแพร่ในลำดับวัน

ที่ ๕๖

วันที่ ๑๑ สิงหาคม ศก ๑๒๑

พระยาไกรเพชร ตาก

ด้วยฝรั่งในเมืองตากร้องว่าไปหาเจ้าคุณทุกวันเพื่อถามข่าวในเรื่องผู้ร้าย
เมืองแพร่แต่เจ้าคุณไม่บอก เห็นว่าถ้าจะไม่บอกให้ทราบบ้างก็จะทำให้พวกฝรั่ง

คืนมากไป เพราะฉะนั้น ถ้าพวกฝรั่งจะมาถามข่าวแล้วก็ให้เดาให้ฟังตามความที่
เจ้าคุณได้ทราบ แต่คำสั่งต่าง ๆ ที่มีไปมาทางราชการนั้นไม่ต้องบอกให้เขาทราบ

ที่ ๑๕ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

วันพฤหัสบดีที่ ๖ เดือน ๕ โมงเศษ ขุนพลซึ่งแต่งให้ไปสอดแนมที่
บ่อแก้วกลับมาแจ้งว่าตามบ้านเรือนพวกเงี้ยวไม่มี ๆ แต่สุนัขกับไก่ สงสัยพวกเงี้ยว
จะไม่หนี ไปบ่บริสุทธีเกรงจะยุบายซุ่มกำลังไว้หรือไม่จะซุ่มซ่อนแต่บ่อย เพื่อระวัง
บ้านหรืออย่างไรก็ยังไม่แน่ อย่างไรก็ตามจะยกกองข้าพระพุทธเจ้าไปตรวจคน
ในบ้านบ่อแก้ว แต่ทำดาญเรือนเสียให้หมด ถ้าพวกเงี้ยวออกมาต้านทานก็คงได้
รบกัน ถ้าไม่มีจะยกเตยไปตั้งกองทัพ ๓๑ ในระหว่างนี้เข้าใจว่าพวกเงี้ยวคงอยู่
สุเมงคงยกกำลังออกมาต้านทาน ถ้าได้ทีจะตีรุกถึงสุเมงให้แตกไปที่เดียวตามความ
เกตุานได้มีจดหมายถึงพระยาพิไชย

พระเสนาราช

ที่ ๑๕ พระเสนาราช สวรรคโลก

ตามคำสั่งที่ ๘ จะให้พระจาดูเทพมาช่วยกองพระเสนาราชที่บ่อแก้วนั้น
บัดนี้พวกเงี้ยวเมืองแพร์กระจัดกระจายกันไปแล้ว จึงได้ให้พระจาดูเทพรีบยกเข้าไป
เมืองแพร์ ส่วนทางบ่อแก้วนั้นเชื่อว่าถ้าฟังพระเสนาราชคงจะทำการได้ตลอด ถ้า
หนักแน่นจำเป็นจะให้มิกองช่วยจึงให้ขอต่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์ ซึ่งจะถึงอุตรดิตถ์ราว
วันที่ ๓๔ แล้วจะขึ้นไปตั้งอยู่เมืองแพร์นั้น

กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

๑. พวกโจรเงี้ยวได้เข้าไปปล้นเมืองแพร์ ได้ฆ่าพระยาพิไชยบุรินทร์ข้าราชการ
ตายหลายคน แล้วเก็บเอาเงินทองของสดของแห้งข้าราชการไปได้มาก ข้าพระพุทธเจ้า
บรรดาเจ้านาย พวกเงี้ยวได้บังคับให้กระทำสัตย์ จึงเป็นอันตกลงเพราะถ้าไม่ทำตาม

พวกเงี้ยวจะฆ่าเสีย ส่วนพ่อค้าแดงสุดที่อยู่ในเมืองแพร์พวกเงี้ยวไม่ทำอันตราย
 ๒. ราษฎรในเมืองแพร์แตกคานอกจากเมืองประมาณห้าส่วน เหลืออยู่สักส่วน
 หนึ่งโดยเกรงกลัวพวกเงี้ยวถึงตัวข้าพระบาทเจ้าแดงนายก็เป็นท้าวตเดี่ยวอย่างยิง
 โดยพวกเงี้ยวจะเห็นว่าไม่เข้าช่วยก็จะฆ่าเสีย ขอประทานทหารไปป้องกันรักษา
 เมืองสัก ๕๐๐ คน ขึ้นใหญ่ ๓๒ กระบอก ราชตะเข็บข้าพระบาทเจ้าแดงไว้ที่
 เจ้าคุณศรีสุริยราช เจ้าคุณศรีสุริยราชรับจะสั่งมากกราบทุกด้วยแดงตามที่บอกเหตุ
 การณ์มากกราบทุกด่าซ้ำเช่นนี้ เพราะพวกเงี้ยวตั้งสกัดทางไม่ให้เข้าออกต่อกงสุต
 อังกฤษออกมาจึงได้มาแจ้งเหตุการณ์ต่อเจ้าคุณศรีสุริยราชแดงจึงว่าอดกราบทุกมาได้

พระยาราชวงศ์ พระยาราชนคร

ที่ ๒๔ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

ในเหตุที่ ๒๓๕ ๑๐๗ ที่ ๒๓๐๓ ๒๓๗๐ ครึ่งนี้ได้ความปรากฏแน่ชัดว่า
 ๒๒๒๘ ๒๓๘๓ ๕๗๘๕ ๒๒๓๘ ด้วย ๓๓๘๖๕ เพราะ ๗๓๕ ๓๓๒๓ โดย ๓๒๐๖๘
 เพราะ ๓๓๕๗๗ ๕๖๘๓ ๗๐๒๘ ๓๗๘๕ ๗๕๐๓ ๕๗๘๓ มี ๕๖๓๕ ๗๕๕๘ ๕๖๕
 ๓๓๘๖๕ ๒๕๗๗ ๗๗๓๓ ๒๐๐๒ ๕๕๘๕ หนึ่ง ๖๕๘๗ ๒๕๗๗ ๗๗๓๕ ปี ๒๐๐๒
 ๕๓๘๘ ๓๓๘๕ หนึ่ง ๒๐๐๒ ๗๕๕๕ หนึ่ง ๖๕๕๒ ๓๓๓๓ ๓๓๕๒ หนึ่ง ๒๒๓๘
 ๖๗๘๓ หนึ่งได้ ๕๕๗๓ ๓๐๕๕๕ ๗๐๘๗ ๓๗๕๖ ใต้ ๓๓๕๐ ๗๗๘๖ ๒๓๘๖ ว่า
 จะไม่ ๕๕๗๓ ๗๕๕๓ ๒๗๕๖ ๒๐๘ ๗๒๘๗ ๒๐๘ แดง ๗๗๓๐ ๓๗๕๕ ๓๒๒๖
 ๗๒๒๓ ๗๗๐๓ ๓๓๖๕๕ ๓๓๗๐๐ ในเวลานี้ ๓๓๘๖๕ ๗๗๖๗ ๗๗๖๖ ๕๐๒๐ ๗๗๐๓
 ๒๒๒๘ ๕๗๓๐ ๗๒๘๗ ๗๕๗๐ ๕๗๘๕ ๒๒๓๘ ๓๒๗๖ หนึ่ง ๗๐๕๓ ๕๒๒๐ ๓๗๕๕
 ๕๖๕๕ เพราะไม่ใช้ ๓๓๕๕ เป็น ๓๐๓๕๓ ๒๖๖ ๖๖๗ ๕๗๒๕ ปี ๓๓๓๕ ๓๗๒๗
 ๒๗๓๓ ๓๐๐๖๒ แดง ๖๕๗๗ หนึ่ง ๓๓๗๓๐ ใต้ ๓๖๗๓ ใต้ ๒๒๒๘ ๕๓๘๒
 ๕๒๕๕ ๖๖๗ ลงไป ๒๖๘๖ ๗๗๖๗ พกอยู่ที่ ๓๒๗๓ คอยข้างตั้ง ๗๗๖๕ ครั้น
 ๗๓๕ ลงไปเองก็ไม่ ๓๐๐๖๓ ภาย ๗๕๕๕ ทาง ๒๕๕๗ ๓๓๘๘ เพราะไม่ ๗๗๐๓
 ๓๗๐๗ ยังไม่ ๗๓๖๘ ๕๒๖ ๓๒๗๖ ๖๓๕ ๑๖ ๓๕๕ หนึ่งอีกแต่ใน ๗๗๐๓ ๕๗๒๕

๗๐๒๗ ๗๗๗๕ ก็ ๖๖๕ จะเอา ๗๓๐๓ ขุนตามกัน ๔๒๖ ๓๒๗๖ ๖๓๕ ๑๖
 ๓๓๓๕๗ ๕๕๐๘ แอ ๓๓๕๕๓ ๖๓๕ ๘๐๘ มม ๗๗๗๗ ๒๗๗๒ ๒๒ ๕๕๖๐ ๕๖๘
 ๓๓๘๐๐ ๑๖ ๗๐๗๖ ๓๒๓๗๓ กง ๗๕๕๕ ในเวตตามเตียง ๕๖๕ ๓๓๘๐๐ ๓๒๒๗๖
 ๓๖ you ความ ๗๕๖๕ ๖๓๓๕ ๒๖๗๐ ว่า ๓๕๐๖ ๓๗๗๗ ๕๓๐๕ เร็วเกินไป
 ๕๖๕ ๓๓๘๐๐ จะดงไป ๖๗๗๐ ๖๖ ๓๐๗๒๕ ๓๖๖๖๖ ๗๓๕ ๕๕๕๕ ๖๒๗
 ไป ๗๓๐๗ ๓๓๕๕๓ ๓๖๖๖ ๗๗๗๐ ๓๖๖๖๖ ๗๗๗๗๗ ๗๗๗๗๗ เพราะ ๗๗๐๓
 ๖๗๗๐ ๗๗๗๗ ๓๒๖๕๕ ๓๓๓๗๗ ๗๗๗๗๗ ๗๗๗๗๗ ๗๗๗๗๗ ๖๐๕๗ ๗๗๗๗
 ๓๓๓๓ ๑๖ ๗๗๗๗ ๗๗๗๗๖ ๗๗๗๗๖ ๕๗๗๕ ๗๗๗๗๖ ๗๗๗๗๖ ๓๖ ๓๖ ๗๗๗๗๖
 มาก ๗๐๐๕ ๗๖๖๖๖ ๓๐๗๕ ๑๖ ๕๗๗๗ ๓๓๗๖๕ ๗๗๗๗๖ ๗๗๗๗๖ ๗๗๗๗๖
 ไม่ได้ ๓๕๖๖

ขรมบาท

ที่ ๒๔

วันที่ ๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

_____	กระทรวงมหาดไทย	๖๗๗๓	แพร์
_____	กรุงเทพ ฯ ในเหตุ	๕๗๗๕	เป็น
_____	ที่	๒๒๓๗	ใจ
๖๓๕	เกิด	_____	ด้วย
๗๐๗	ขม	๓๓๗๖๕	อ้ายคนร้าย
_____	ที่	_____	เพราะ
๗๗๐๓	เมือง	๗๓๕	ข้าพระพุทธขอเจ้า
๖๗๗๓	แพร์	๓๓๒๓๓	ได้ทราบ
_____	กรมใดก็ตาม	_____	โดย
_____	ปรากฏแน่ชัดว่า	๓๒๐๖๗	อูบาย
๒๒๒๗	เจ้า	_____	เพราะ

๓๓๕๗๗	หัว	๒๐๐๒	จัน
๔๖๘๓	หน้า	๗๕๕๕	มา
๗๐๒๘	พวก	————	หนึ่ง
๓๗๘๕	เงย	๖๕๕๒	พระยา
๗๕๐๓	เมือง	๓๓๓๓	คง
๕๘๘๓	เปาะ	๓๓๕๒	กา
————	มี	————	หนึ่ง
๔๖๓๕	หนึ่งตั้ง	๒๒๒๘	เจ้า
๗๕๕๘	มาถึง	๖๘๘๓	แพร์
๔๖๕	กงสุด	————	หนึ่งได้
๓๓๘๖๕	ย้ายคนร้าย	๕๕๗๓	ท่า
๒๕๘๘	ชื่อ	๓๐๕๕๕	สัญญา
๗๘๓๓	มอง	๘๐๘๘	ยด
๒๐๐๒	จัน	๓๘๕๖	ถือ
๕๕๘๕	นง	————	ไว้
————	หนึ่ง	๓๓๕๐	คน
๖๕๘๘	พม่า	๘๘๘๖	ละ
๒๕๘	กา	๒๒๘๖	ฉบับ
๗๘๓๕	หมอง	————	จำจะไม่
————	กับ	๕๕๗๓	ท่า
๒๐๐๒	จัน	๘๕๕๓	ร้าย
๕๓๘๘	บุญ	๒๘๕๖	ซึ่ง
๘๓๘๕	เยน	๒๐๘	กิน
————	หนึ่ง	๘๒๘๗	แด

๒๐๘	กัณ	๑๗๕๔	จระ
————	แดกดู	๕๖๕๕	ปราชญ์ปราชญ์
๗๕๓๐	เหมือน	————	เพราะไม่ใช่
๑๗๕๔	จระ	๓๓๗๘?	ความใคร่ผู้ร้าย (?)
๑๒๒๒	คิด	————	เป็น
๗๒๒๓	ยก	๓๐๓๕๓	ศึก
๗๕๐๓	เมือง	๒๖๖	กลางเมือง
๑๓๖๔๕	ให้	๒๖๗	กำลัง
๑๓๗๐๐	อังกฤษ	๔๗๒๕	น่าน
————	ในเวตาน	————	ก็
๑๓๗๖๔	ย้ายคนร้าย	๓๓๓๕	ได้
๗๕๖๘	ยัง	๓๕๒๗	จัด
๘๓๖๖	อยู่	๓๗๓๓	เตรียม
๕๐๒๐	ใน	๓๐๐๖๒	ไว้
๗๕๐๓	เมือง	————	แต่
๒๒๒๗	เจ้า	๖๕๗๗	พัน
๔๗๓๐	นาย	————	หนึ่ง
๘๒๘๗	แด	๑๓๗๓๐	————
๘๕๗๐	ราษฎร	————	ได้
๕๗๕๔	เป็น	๓๖๗๓	แต่
๒๒๓๗	ใจ	————	ให้
๓๒๗๖	ด้วย	๒๒๒๗	เจ้า
————	ทงหน	๕๓๗๒	บุรี
๘๐๕๓	ยาก	๕๒๔๕	แบ่ง
๔๒๒๐	ท	๖๖๗	กำลัง

_____	ลงไป	_____	ขึ้นอีก แต่ใน
๒๖๘๖	ช่วย	๗๘๐๓	เมือง
๘๗๖๘	รอ	๔๗๒๕	ผ่าน
_____	พักอยู่ที่	๗๐๒๘	พวก
๑๒๘๓	คุม	๓๗๘๕	เงี้ยว
_____	คอยเขาสั่ง	_____	ก็
๗๗๖๔	มณฑล	๒๖๕	กำเริบ
_____	ครั้น	_____	จะเอา
๗๓๕	ข้าพระพุทธเจ้า	๘๓๐๓	เยี่ยงอย่าง
_____	ลงไปเองก็ไม่	_____	ขึ้นตามกัน
๑๐๐๖๓	ไว้ใจ	๔๒๖	เกรง
_____	ตาย ด้วย (?)	๓๒๗๖	ด้วย
๘๕๕๔	ราชการ	๒๓๕	เกล้า ๆ
_____	ทาง	_____	จะ
๒๕๔๘	ชาย	๑๓๑๔๗	เสีย
๓๑๗๗	แดน	๔๕๐๘	ทองที่
๗๘๐๓	เมือง	_____	แต่
๓๘๐๗	เงิน	๓๓๔๘๓	เหตุ
_____	ยังไม่	๒๓๕	เกิด
๘๓๖๘	วัง	๘๐๘	ขึ้น
๔๒๖	เกรง	_____	นั้น
๓๒๗๖	ด้วย	๗๘๒๘	ไม่
๒๓๕	เกล้า ๆ	๒๗๗๒	ไซ้
_____	จะ	_____	อื่น
๓๕๕	กระพือ	๔๘๖๐	นอกจาก

๔๖๘	กตอุบาย	————	ฉันท
๓๓๘๐๐	อังกฤษ	๓๐๗๒๔	ที่ ๓ สิงหาคม
————	จะ	————	ครั้นจะให้
๕๐๕๖	ต่าง	๗๓๕	ข้าราชการ
๓๒๓๘๓	อำนาจ	๔๔๕๕	ไทย
————	กง	๖๒๗	เก่า
๘๕๕๔	ราชการ	————	ไป
————	โนเขตคามเดียง	๗๓๐๗	พึง
๔๖๔	กงสุด	๓๓๕๕๓	เหตุ
๓๓๘๐๐	อังกฤษ	————	ด้วยก็
๓๒๒๘๖	ชอก	๗๕๕๐	ไม่มี
————	คิย yon ความ	————	คิยแต่ก็ไม่มีเป็นที่
๘๕๖๔	รับ	๕๗๕๘	วางใจ
๖๓๓๕	ผิด	————	เพราะ
๒๖๘๐	ชอบ	๗๕๐๓	เมือง
————	ว่า	๖๘๕๐	แพร่
๓๕๐๖	คอเวอพนเมนต์	————	เป็น
๓๕๒๘	จัดการ	๓๒๕๐	อื่น
๔๓๐๔	แท้	๓๓๓๕๗	เสีย
————	เร็วเกินไป	๕๓๓๓	แล้ว
๔๖๔	กงสุด	————	ถ้า
๓๓๘๐๐	อังกฤษ	๓๕๕	กรุงเทพฯ
————	จะดงไป	๗๕๒๘	ไม่
๖๘๕๐	แพร่	๘๒๒๓	ยก

๖๐๕๗	ผจญ	————	ช่วยกันไป
————	ขวนไป	๓๐๗๕	ข้าม
๓๓๓๓	กง	————	จะ
————	จะ	๕๗๐๓	บ้องกัน
๗๗๒๗	ไม้	๓๓๗๖	อ้ายคนร้าย
๘๘๗๒	เวียบ	————	ไม่ให้
๒๒๕๐	เจ้านาย	๗๒๖๐	เด็ดขาด
๕๗๒๕	น่าน	๕๗๓๖	หนี
————	มีความ	————	ไปได้
๓๖	กตัญญู	๓๕๖๖	ควรมิควรสุดแต่จึ่งแต่
————	คือ		จะทรงพระกรุณาโปรด
๘๕๕๕	ราชการ		เกล้า ฯ
————	มาก		
๗๐๐๕	พร้อมเพรียง		บรมบาท

ที่ ๑๖ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

วันที่ ๓๓ ข้าพระพุทธเจ้าได้ยกขบวนไปตั้งที่ Tarngathow ดาวกันดูตำแหน่ง
 ที่พักเงยวงของใจคงอยู่ได้หนึ่งสัปดาห์หนึ่งเป็นหนึ่งสัปดาห์นครแพรมถึงสถาไปไชยซึ่ง
 เป็นหัวหน้าของมีขอความแจ้งต่อไปนี้ ทศกเจ้านครแพรม วันที่ ๒ สิงหาคม ๑๒๑ ฮายา
 พระองค์เจ้าพิริยา เทพายนเจ้านครแพรม แจ้งความมายัง นายฉดาไปไชย แดงของแคแสด
 ฉะฉานาคาทได้หนึ่งสัปดาห์ถึงพระองค์เหล่านั้น ก็ได้สดความทุกประการ แดงบดิน
 เราได้แต่งให้นายร้อยค่ายอดเป็นแก้วรวม ๕๐ คนด้วยกัน ซึ่งตัวพะกะหม่องก็ไม่อยู่
 ไปเมืองนคร ถ้าตัวนายร้อยค่ายอดแสดคน ๕๐ นีมาถึงแล้วให้สถาไปไชยแสดนายร้อย

คายอดปรึกษาถัน ถ้าเขายังไม่ทำเราก็อยาเพื่อทำเขาให้รอไว้ก่อน ให้ย้องกันให้ด
 อยาให้ต้องตามเข้าได้เป็นอนชาติ ได้ประทับตรามาเป็นสำคัญ

ลวิษราช

ที่ ๑๐ กราบทูล กรมหลวงดำรง บางปะอิน

ถ้าเกล้าถึงอุตรดิตถ์จะโปรดให้ รับยกไปกับกองหลวงประจำหรือจะให้ คอย
 กองปืนใหญ่กับสองกองพัน แล้วแต่จะโปรด แต่เห็นด้วยเกล้าว่าถึงการนั้นตั้งบก
 เหมือนยก เป็นกองใหญ่ เพื่อจะได้อำนาจ โภคความพอกดาว กับกองทหารหัวเมืองนั้น
 เวदानุพระยาเทพาแจ้งว่าได้เตรียมไว้พันคนแล้ว ทหารพวกนี้จะ ให้ยกไปกับเกล้า
 หรือจะคงไว้ให้รักษาการอยู่อุตรดิตถ์ก็แล้วแต่จะ โปรด

สุรศักดิ์

ที่ ๙ กราบทูล กรมหลวงดำรง บางปะอิน

เกล้ามาถึงพิษณุโลก เวลา ๒ ทุ่ม พระยาเทพาได้ส่งโทรเลขพระเสนาราช
 แดแจ้งความว่าได้ส่งไปถวายแล้ว วันพรุ่งนี้เกล้าจะรับขมไปให้ถึงอุตรดิตถ์ให้จงได้
 เมื่อการควรจะจัดอย่างใดสิ่งจะกราบทูลให้ทรงทราบต่อครั้งหลัง

สุรศักดิ์

ที่ ๑๕ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ฉนั้นข้าพระพุทธเจ้ายกจากพงษอจะไปตั้งทัพอยู่ที่ศาลโคกเมา แขวงแพร่กับ
 ได้แต่งคนดาวที่ใจใจขมไปตั้งข้าราชการที่เมืองแพร่ตั้งนายแดง ข้าพระพุทธเจ้า
 คิดด้วยเกล้าว่าชายพวกกองโจรคงจะไม่มี ความดำพองเหมือนเช่นที่เป็นมาแต่โดย

เห็นเหตุสองประการคือเมื่อวันที่ ๓ อ้ายพวกโจรมาต่อสู้ อ้ายพวกโจรก็เป็นอันตาย
แต่เจ็บป่วยไปหลายคน ทั้งอ้ายพวกโจรซึ่งแตกหนีจากเขาพังไปก็หนีไปโดยความ
ตมตามตะตงเสบียงอาหาร ซึ่งของไว้เกิดอนกตามความเห็นหน้าพระพุทธรูปเจ้ากษัตริย์
มิได้ใจค่อทาง

คริษฐ์ราช

ที่ ๑๕ วันที่ ๑๒/๕/๑๒๑

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

โทรเลขที่ ๑๗ ว่าข้าพระพุทธเจ้าได้ยกกองทัพไปบ้านสุเม่น พวกเงี้ยวหนี
หมดแต่จะรีบยกกองทัพเข้าไปในเมืองแพร์ในฉนวนนน กองทัพถึงบ้านตากพง ชนคั้น
พวกดาวชาวเมืองพากันคนจึงได้เรียกกำนันผู้ใหญ่บ้านมาชแจงมิให้คน ก็พากันตั้งบ
แล้วได้มีจดหมายถึงเจ้านครแพร์เจ้าเมืองแพร์ฉบับหนึ่ง รวมใจความว่าถ้ายังจงรัก
ภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม ให้รีบแต่งเจ้านายบุตรหลานออกมารับกองทัพเข้า
ไปในเมือง กำหนดให้ออกมารับภายใน ๒๔ ชั่วโมง ถ้าพ้นกำหนดจะถือว่าเจ้านคร
แพร์เป็นขบถ ครั้นมาหยุดกองทัพลงประมาณครู่หนึ่ง มีสเตอร์ lyle กงสุตอังกฤษ
เมืองน่านมาแจ้งว่าพวกเงี้ยวหนีไปหมดแล้ว แต่เวदानราชฎรกำลังตั้งตนตกใจขอให้
พักทัพไว้ก่อนอย่าเพิ่งยกเข้าไปในเมืองจะช่วยให้เจ้าแพร์ออกมารับแต่พูดขแรง
หลายอย่าง รวมความก็คือได้ตั้งใจช่วยด้วยขแรงให้เจ้าแพร์ออกมารับแต่พูดขแรง
ประเดี้ยวเจ้านครแพร์แต่งให้พระเมืองใจ พระคำถ้อ นำดอกไม้มารูปเทียนมากำนบ
แต่บอกวาพรงนี้จะออกมารับข้าพเจ้าเข้าไปในเมือง เพราะเวदानจวนคำเสียแล้ว ๆ
ก็พากันกลับใจ กับได้ไซมาเร็วออกมารับพระยาพิไชยซึ่งตั้งกองทัพอยู่ที่ปางฮ้อให้
เข้าไปในเมืองแพร์ในวันที่ ๑๓ เดือนนี้

พระเดชนาราช

ที่ ๑๕/๑๑๖๖

ศาลาว่าการเมืองพิษณุ

แผนกปกครอง

วันที่ ๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

สำเนา ๑

ข้าพระพุทธเจ้า หลวงวิเศษภูธรหน้าทปดดี ผู้รักษาราชการ กรมการเมือง
พิษณุ บอกรับปฏิบัตินายเวรไค นำขมกราบทูลเกล้ามาบังคับกระทรวงมหาดไทยทราบ
ฝ่าพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับคำสั่งเจ้าคุณพิไชยจากปางอ้อฉบับหนึ่ง ตั้งสำเนา
คำให้การนายภาพดคำรองจตุรคิตต์ ซึ่งไปตรวจราชการกับนายร้อยตรีตาตเมืองแพร์
หนักกลับมา ตามคำให้การได้ความหลายข้อ ความแจ้งอยู่แล้ว

ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาคำให้การนายภาพดคำรองจตุรคิตต์มากราบทูลพร้อม
กับใบบอกนิตยแล้ว

ควรมิควรแล้วแต่จะ โปรดเกล้า ฯ
ประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญ
ผู้รักษาราชการไปราชการเมืองแพร์
หลวงวิเศษภูธร แทน

สำเนาส่งกับบอกที่ ๑๕/๑๑๖๖

ที่พักโป่งอ้อแขวงเมืองพิษณุ

วันที่ ๒ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

- พระยาศรีวิชัยราชวรานุวัตร ผู้ว่าราชการเมืองพิษณุ
- พระพิศาลศรี นายอำเภอเขตบึงแตร
- พระภักดีราชผู้พิพากษาเมืองสวรรคโลก
- ขุนศรีนาไชย อัยการเมืองพิษณุ
- ขุนประสิทธิ์อักษร เจ้าเมืองพิษณุ
- ขุนพิศาลจินติจ กรมการที่ปรึกษาเมืองพิษณุ

ขุนพิณิจฉินแพศ

ขุนพิเนตรฉินภักตร์

พร้อมกันเวธา ๔ ทูม

ได้เอาตัวนายภาส์อบถามในเหตุการณ์ซึ่งพวกเงี้ยวตีปล้นเมืองแพะ

นายภาส์อายุ ๒๒ ปี เป็นชาวดาวงอยู่เมืองแก่นท้าว ได้มารับจ้างเป็นตำรวจ
ภูธรเมืองอุตรดิตถ์ให้ถ้อยคำว่า

๑. จะเบ้นวนทเท่าโตจำไม่ได้ ประมาณ ๓๐ วันมาน คือในเดือนกรกฎาคม
ศก ๑๒๓ นายร้อยตรีตาดผู้บังคับกองพลตำรวจภูธรอุตรดิตถ์ ได้ให้ข้าพเจ้าไปพร้อม
ด้วยนายร้อยตรีตาดแดงพลตำรวจอีก ๕ คน คือ นายเบ้า, นายเนา, นายเซียงเจ้า
นายศุก นายเงิน ออกเดินทางจากที่พลอุตรดิตถ์ไปทางบ่อแก้ว ถึงบ้านตักพบกับนาย
ร้อยตรีแดงผู้บังคับกองพลตำรวจเมืองสวรรคโลก กับตั้งเฮกหนึ่ง, กับพลตำรวจ
๓๓ คน ได้ไปพร้อมกันนอนทางกันหนึ่ง ถึงบ่อแก้วมเรือนประมาณ ๓๐ หลังเศษ
แต่ไม่มีคน ออกจากบ่อแก้วเดินทางถึงกลางวันกลางคืน ถึงทุ่งนาแขวงเมืองแพะ
จะเบ้นบ้านอะไรไม่รู้จัก เวลากลางวันรุ่งพบเงี้ยว ๓ คนนอนอยู่บนทางนามีอาชุขครบ
มือ นายร้อยตรีตาด ครึ่งแดง ไปถามว่ามาจากไหน เงี้ยว ๓ คนไม่พูดตอบว่า
อะไร เงี้ยว ๓ คนกดขี่เอาดาบเหล็กมีคมพันถูกตีบ โทนายสุดที่ชายดื่บักข้างซ้าย
๓ แฉด ปล้องแขนซ้าย ๓ แฉด ท่อนคออกซ้าย ๓ แฉด แฉกโงहितไหลดทั้ง ๓ แฉด
พวกข้าพเจ้าได้ใช้อาวุธจับ คือ นายร้อยตรีตาดยิงบ้าง พลตำรวจยิงบ้างประมาณ
๒๐ นัดถูกเงี้ยวตายทั้ง ๓ คน พอรุ่งสว่างนายร้อยตรีตาด กับนายเบ้า, นายศุกก็
เข้าไปในเวียงเมืองแพะ นายร้อยตรีแดงกับข้าพเจ้า แดพลตำรวจนอกจากนั้นได้
เผ้าคพอยู่ นายร้อยตรีตาดเข้าไป เพื่อไปขอให้นายแขวงหรือเจ้าตำบลมาตรวจ
รัตนสูตรศพ

ข้อ ๒. พวกข้าพเจ้ากรออยู่ที่ถนนหน้าประมาณ ๒ โมง นายร้อยตรีตาด

ก็ยังไม่มา ข้าพเจ้ากับนายร้อยตรีแต่ด แดพดคำรวจก็พากันมาทางบ้านผู้เม่น ถึง
 บ้านผู้เม่นเวดายาค่า เห็นพวกเงยงแเดดาวประมาณตั้ง ๓๐๐ คนมีอาวธขึ้นตาดยออก
 มาสกัดหน้าพวกข้าพเจ้า แดงเงยงดาวรองวาพวกข้าพเจ้ามาแเดว ๆ เงยงดาวเฝ้าขึ้น
 ยิงข้าพเจ้า ๆ ก็ยิงบริบรองบ้าง เห็นเหลือกำลังจะสู้ไม่ได้ก็ต่างคนต่างหลบหนีไป แต่
 จะไปทางไหนไม่ได้สังเกต แดผู้ใดจะถูกเจ็บตายบ้างก็ไม่ได้สังเกต แต่ได้เห็นนาย
 ร้อยตรีแต่ด ๓ พดคำรวจ ๒ ต้มลงในระหว่างต่อสู้กับพวกเงยงดาว คนฉนวน
 ข้าพเจ้ากับพดคำรวจสงครามโลก ๓ คนไม่รู้จักชื่อ หากหนีเข้าไปในทางเวียงเมือง
 แพร่ เพื่อจะไปตามนายร้อยตรีคาดลงในเวียงเมืองแพร่ ในคนฉนวน ข้าพเจ้าตาม
 หานนายร้อยตรีคาดไม่พบ ข้าพเจ้าเห็นคนชาติลาวสู้รบยามอยู่ตรงหน้าโรงพักพดคำรวจ
 ในเวียงเมืองแพร่ ๓ คนแต่ไม่รู้จักชื่อ ข้าพเจ้าได้แะเข้าไปถึงนายร้อยตรีคาด
 แดพวกพดคำรวจเมืองแพร่เพื่อจะเข้าพักอาศัย พวกลาวที่สู้รบแย่งความกับข้าพเจ้า
 ว่าพดคำรวจ พวกเงยงได้ฆ่าหมดแเดว พุดเตาหนีแเดวข้าพเจ้าก็เดินไปพักโรงพด
 คำรวจไม่เห็นมีผู้ใดสกัดคน ข้าพเจ้ากับพดคำรวจสงครามโลกก็พากันไปทางประตูไชย
 ข้าพเจ้าได้ปลดเครื่องยุนิฟอมออกซ่อนไว้ เฝ้าบ้านปลดอมเป็นดาว แต่พดคำรวจ
 สงครามโลกไม่ได้เปิดองฟอม ข้าพเจ้าไปถึง.....ซึ่งอยู่ริมประตูไชยในเวียงเมืองแพร่
 ข้าพเจ้าก็เข้าอยู่อาศัย ใน..... แต่พดคำรวจสงครามโลก เดินหลังยังไม่ทันถึง.....
 ข้าพเจ้าเห็นพวกเงยงจับเอาตัวพดคำรวจสงครามโลก เอาตามพันพดคำรวจสงครามโลก
 ชาติใจตายที่ถนนริมจะถึง..... ข้าพเจ้าได้พักอาศัยนอนอยู่ที่.....จนตลอดคืน
 ข้อ ๓ รุ่งชนเวดาศ้าข้าพเจ้าเห็นพวกเงยงแเดดาวถอบันตาดเทียบเดินตาม
 ถนนแเดวในแวกบ้าน พวกเงยงดาวพูดกันว่า ถ้าพบคนไทยพวกเงยงดาวจะฆ่าให้
 หมดแเดวข้าพเจ้าก็เห็นกระตาศกเกิดอนตามถนน ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพวกเงยงได้ตี
 ปล้นไทยในเวียงเมืองแพร่ พอเวดดาประมาณโมงเช้าข้าพเจ้าผู้เดียว ก็เดินปลดอมปน
 มากับพวกลาว แดรับลัดมาออกทางประตูไชยมาทางชาติเจ้าแะ แดแะตามชาย
 ทุ่งนานอนทางกตางป่าดงกัน ถึงตำบลแม่พลอดเวดายายประมาณ ๒ โมง ข้าพเจ้า
 ได้ยินพวกเงยงพูดจากนอของอยู่ที่แม่พลอด ข้าพเจ้าก็ลัดเตนมาป่าไม่ได้เดินตาม

ทางหลวงแม่พตอกพักนอนกตางป่าอีกสองคน ถึงริมเขาพตงเวลาประมาณ ๒ ยาม
เห็นพวกเงี้ยวตั้งกองอยู่บนเขาพตง แต่เห็นถือไฟเรียงรายกันไปหลายกอง จะมืดดาว
ป็นบ้างหรืออย่างไรไม่ทราบ เพราะเห็นตัวไม่ถนัด โดยนแต่เพียงเงี้ยวพูดกันตั้งอยู่
ถ้าจะประมาณคนที่เขาพตงอยู่ในราวร้อยคนเศษ ข้าพเจ้าก็หัดกเถาะห้วยเขามาจน
อก ๑ คน รุ่งชนกมาถึงที่พักไปงอนเป็นความสัตย์จริง

ได้อ่านให้นายภักดีท่อน้ำท่านผู้หนึ่ง นายภักดีว่าเป็นการถูกต้องตาม
ความจริงทุกประการ ได้ให้นายภักดีลงลายมือเป็นสำคัญ

ลายมือ นายภ

วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๑๒๑

ที่ ๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ อุตรดิตถ์ เข้าใจว่าพวกเงี้ยวผู้ร้ายในเมืองแพร่เจดาม
คงจะแตกหนีไปหมด ไม่ต้องถึงรบพุ่งกัน การที่เจ้าคุณจะต้องทำเมอชนไปถึงเมือง
แพร่คือเรื่องสืบจับเอาตัวผู้ร้ายมาชำระตั้งโทษ คงจะถูกผู้ร้ายที่อยู่ในบังคับต่าง
ประเทศต่างต่างประเทศจะได้พิจารณา การพิจารณาเรื่องนี้คงจะเกี่ยวกับฝรั่งมี
กงสุลเป็นต้นซึ่งจะมาฟัง เห็นว่าควรจะมีฝรั่งทางกฎหมายไปช่วยเจ้าคุณ จึงจะจัดให้
มิดเตอร์ โรบิน ที่ปรึกษากฎหมายในกระทรวงมหาดไทยขึ้นมาเป็นทปรึกษาเจ้าคุณ
กำหนดจะออกเรือจากกรุงเทพฯ ในวันที่ ๓๗ มาโดยลำดับ

ที่ ๑๘ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

วันที่ ๑๓ เวลา ๕ โมง ๓๐ ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดหมายว่าพระเสนาบดีได้
ยกที่ตั้งเมืองแพร่ขอให้ข้าพระพุทธเจ้ายกตามเข้าไป ข้าพระพุทธเจ้าได้ยกไปจาก
เมืองคางงัวมาแล้ว ๕ โมงเศษแล้ว ถึงหนทางช่องแคบที่เขาพตงได้ให้กองเมืองสุโขทัย
กับพระปู่วันแตรร้อยเอกชั่งอยู่รักษา

ศิริวิทยราช

ที่ ๗๗ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ ฯ

ด้วยโปรดเกล้าฯ มีโทรเลขที่ ๑ เรื่องเมืองแพะ ได้รับทราบเกล้าฯ
แล้ว ซึ่งข้าราชการเป็นเหตุอันตรายถึงแก่ชีวิตหลายนายนั้น ข้าพระพุทธเจ้ามีความ
โหม่นด้วยเป็นข้าราชการด้วยกันมาถึงแก่ความตายโดยไม่บังควร

พระยาอรรคมหาเสนา

H.R.H. Prince Damrong

Bangkok.

Your Royal Highness,

I have received the enclosed telegrams from our Mr. Fenger of Prae, who has gone down to Outeradit to send the news on and I forward them to Your Royal Highness as they might be of some interest.

I beg to remain

Your Royal Highness's

Most obedient Servant,

.....

Telegrams received from Fenger

Outeradit dated the 10th at 1.20 p.m.

Arrived Thait to-day to inform you that all Shan Ngeos have dispersed and order is restored in Prae roads safe some Ngeos have gone to their homes others have left the country for good.

Outeradit dated the 12th at 2. 35 p.m.

I am going to Praeto-morrow the Danish Colonel awaits 200 soldiers to-morrow when these arrive he will go to Prae.

Outeradit dated the 12 th 2. 35 p.m.

Following killed by Shans;-

Phya Rathanon Luang Wimone Phra Senamart Luang Sri Phinge
Nai Roi tree tast kab Phanakngarn char nai Sib nai Uam Phanakngarn
khoonh Phinit 2 khon kab look sow khoonh Phithak nai Klieng nai Chan
nai Laih Luang Palat nai Rang nai Xit and two male and two female
servants of khaluang missing are khoonh Mahathai Nai Krung Nai Sawat nai
Sombeon nai Phring nai Heng nai Prome Nai Poon nai Foonh nai
Boontham and three other Siamese we had in Me Kampong sent over and
when khaluang and Luang Vimone fled they came to our compound but
none of us were to our compound but none of us were in so they fled to
the jungle.

ที่ ๕ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ อุตตรดิตถ์

โทรเลขที่ ๑๐ รับแล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า ซึ่งเจ้า
คุณจะยกเป็นกระบวนทัพใหญ่ขึ้นไปเมืองแพร่ นั้น ก็เป็นพระเกียรติยศดีอยู่ แต่ทรง
พระราชดำริเห็นว่ากองทหารจะขึ้นมาถึงพร้อมกันได้ คงจะยังขาดองค์เดียวเวลายก
หลายวันเกรงว่าพวกผู้ร้าย จะหลบหนีไปเสียไกลจะได้ความลำบากจับกุมกันปลายมือ
อีกประการหนึ่งทเมืองแพร่เวลานั้นขาดอาหาร ถ้ายกกองทัพใหญ่ขึ้นไปตั้งอยู่
พร้อมกันจะหนักด้วยการตั้งเสบียง เวลานี้กองทัพพระยาพิชัย พระเสนาราชก็ขึ้นไป
ไปตั้งอยู่เมืองแพร่แล้ว ควรเจ้าคุณจะรีบยกขึ้นไปพร้อมกับทหารกองหลวงประจัน
ก่อน หรือจะเอาคนหัวเมืองที่เกณฑ์ได้ ใช้เอาขึ้นเมฆาเซอร์เข้ากองไปด้วยบ้างก็ได้
ส่วนทหารกองอินถาขึ้นมาถึงจึงให้ตามขึ้นไปทีหลัง เมื่อถึงเมืองแพร่แล้วให้เจ้าคุณ
พิเคราะห์ดู ถ้ากองทัพพระยาพิชัยพระเสนาราชไม่จำเป็นจะต้องอยู่ต่อไป จะกลับเสีย
ก็ได้ ส่วนการที่จะต้องปราบปรามและจับพวกผู้ร้ายต่อไปควรใช้กองทหารจะดีกว่า

ที่ ๑๕ เจ้าบุญวาท ลำปาง ทียกกำลังไปเมืองแพร่

ถ้าเจ้าหอดงอยู่ที่เมืองนครจะดีกว่า เพราะไม่มีใครเป็นผู้ใหญ่ แด่ที่เมือง
แพร่หนักกองทัพเมืองพชัย เมืองสวรรคโลก ก็เข้าไปตั้งอยู่แล้ว ผู้ร้ายก็หนีจากเมือง
แพร่หมดแล้ว กองทหารแดงองค์ารวจะจรจะชนไปถึงเมืองนครในวันสองวันนี้ ขอ
ให้เจ้าหอดงอยู่รับรองทหารแดงองค์ารวที่นครจะดี ขอให้จัดทัพให้เป็นสุขสัก
หน่อย จำนวนทหารแดงองค์ารวที่จะไปถึงคราวแรกรวมกันราว ๗๐๐ คน

เจ้าบุญวาท ที่ ๑๘ ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๑๓๑ ลำปาง
พระยานริศรที่ ๓๐ เชียงใหม่

กองทัพพระเสนาราชยกไปจากสวรรคโลกเดินทางบ่อแก้ว ได้เข้าตั้งอยู่ที่
เมืองแพร่แคว้นที่ ๑๒ เดือนนี้แล้ว พวกเงี้ยวแตกหนีจากเมืองแพร่แดงเข้าพม่า กอง
ทัพพระยาพิชัยจะถึงเมืองแพร่ในวันที่ ๑๓ กองเจ้าพระยาสุรศักดิ์จะยกจากอุดรศักดิ์
ขึ้นไปเมืองแพร่ในเร็ว ๆ นี้

ที่ ๒๐ ลงวันที่ ๑๓/๕/๑๒๑

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๑๘ ว่าจับพวกเงี้ยวได้ ๓ คนนั้น ให้การว่าเป็นชาติพม่า
หนึ่ง ชมุ ๒ เป็นลูกจ้างเดียงชางอยู่ที่ไนป่าไม้ของห้างบอมเบ ชาดเดบียงดงจะ
กตบเข้ามาหานายห้างที่เมืองแพร่ไม่ได้เป็นพวกกองโจร ได้สอบถามตามชาวบ้าน
ก็สมจริงดังถ้อยคำ แดงอนนเวตาเข้า ตามโมงเจ้านครเมืองแพร่พร้อมด้วยเจ้านาย
ข้าราชการกับกงสุตอังกฤษเมืองน่าน นายห้างคนต่างประเทศมาหาเจ้าพระพุทธรเจ้า
ณ ที่กองทัพต่างพากันขอรับรองให้เจ้าพระพุทธรเจ้าพักกองทัพไว้สัก ๒ วัน อย่าเพิ่งยก
เข้าไปในเมือง เพราะราษฎรกำลังคนกองทัพจะขอประกาศให้ราษฎรสงบแล้วจึงจะ
รับเจ้าพระพุทธรเจ้าเข้าไปในเมือง เจ้าพระพุทธรเจ้าก็ยอมโดยเหตุว่าถ้าชนเข้าไปถึงจะมี

เหตุโดยไม่จำเป็น กับมีสเตอร์โตงตองอังกฤษเมืองน่านแดนชายห่างบอมเบชอรับตัว
พม่า ๑ รวม ๒ ที่จับใจเห็นด้วยเกล้าจาคม ๓ คน ไม่เกี่ยวเป็นพอกกองใจจึงได้
มอบตัวคน ๓ คนให้ไป การที่จะจัดต่อไปจะได้ร้อพระยาพิชัยกับพระวาสุเทพ

พระเสนาราช

ที่ ๑๗ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ตามโทรเลขที่ ๑๘ ว่าได้มีจดหมายถึงเจ้านครแพร์ให้ลงมาพบข้าพระพุทธ
เจ้า ณ นครท ๑๒ เดือนนี้ เจ้านครแพร์ได้ให้พระยาราชวงศ์และพระยาราชบุตร
ลงมากราบบังคมทูลเจ้าได้ความว่าพอกกองใจคงอยู่ในนครแพร์ประมาณ ๓๐๐ คนแต่
ไปตั้งอยู่ตองยังประมาณ ๒๐๐ คน นางแม่ ๕๐ คน ยมหนือ ๓๐๐ คน รวม
เงี้ยวกองใจที่มีอยู่ในเวदानประมาณ ๕๐๐ คนเศษ และข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจดู
กิริยาพระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร ด้วยเกล้าไม่มีหนทางที่จะแปรปรวนไปยังไร
ที่เป็นไปก็เพราะความกตัญญูจงรักภักดี และข้าพระพุทธเจ้าได้มีประกาศถึง
ราษฎรเมืองแพร์ให้พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร ไปทำโทรเลขแล้ว ส่วนหนึ่งคือ
ที่พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร ฝากไว้ก็จัดตั้งมายังมณฑลพิษณุโลกเพื่อขอให้ส่ง
ลงมากราบบังทูลโดยเร็ว

ศรีสุริยราช

ที่ ๑๘ วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๑๒๑

พระเสนาราช เมืองแพร์

โทรเลขที่ ๑๘ รับแล้ว มีพระราชดำรัสว่า ซึ่งพระเสนาราชได้กระทำโดย
ดีที่บัญญัติมอบคอบหัดกแหดมนน เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก

ที่ ๑๐ วันที่ ๑๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ อุตตรดิตถ์

ทรงพระราชดำริว่าเมื่อเจ้าคุณถึงเมืองแพร์บางที่กตองอังกฤษจะถามเจ้าคุณ

ถึงความคิดที่จะทำการเรื่องปราบผู้ร้าย เจ้าคุณควรพูดกับกงสุตดังนี้ คือ

๑. ถ้ากงสุตถามว่าเจ้าคุณจะปราบปรามพวกเจียวอย่างไร เจ้าคุณควร
ตอบว่าความประสงค์ของรัฐบาลให้ปราบปรามแต่ผู้ร้ายที่ได้กระทำความผิด ในกรณี
ไม่ว่าเจียวหรือมิใช่เจียวส่วนผู้ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องของผู้ร้ายในคราวนี้ จะเป็นเจียวก็ดี
หรือมิใช่เจียวก็ดี รัฐบาลไม่มีความประสงค์ที่จะทำโทษอย่างใด

๒. ถ้ากงสุตถามว่า เจ้าคุณจะปราบปรามผู้ร้ายนั้นอย่างไร เจ้าคุณควร
ตอบว่า ผู้ร้ายกรณีมีความผิดต่างกันเป็นหลายพวก คือพวกที่ ๑ ที่เป็นหัวหน้าคน
คิดแต่ทำการร้ายคร่งน พวกที่ ๒ ที่ได้มาฆ่าหลวงและชายหญิงหรือผู้ช่วยฆ่า ต้อง
พวกนั้นมาก พวกที่ ๓ ที่ได้ใช้อาวุธเป็นลูกมือช่วยต่อสู้อำนาจรัฐบาล พวกนั้น
โทษเป็นปานกลาง พวกที่ ๔ ที่เป็นแต่ไปช่วยหรือช่วยหาบขนตั้งของ ไม่ได้ใช้
อาวุธต่อสู้ พวกนั้นโทษน้อย การที่จะลงโทษแล้วพิจารณาได้ความว่าผู้ใดมีความ
ผิดในชั้นใด ก็จะทำโทษตามสมควรแก่ความผิด แต่ที่เป็นชั้นความผิดน้อย ถ้า
สารภาพรับผิดก็จะยกโทษให้ โดยไม่ประสงค์จะทำโทษผู้คนมากไปกว่าที่จำเป็น
เพื่อรักษาอำนาจของรัฐบาลและชีวิตของข้าราชการต่อไปในภายหน้า

๓. ถ้ากงสุตถามว่า เจ้าคุณจะชำระอย่างไร เจ้าคุณควรตอบว่า คน
ในบังคับสยามเจ้าคุณมีอำนาจเต็มที่จะตั้งให้นายทหารชำระตามพระอัยการศึก ถ้า
เป็นคนในบังคับอังกฤษ ก็จะส่งให้ศาลต่างประเทศพิจารณาตามหนังสือสัญญา ถ้า
แต่กงสุตจะเบ็ดศาลใดที่เมืองแพร์ เจ้าคุณจะโทรเลขขอให้พระจรัญญาผู้พิพากษา
มายังเมืองแพร์ เพื่อจะได้เบ็ดศาลชำระ

๔. แต่อย่างไรก็ดี ในขณะเมื่อยังไม่ได้จากผู้ใดได้เป็นผู้ร้ายบ้าง เจ้าคุณ
จะต้องจับเอาตัวพวกผู้ร้ายเสียก่อนแล้ว จึงจะได้จัดการเรื่องชำระต่อไป และใน
การชำระผู้ร้ายเรื่องนี้ ได้โปรดให้มิสเตอร์ โรบินที่ปรึกษากฎหมายในกระทรวง
มหาดไทยขึ้นไปช่วยด้วย มิสเตอร์ โรบินคงจะถึงเมืองแพร์ทันเวลาที่ชำระความ
เมื่อเขาถามควเจ้าคุณจะตอบเขาดังอธิบายมานี้ ถ้าเขาถามหรือขอให้ทำอย่างอื่น
ซึ่งเจ้าคุณเป็นที่สงสัยในการที่จะตอบประการใด ก็ให้รับโทรเลขลงมาถาม

ที่ ๑๐๕ กราบทูล พระเดชพระคุณเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน
 ด้วยได้รับพระกระแสโทรเลขที่ ๒ ว่า พระกามองหัวหน้าผู้ร้าย คำนวณฆาตร
 ยิงตายนั้นทราบเกล้าแล้ว ข้าพระพุทธเจ้ามีความยินดีมาก

พระบาทท้าว

ที่ ๑๒ กราบทูลกรมหลวงดำรง บางปะอิน

เกล้ามาถึงอุตรดิตถ์จนหนาทกว่ากำหนด เพราะแผนทมิฬมาก ตั้งแต่เข้ามา
 กะเขยวจัด

ตุรคักดี

ทูลในกรมหลวงดำรง บางปะอิน

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขผู้แทนผู้บังคับกองอุตรดิตถ์ว่า ได้รับโทรเลข
 จากเมืองแพร่ว่านายร้อยตรีตาตผู้บังคับกองอุตรดิตถ์ไปปราบปรามพวกเงี้ยวที่เมือง
 แพร่ เงี้ยวยิงนายร้อยตรีตาตกับพลตำรวจ ๒ คนตาย ควรมีศพแล้วแต่จะโปรด
 เกล้า ฯ

หลวงเพ็ชร

ที่ ๑๓ กราบทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

ฉันทนายรับโทรเลขพระยาพิชัย พระเสนาราช บอกว่าเงี้ยวไปมั่วตมอยู่ที่
 เมืองตองหวดรายร้อยคน เกล้าได้สั่งให้รักษาการอยู่เมืองแพร่ก่อน เมื่อเกล้าไปถึงจะ
 จัดการต่อไป ได้ทราบเกล้าจากนายเส่งพ่อค้าพงหนังกดบังมาถึงได้ ๒ วัน แจ้ง
 ความว่าเงี้ยวที่ถอยไปนั้น หาไร่ถอยโดยอำนาจมิตเตอร์ไต ถอยโดยต้นฉางของทัพ
 กรุงเทพ ฯ ไปรวมอยู่ที่เมืองตองได้รวบรวมบรรดาเงี้ยวซึ่งเป็นพ่อค้าเข้าร่วมตั้งเป็น
 กองอยู่ทั้งสิ้น เมื่อเงี้ยวจะแตกไปนั้น มิตเตอร์ไตได้ประกาศห้ามปรามให้เงี้ยวเข้า

มาอยู่ตามภูมิดำเนา เงยงไม่เชอ ถารทเบบตงนเห็นควยเกดจาเงยวคอยระวงเงานคร
 แพรอยู่ ถ้าเจ้าแพรมีเหตุอย่างไรชนพวกเงยวคองตองต้อกรงหนง แต่กรงนเคช
 พระบารมีให้พระยาพิชัยพระเตนาราชเข้าเมืองได้โดยไม่มีเหตุ คองนกับอการทง
 บองคองจะดำเร้งได้คตอตเกดจาจะรับยกชนไปปราบปรามอ้ายพวกน การทปราบปราม
 ทคองอยู่เบบหมวดหมุดนทาการวางกจาทจะเทยวจับ มีตเคอไรโจะมาเกยวในการท
 จะปราบปรามกียาก แต่เกดามคความวคคอยทเมองดำปางกับเซียงใหม่ตามคความ
 ขแรงของหตวงจิศรจ่านง ขอได้ตั้งเร้งรักรักษาการอย่าได้ประมาท

สรศักดิ์

ที่ ๑๖ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

กองทพลบ้านบ่อแก้ว พวกเงยงหน้หมต ได้ตั้งของหลายอย่าง คือ ลูก
 บัดัน บม Snyder ๑๑๒ กับชาวเป็ดอกชาวเหนยวบาง ชาวเจ้าบาง ๒ เกวียน
 เคช กับไตกระบือแต่เครื่องม้าของพดคำรจกรรคดีย ได้เอาไฟจุดทำดาญเรือน ๗๐
 หตงเคช ได้ยกจากบ่อแก้วไปแม่พวก เข้า ๒ โมง

พระเตนาราช

วันที่ ๑๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร

ด้วยได้ทราบว่เมองน่านได้ยกกำลังตงมาช่วยเมองแพร ขอให้เจ้าคุณตั้ง
 ให้กำลังเมองน่านกตบเลย เพราะการผู้ร้ายตงบตงแล้ว

ที่ ๑๘ วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ อุตระติตถ์

ตามโทรเลขทว่าหตวงจิศรจ่านงจะไปพบกับเจ้าคุณที่อุตรคิตถน บคิน
 หตวงจิศรจ่านงได้กตบตงมาถึงบางปะอินเลยแล้ว

ที่ ๑๗ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

กองทัพถึงแดนไชยยังประมาณ ๕ ชั่วโมงจะถึงสุเมณ ยกจากแดนไชยฉนวน
 เวลาเช้า ๒ โมง กองหน้าจะยกเข้าตงประเทศทนายากกองทัพเจ้าพระพุทธเจ้าจะยกไป
 ตงบอกไปงเข้าใจว่าคงได้รบกับพวกเงี้ยวฉนวน แต่ทราบว่าดาวชาวเมืองแพร์เข้า
 สัมทบกับพวกเงี้ยว ขอได้โปรดกองทัพพระวาศูเทพให้รับยกหนุนตามเจ้าพระพุทธ
 เจ้าโดยเร็ว ข้าไปเกรงพวกเงี้ยวจะยกเขาไปตงตอมสกัดหลังมิให้ส่งเสบียงถึง
 กองทัพ

พระเสนาราช

ที่ ๑๘ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย บางปะอิน

กองทัพยกถึงสุเมณ ฉนวนเวลาเที่ยง พวกเงี้ยวหนีหมด เมื่อกำลังเดินทัพมา
 ขุนประจวบเงี้ยว ๓ คน ยังไม่ตามเอาด้อยค่าเพราะจะรับยกทัพเข้าไปในเมืองแพร์
 ฉนวนทราบว่าเป็นพวกเงี้ยวที่เขาปลงกหนีหมด ได้แต่งให้ขุนราชรองเมืองขุนราชยากุม
 กำถึง ๓๒๐ คน ส่วนทางไปที่เขาปลงถ้าไม่พบพวกเงี้ยวให้เลยไปรับกองทัพพระยา
 พชยมาทเดียวแต่ได้ถึงกำลังผู้ใหญ่บ้านออกซ่อมสายโทรเลขฉนวนแล้ว

พระเสนาราช

ที่ ๒๒ ลงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร์ได้ข่าวว่าพวกญรายที่แตกหนีจากแพร์ไปชุมนุมซ่อน
 อยู่ทเมืองสอง จึงมีความเห็นว่าถ้าเจ้าคุณจะขึ้นไปจับทางเมืองสองแล้ว ควรจะตั้ง
 กองทหารหรือตำรวจภูธรให้มาสกัดทางเมืองงาวอีกกองหนึ่ง ถึงโดยจะไม่ได้ต่อสู้
 กัน บางทีจะทำให้ญรายกลับเข้ามาสู่แก่โทษให้เราได้ตงโดยดี เวลานั้นถ้าปางมี
 ตำรวจภูธรอยู่ ๑๕๐ คน ทหารกองพระสุรฤทธิคงจะถึงถ้าปางในวันที่ ๒๓ ถ้าทหาร
 ถึงแล้วจะถอนตำรวจภูธรให้มาเมืองงาวก็ได้ ถ้าเจ้าคุณเห็นชอบด้วยก็ให้ส่งพระวา

สู่เทพให้มาเมืองงาวก็ได้ ถ้าเจ้าคุณเห็นชอบด้วยก็ให้ตั้งเขนเขนยกมาทางเมืองงาว
 ส่วนทางแพร์ที่จะยกขึ้นไปเมืองสองจะให้พระวาดเทพเอาตำรวจภูธรขึ้นไปก็ได้ หรือ
 จะให้ทหารขึ้นไปจับก็สุดแต่เจ้าคุณ

ที่ ๒๓ วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร์

โทรเลขรายงาน หาดวงจิดจ่างได้รับแล้ว และได้พบพูดคุยกับหาดวงจิดจ่าง
 ด้วยแล้ว ฉันเห็นว่าไปดิชของเราต้องเดินทางไม่สงสัยเจ้าดาว อย่างได้พูดคุยกับเจ้า
 คุณเมื่อก่อนขึ้นไป และความสำคัญมีอีกอย่างหนึ่งที่พวกอังกฤษ คือกองส่งที่เขยง
 ใหม่และแพร์เป็นต้นว่า เพราะเราจัดการกคชนิก ดาวและเงยวเกลียดชังไทยจึงได้ยก
 ขึ้น เราได้โต้เถียงว่าเงยวผู้ร้ายทอนวายชนคราวนี้ เป็นแต่ผู้ร้ายพวกเดียว เพราะ
 ปล้นเมืองแพร์จับเจ้าดาวไว้ในอำนาจ พวกเจ้าดาวและคนอื่นจึงต้องกระทำตาม
 บังคับเพราะจำเป็นด้วยกลดวอนคราย ความที่เราจามการค้าพวกอเมริกันรับดมจริง
 และว่ามีพวกเงยวที่จำใจเขาด้วยผู้ร้ายอยากจะทำมาตุแก่ไทย ดังนั้นได้โทรเลขที่
 ๑๔ บอกเจ้าคุณมาให้ทราบ ทางที่ควรจะทำในเวลานี้ ควรจะถามเจ้านายเมือง
 แพร์ ตลอดจนเรื่องหนังสือสัญญาที่ทำกับเงยวและหนังสือที่เชิญกงสุตอังกฤษ เจ้า
 ดาวคงกล้าคำหมิ่นว่าต้องทำเพราะกลดวอนคราย ให้เป็นคำให้การเป็นตายลักษณะ
 อักษร และตีบพยานประกอบเป็นสำคัญให้ปรากฏว่าทำเพราะจำใจ จะดีกว่าทำ
 อย่างอื่น

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ อุตระจิตต์

ได้รับโทรเลขพระยานริศรว่า มีสเตอร์เบเก้ตกงสุตอังกฤษ ได้โทรเลขถึง
 ถึงพระยานริศรจากต่างใจความว่า พวกเงยวประมาณ ๓๐๐ คน ได้หนีไปอยู่
 เมืองสองเพื่อคอยคำแนะนำของกงสุต ฝ่ายมีสเตอร์โลกกงสุตอังกฤษเห็นว่า ถ้ารัฐ

บาดสยามจะรับรองว่า จะไม่ทำโทษพวกผู้ร้ายเหล่านี้ยกเว้นที่จะเนรเทศออกจากพระ
 ราชอาณาเขตแล้ว พวกผู้ร้ายคงจะมีความยินดีที่จะขอพำนักของกงสุตอังกฤษ
 แต่ถ้าวรัฐบาลไทยตั้งใจจะทำการแก้แค้นทำโทษผู้ร้ายทั่วหน้ากันหมดแล้ว ก็น่ากลัว
 จะเกิดปล้นและเกิดการร้ายต่าง ๆ จนตลอดทั้งมณฑล เพราะกงสุตอังกฤษเห็นว่า
 เป็นการสำคัญสำหรับการปกครองมณฑลพายัพต่อไป จึงขอให้พระยานริศรัญญา
 แทนรัฐบาลไทยว่า ถ้าเจียวผู้ร้ายได้มาส่งภาพต่อมิดเคอร์ไลต์แล้ว รัฐบาลไทย
 สัญญาว่าจะทำโทษแก่ผู้ประพฤติดังอย่างแรงที่สุดก็เพียงเนรเทศออกจากพระราชอาณา
 เขตเท่านั้น พระยานริศรจึงได้โทรเลขตอบมิดเคอร์ไลต์ว่า พระยานริศรจะสัญญา
 ดังก่อนได้รับคำสั่งจากกรุงเทพ ฯ ไม่ได้

ฉันได้ส่งพระยานริศรให้บอกกงสุตว่า เรื่องปราบปรามผู้ร้ายครั้งนี้ รัฐบาล
 ได้มอบอำนาจแก่เจ้าคุณ จะทำประการใดนั้นต้องแล้วแต่เจ้าคุณ เรื่องนั้น
 เห็นว่ากงสุตจะเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างใดไม่ถูก เราต้องจัดการเองให้เด็ดขาดไป แต่
 ไม่ควรจะให้เกิดขึ้นใจกับกงสุต เพราะฉะนั้นถ้ากงสุตอังกฤษมาพูดกับเจ้าคุณอย่าง
 ที่พูดกับพระยานริศรเจ้าคุณควรตอบว่าผู้ร้ายมีของที่จะเข้ามาดูแก่โทษตามประกาศ
 ของคุณ ถ้าผู้ร้ายที่เป็นคนในบังคับอังกฤษ กงสุตจะพาเข้ามาดูแก่โทษก็ได้ แต่ที่
 จะให้ประกาศสัญญาแก่ผู้ร้ายยิ่งกว่าได้ประกาศแล้วนั้น เจ้าคุณไม่มีอำนาจที่จะทำ
 ได้ เจ้าคุณควรตอบดังนี้

ที่ ๒๓ กราบเรียน เจ้าคุณสุรสีห์ บางปะอิน
 โทรเลขที่ ๔๔ ทราบเกล้าแล้ว ได้ข้อสู้กับพวกผู้ร้ายที่พองอเมอวันที่ ๓
 เดือนนี้ ตั้งแต่เวลา ๓ โมงเช้า จนถึง ๓ โมงเช้า ผู้ร้ายแตกหนีไปได้ยังผู้ร้ายตาย
 ๒๒ คน และจับไปหตายคน ม่ายไพร่พดในกองทัพทยกไปต่อสู้ ผู้ร้ายยังตาย ๓
 คน ยิ่งถูกฆา ๓ คน แต่หาถึงกับเป็นอันครายไม่ คนให้ถือหนังสือไปเร่งเข้าพบ
 พวกผู้ร้ายกต่างทาง ผู้ร้ายฆ่าตายคนหนึ่ง

ที่ ๑ เจ้าคุณพระยาศรีสหเทพ มหาคไทยกรุงเทพ ฯ

เรื่องโจรปล้นฆ่าพระยาราชฤทธานนท์ และฆ่าราชการไทยที่แพร์ตายนั้น
ทราบว่าเป็นการมั่งงิวแพร์เป็นหัวหน้า เจ้านายแพร์กับโจรสัญญาไม่ทำร้ายต่อกัน
จนเอาเงินหลวงไปราวสามหมื่น ทำลายไปรษณีย์โทรเลขเสียหายหมด ได้เงินหลวงและ
นักโทษใจเป็นกำลังตั้งอยู่ที่ว่าการแพร์ เห็นว่าโจรอยู่ในบังคับต่างประเทศมากและ
ทำการร้ายแรง ถ้าเข้าไปเกรงจะกำเริบ หรือผ่อนผันเงินหลวงหนีเข้าเขตต่างประเทศ
ถ้าไปรุดตัวให้ผู้ที่ราชการมณฑลพิษณุโลกกองหนึ่ง ตำปางกองหนึ่ง น่านกอง
หนึ่ง รีบไประงับแพร์ตามทางเห็นตำเร็ว

บรมบาท

ที่ ๒๕ วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร์ ตามความในโทรเลขของวันที่ ๓๐ ที่แนะนำข้อ
ความที่เจ้าคุณจะพูดกับกงสุลอังกฤษที่เมืองแพร์นั้น บัดนี้ได้ทราบจากกรมหลวง
เทเวศร์ว่า ถึงคนในบังคับต่างประเทศที่เป็นผู้ร้ายหรือพวกผู้ร้าย ถ้าเราจะชำระ
ด้วยขอตามเขตตามพระอัยการศึกอังกฤษเห็นจะต้องยอม เพราะฉะนั้นตามความ
ที่ได้แนะนำไปในข้อ ๓ ว่า ให้บอกกงสุลว่าผู้ร้ายที่เป็นคนบังคับอังกฤษเราจะชำระใน
ศาลต่างประเทศนั้น ถ้าเจ้าคุณยังไม่ได้ออกตั้งนั้น ความข้อนี้ขอให้คิดไว้ให้บอก
เจ้าคุณมีอำนาจเต็มที่จะชำระผู้ร้ายรายนี้เต็มพระอัยการศึกที่จตุรพักตรพิมาน

ใบบอกฉบับที่ ๑๖๕/๑๔๑๐
แผนกการลับ

ศาลาว่าการมณฑลนครศรีธรรมราช
วันที่ ๒ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาล ดำรงราชการ
มณฑลนครศรีธรรมราช ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ เสด็จมาตั้งกระทรวงมหาดไทย ทรงทราบ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระโทรเลขฉบับหนึ่ง ที่ ๑ ลงวันที่ ๕ สิงหาคม
ศก ๒๓๒ ว่ามีพวกเงี้ยวไปจากเมืองดองข้าง อยู่ในเมืองแพร์ข้าง รวมเข้ากัน
ประมาณ ๓๐๐ คน ปล้นเมืองแพร์ฆ่าชาวหลวงและข้าราชการตายหลายคน จับ
พระยาแพร์ได้ ยังไม่ทำอันตราย มีความหวาดขลาดเกรงกับทรงคักเดือนว่าถ้า
ชาวเด้าด้อย่างอื่น ไม่ควรเชื่อนั้นข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าทุกประการแล้ว

ข้าพระพุทธเจ้าได้มีคำสั่งไปยังข้าหลวง และผู้จากราชการเมืองในมณฑล
ทราบทั่วกันแล้ว แต่พระยาศักดิ์เสนข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณ ๘ เมืองนั้น ข้า
พระพุทธเจ้าได้ทำเป็นโทรเลขฉบับเพิ่มเติมไปว่าได้ทราบข่าวไปรเวตว่า พวกเงี้ยว
ฆ่าแต่คนไทย พอกดาบ จีน ฝรั่งเศส ไม่ฆ่าเข้าใจว่าบางที่จะเกลียดพวกข้าหลวง

เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าทางบริเวณก็ควรระวังพวกราษฎรอย่าให้เกิดภัยพวก
ข้าหลวงได้ ขอสำคัญการเกณฑ์ทำการโยธาต่าง ๆ เป็นหนทางที่จะทำราษฎรเกลียด
ชังขอให้คิดอ่านจ่ายเป็นเงินเสียให้สัมพันธ์กับความเห็นดีเห็นชอบ ที่ว่านสำหรับการต่อไป
หรือที่ทำอยู่ในเวลานี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ตั้งไปดังนี้ จะผิดชอบประการใดขอพระ
บารมีเป็นบทพิง

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

สุขุบนัยวันต

ประทับตรามณฑลมาเป็นสำคัญ

ที่ ๒๘ วันที่ ๒๑ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร์

ได้รับโทรเลขเมืองน่าน ลงวันที่ ๑๘ ว่าได้รับรายงานเจ้าราชวงศ์ ซึ่งแต่ง
ให้ออกไปตั้งด่านสกัดคอยจับพวกผู้ร้ายทางเมืองแฉะต่อเมืองดองว่าวันที่ ๑๕ พวก
เงี้ยวผู้ร้ายหนีจากเมืองแพร์มาถึงด่านยอมให้จับโดยดีไม่ต่อสู้จับได้ชาย ๓๘๕ หญิง
๕๗ ช้าง ๑๘ ม้า ๒๓ วัว ๑๗ ปัน ๑๕ บอก จึงบอกให้เจ้าคุณทราบ ให้เจ้าคุณ
จัดการต่อไป

ที่ ๒๖ วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์แพร์

ด้วยอยากทราบข่าวที่เมืองแพร์เป็นอย่างไรบ้าง ในเวลานี้จึงได้มีโทรเลขถึงเจ้า
คุณเป็นหลายฉบับยังหาได้รับตอบไม่ ขอทราบว่าการในเมืองแพร์เป็นอย่างไรบ้าง

(สำเนา)

บางปะอิน

วันที่ ๒๑ สิงหาคม บางปะอิน รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขวันที่ ๘ ฉบับ เพราะถึงโทรเลขราชการที่สำคัญ
อยู่ ขอพระราชทานคัดข้อความจนทราบบังคับทุกพระบาทฝ่าละอองธุลีพระบาท

๑. โทรเลขนายเอี่ยม มีมาจากนครเชียงใหม่วันที่ ๑๕ ว่าได้จัดให้นาย
แซดกับนายค่อมกลับไปนครจำปาศักดิ์ด้วยพระมนตรีพจนกิจวันที่ ๑๓ ได้ขอเสื่อผ้าและ
เงินเดือนล่วงหน้าให้คนละเดือน ส่วนตัวนายเอี่ยมก็ได้เกอหนุญด้วย

๒. โทรเลขนายเอี่ยม มีมาจากนครเชียงใหม่วันที่ ๑๕ ว่าออฟฟิศเชียงใหม่
ไม่ต้องย้าย เพราะการด่วนจ่ายส่งไปแล้ว ชาวบ้านเปิดร้านค้าขายตามปรกติแล้ว

๓. โทรเลขนายเอี่ยม มีมาจากนครเชียงใหม่วันที่ ๑๖ ตอบโทรเลขอันได้
สอบถามไปว่านายแซดหนีผู้ร้ายจากนครจำปาศักดิ์ไปนครเชียงใหม่ นพบผู้ร้าย ที่ตำบล
ขุนคางแม่ทาเหนือ กับแม่ทามอญ ผู้ร้ายพวกนี้เป็นพวกเงี้ยวแถวเมืองพดอยผดม
เขาป่าไฟกัษณะร้ายทำให้จำหน้าไม่ได้ เขาแย่งชิงสิ่งของไปหมด

๔. โทรเลขขุนบริจิตรหัตถกรรม มีมาจากนครแพร์ วันที่ ๑๗ ว่า เมื่อ
วันที่ ๖ ได้แต่งคนเที่ยวค้นตามป่า พบเครื่องโทรเลขเครื่องหนึ่ง แต่ทำตายใช้การ
ไม่ได้ อนึ่งนายบ่าผู้ช่วยพนักงานเมืองแพร์ ได้ตั้งแถวแต่วันที่ ๑๖ เข้าช่วยทำการ
อยู่ที่ออฟฟิศ ได้ตามปากคำสั่งมาแล้วทางไปรษณีย์ เงินเดือนนายบ่ายังไม่ได้รับ
สองเดือนจะจ่ายให้พอเป็นกำลัง

๕. โทรเลขนายเอี่ยม มีจากนครเชียงใหม่ วันที่ ๑๗ ว่า นายแซดถึง

นครลำปางวันที่ ๓๕ มีโทรเลขบอกไปถึงนายเอี่ยมว่าครอบครัวนายแซดถูกปล้นที่โต
เมืองเงิน บุตรตายคนหนึ่ง คนการไปส่งถูกผู้ร้ายยิงตายคนหนึ่ง

๖. โทรเลขนายเอี่ยม มีมาจากนครเชียงใหม่วันที่ ๓๘ ว่า นายเอี่ยมกับ
นายโนจะออกตรวจสายไปนครลำปาง แตนครแพร่ในวันที่ ๓๘ การงานในหน้าที่
ตำรวจตรีได้มอบให้นายถนอมนายชั้นทำแทน

๗. โทรเลขขุนบริจิตรหัตถกรรม มีมาจากนครแพร่วันที่ ๓๘ ว่า วนัน
เวดาเช้า ๕ โมง สายโทรเลขนครลำปางกับนครแพร่ใช้โทรศัพทได้เรียบร้อยดี

๘. โทรเลขขุนบริจิตรหัตถกรรม มีมาจากนครแพร่วันที่ ๓๘ ว่า ได้ทราบ
ความจากข้าหลวงเมืองน่านว่ากองด่านเมืองแฉับ จับพวกเงี้ยวกองโจรที่หนีไปจาก
แพร่ได้เมื่อวันที่ ๓๔ มีชาย ๓๘๕ หญิง ๕๘ ช้าง ๓๘ ม้า ๒๓ วัว ๓๘ บิน ๓๕
กระบอก

๙. โทรเลขนายเอี่ยม มีมาจากนครเชียงใหม่วันที่ ๓๘ ว่า สายโทรเลข
นครแพร่ ใช้โทรศัพทได้ดีแล้ว ได้จัดเครื่องใช้ไปรษณีย์โทรเลขสำหรับไปใช้ที่แพร่
พร้อมได้ยกจากนครเชียงใหม่

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

(ลงพระนาม) ข้าพระพุทธเจ้า

นริศรานุกิตติวงศ์ ขอเดชะ

ที่ ๑๐ กราบทูล กรมหลวงดำรง กรุงเทพ ฯ

โทรเลขที่ ๓๖ รับแล้ว เกด้า ฯ มาถึงแพร่วันที่ ๒๐ เวดabay ๓ โมง ได้
ร่างตอบโทรเลขที่ ๓๔ จนถึงที่ ๓๓ ส่งไปในวันที่ ๒๓ แล้ว การท่งปวงเมื่อเวดา
เกด้า ฯ มาถึงก็ได้ส่งโทรเลขไปถวายทุกที่ ที่ ๒๗ เรื่องเมืองน่านจับเงี้ยวเกด้า ฯ ได้
จับพดคำรองจกักรว้อยหนึ่งไปรับ บอกกราบทูลไปแล้ว ที่ ๒๘ บอกเมืองน่านส่ง
บัญชีเงี้ยวทจับ เกด้า ฯ ก็ส่งไปถวายแล้ว เกด้า ฯ เกด้าได้จัดเตรียมทชงใจพร้อม

คอยรับครัวเงยพนนคองเฮาองมาค้อย เมื่อถึงแพร์จึงจะปลดอยกลางทาง เพราะ
บ้านรองเงยวอยู่ในทตาง ๆ จะไดคความดำยาก เวล่านการที่ระบอกราชการยาก
เพราะเป็นเครื่องโทรศัพท ถ้าเครื่องโทรเลขมาถึงก็จงายเขา

สรุปคดี

ที่ ๑๔ กราบทูล กรมหลวงดำรง กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๑๗ เวลาเช้า ๕ โมง ข้าพระพุทธเจ้าได้ออกจากอุดรดิคต ที่ ๑๘
ออกจากบ้านด้านพักพงอ้อพระยาพิชัยโคจคให้เจ้าบรมเมองน่านมารับแตะมีช้างบรรทก
เสียบยง ๓๓ ช้าง ที่ ๓ เกดาคได้ให้บรรทกเสียบยงทพงออกตามชนมากบช้าง ๓ มา ๓
ดำหรับเกดาคระชี่ วันที่ ๑๘ ออกจากพงอ้อถึงเขาพลองเวลาเช้า ๕ โมง เงยวคองคาย
ที่ชองแคบอยู่ในเขตแดนอุดรดิคต ๓ ค่าย ชนแดนอุดรดิคตกับแพร์ ๓ ค่ายรวมคน
ทรกษาคายพงอ้อแตะเขาพลอง ๖๐๐ คน เกดาคได้สั่งให้จคคกรกษาให้หน่อยดง เดียจ
นทเขาพลองมี ๓๐๐ คน ทพงอ้อม ๖๐ คน ดำหรับคนกรกษานอกนทให้ปดอย วันน
พกทแม่พวค พระยาพิชัยจคให้ขุนพิถ่านจคกรกษกับเจ้าสุริยะมารับ วันที่ ๒๐ ออกจาก
แม่พวคถึงบ้านพงเจ้าแพร์แตะพระบริรักษกับเจ้านายบุตรหลานมารับถึงแพร์ เวลา
๕ โมงเย็น ๒ ช้างทางในเมืองมีบ้านคตออกแต่คนไมใครมีมีแต่ตำรวจคคอยรับจนถึงท
วาคาร ทางทเคมคองแต่อุดรดิคตเมืองแพร์เป็นนาเป็นโคถน วันชุนแตะช้างมาดำยาก
อย่างยง เมื่อกำลังเดินฝนคคทุกวัน

สรุปคดี

ที่ ๑๖ กราบทูล กรมหลวงดำรง ฯ กรุงเทพ ฯ

เกดาคได้รับโทรเลขที่ ๑๕ เวลาเช้า ๕ โมงวันน รับส่งกองทพทจะกคยให้
เคมคองเมืองดองแตะบอแกว กองทพทกคยยกเคมคองแตะแตรงแตะ เมืองดองบอแกวเกดาคจะ
ได้จคให้ทหารออกตรวจในภายหลัง แต่ผู้รายในทนนเวดำนไม่มีแตะ ได้อพยพไป

เมื่อครั้งคนพระยาพิชัยไปรบเขาพัง ไทรเดชที่ ๒๕ ไทรเดชหน้าที ๓๐ ยังไม่ได้
พูดเมื่อเขาถามเกล้าจะพูดตามไทรเดชที่ ๒๕

ดูรคักกิด

ที่ ๑๘

กราบทูล กรมหลวงดำรง กรุงเทพ ฯ

ตามทันทนกว่านจับโจรได้นั้น วันนั้นได้ทราบความจากท่านอกองซึ่งมาจาก
เมืองเสรีเยบ วิชิตเจ้าสุริยวงศ์นายด่านจัดการ คือได้ยกไพร่พลตั้งเมืองเสรีเยบคือ
เขตนครแพร์ แคท ๆ ตั้งบนเนินทางช่องแคบมีเขาทั้งสองข้าง ได้จัดคนรายบนหลัง
เขาแดงทางเข้าทางออกไว้นานนั้น ครบฉันท ๑๕ เดือนนี้ พวกเงี้ยวกองโจรเดินผ่าน
ไปทางนั้น เจ้าสุริยวงศ์จึงเปิดทางให้พวกเงี้ยวกองโจรเข้าไปหมดแล้ว ก็พร้อมกันเข้า
ล้อมจับพวกเงี้ยวกองโจรไว้ เจ้าสุริยวงศ์ได้ร้องถามไปว่าเป็นคนดีหรือร้าย ถ้าเป็น
คนดีให้ทิ้งอาวุธเสีย พวกเงี้ยวกองโจรตอบว่าคนดีแล้วได้ทิ้งอาวุธตามคำเจ้าสุริยวงศ์
เจ้าสุริยวงศ์จึงได้พร้อมกันเข้าจับพวกกองโจรได้ตามวิธี เจ้าสุริยวงศ์จัดการเป็นความคิด
ดีน่าชมเชยชื่อจริง กราบทูลมาให้ทราบ

ดูรคักกิด

ที่ ๒๓ กราบทูล เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพ ฯ

ตามไทรเดชว่าให้คิดค้นบนจับผู้ฆ่าพระยาราชอุทธานนท์ แด่จับข้าราชการ
ให้พวกเงี้ยวฆ่ามัน ทราบแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดค้นบนให้จับจับได้คือพระยา
ยอดผู้จับหลวงฉิมตให้พวกเงี้ยวฆ่า ๓ คน ให้การรับสารภาพได้รางวัลแก่ผู้จับ ๘๐๐
บาท กับเจ้าแพร์จับคนน้อยพุ่มบุตรพระฉันทรักษาเป็นผู้จับภรรยาพระยาราชอุทธานนท์
มาตั้งให้พวกเงี้ยวได้ ๓ คน ให้การรับสารภาพ แด่พระยาราชวงศ์ให้จับพระยา
ราชอุทธานนท์ให้พวกเงี้ยวฆ่าได้ ๓ คน สอบถามให้การไม่รับ แต่มีเหตุฐานพอ
เชื่อได้ ส่วนเงินที่ใช้จ่ายในระหว่างนี้ จะโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้ารับทิดมาจ่าย

แต่ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อจะยกออกจากพชายโดยมเงินคอกตั้งเมือง ๗๐๐ บาท แต่ได้
ใช้จ่ายไปหมดแล้ว

ดิริยราช

ที่ ๒๓ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับรายงานวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๑๒๑ แต่กองเจ้าราชวงศ์
เมืองแสบต่อเมืองสอง ว่าวันที่ ๑๕ เดือนนี้ พวกเงี้ยวอายุคนร้ายดอบมาจากแพร่
มาถึงด่านยอมให้จับโดยดี ให้จับไม่ต่อสู้มีชาย ๑๗๕ หญิง ๕๗ ช้าง ๓๗ ม้า ๒๓
ตัว ๑๗ ม้า ๓๕ กระบอก

บรมบาท

ที่ ๒๔ กราบทูล เสนาบดีมหาดไทย กรุงเทพฯ

ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าจนวนนี้ ในรายงานหลวงจิตรจำนง กิมเส่งหัด
ซึ่งยื่นต่อเจ้าเมืองสวรรคโลก ลงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ศกนี้ มีข้อความสำคัญอยู่ใน
ข้อความที่เจ้าแพร่แดงกรมร้ายเงี้ยวประชุม กันอ่านจดหมายของ ข้าพระพุทธเจ้าตอบ
เจ้าแพร่ว่า ข้าพระพุทธเจ้านัดเจ้าแพร่ให้ยกไปถึงนครลำปางวันที่ ๒ สิงหาคมนี้
คิดด้วยเกล้าว่าเจ้าเมืองสวรรคโลกคงบอกส่งรายงานหลวงจิตรจำนงมาทูลเกล้าถวาย
แล้วเหตุนี้ข้าพระพุทธเจ้าร้อนใจเป็นอันเกล้า ได้โปรดเกล้าตั้งแม่ทัพแพร่ให้ไต่สวน
หาหลักฐานให้ได้ความเท็จจริงด้วย ข้าพระพุทธเจ้าเกรงว่าเจ้าแพร่จะ กล่าวหา
โดยไม่มีหลักฐานกระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าได้ความเดือดร้อนเป็นอันเกล้าหาที่สุดมิได้

บุญวาท

ที่ ๓๑ วันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่

โทรเลขที่ ๓๕ ในตอนที่ได้สั่งให้เมืองน่านกักด่านแต่เฉพาะทางที่ผู้ร้ายจะ
หนี ทางอื่นที่ไม่จำเป็นให้ถอนคนกักด่าน ที่เจ้าคุณได้สั่งตั้งนั้นชอบแล้ว

เรียน เจ้าคุณสุรศรี กรุงเทพ ฯ

ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ข้าพเจ้ายกกำลังขึ้นไปปราบปรามกองโจรนครแพร์นั้น ในเวลานั้นใจผู้ร้ายก็สงบแล้ว ข้าพเจ้ามีความวิตกกังวลถึงสรรพราชการพิชัยเป็นอันมาก จะขอรับประการใดแล้วแต่จะโปรด

ตรีปิธา

ที่ ๓๑ วันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร์

อุปทูตอังกฤษส่งโทรเลข มีสเตอร์ เกเดตคนอเมริกันที่อยู๋เมืองนครด้าปางมายังกรมท่าใจความในโทรเลขของมีสเตอร์เกเดตว่า เขาได้ทราบว่เกิดเหตุที่เมืองแพร์ เขาจึงออกจากเมืองนครด้าปางไปตั้งเมืองแพร์ตั้งแต่วันที่ ๓๑ กรกฎาคม พึ่งกลับไปถึงเมืองนครด้าปางเมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ในเวลาเมื่อเขาอยู่ในเมืองแพร์พวกผู้ร้ายมีอำนาจบังคับการได้สังหารชาติ ใครไม่ทำตามผู้ร้ายจะฆ่าเสีย เขาได้พบกับมองจันเหตแมนคนในบังคับอังกฤษ แดพวกเงยวทเป็นพ่อค้าตั้งภูมิด้านเขาอยู่ในเมืองแพร์หลายคน พวกพ่อค้าเงยวเหล่านี้ได้ไปแสดงต่อมีสเตอร์เกเดตแดฝรั่งที่อยู่ในเมืองแพร์เวลานั้นเนื่อง ๆ ว่าเขาไม่ได้คิดร้ายต่อรัฐบาลสยาม ถ้าหากว่าผู้ร้ายได้เขาก็จะต่อสู้ แต่จนใจเพราะไม่มีกำลังที่จะต่อสู้จึงจำเป็นต้องเขาด้วยพวกผู้ร้ายด้วยกลัวตาย มีสเตอร์เกเดตแดพวกฝรั่งเป็นพยานของพวกพ่อค้าเงยวเหล่านี้ อีกประการหนึ่ง ตามคำ มีสเตอร์ เกเดตว่า เจ้าแพร์ แดพวก เจ้านายใน เมืองแพร์ ก็ได้ไปปรึกษาพวกฝรั่ง ที่อยู่ในเมืองแพร์ ในเวลานั้นน่าจะคิดต่อสู้พวกผู้ร้าย แต่พวกฝรั่งพากันห้ามปราม โดยเห็นว่าสู้ไม่ได้ มีสเตอร์เกเดตขอรับแทนพวกพ่อค้าเงยวเพื่อให้ได้รับความกรุณาที่เราจะได้ พิจารณาให้แดเห็นว่าเขาไม่ได้ ส้มกรเป็น พรรคพวกผู้ร้าย ขอความทงอุปทูตอังกฤษขอให้บอกแก่เจ้าคุณให้ทราบ ฉนั้นเห็นว่าในเรือนเจ้าคุณควรจะขอให้ ฝรั่งซึ่งอยู่ในเมืองแพร์ทำคำชแจง ยินแก่เจ้าคุณเหมือนอย่างให้

เจ้าดาวทำคำช้แจงย่น ให้ปรากฏว่าเราพึ่งค่าท้วหน้าเพื่อหาความยุติธรรมโดยต้องแท้
ในการไต่สวนจะเป็นการดี

ที่ ๓๒ วันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่

โทรเลขที่ ๑๕ ในขอความรายอกพวกหนึ่งจะไปทางท่าปลา จะให้ตำรวจ
ภูธรไปจับ ได้ว่าไม่ยอมจะให้ตำรวจไปเที่ยวยิงคนในบังคับ เจ้าคุณยังพักไว้จะฟัง
เสียงไตให้แน่ก่อนน่น ตามที่เจ้าคุณพักรอเพื่อทำให้ความเข้าใจเป็นที่เรียบร้อยต่อกัน
น่นดีแล้ว

ที่ ๓๒

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๑๒๑

เจ้าหลวง นครลำปาง

โทรเลขที่ ๒๕ รับแล้ว เรื่องหม่อมฉนไต่ย่น ก็เข้าใจว่าจะเป็นจดหมาย
ที่เจ้าหลวงมีตอบเจ้าแพร่ไปว่า จะศิริครองศุก่อนน่นเอง ไปกดาเป็นคำเด่าดื้อ
เกิดขึ้นว่าเจ้าหลวงนัดให้ยกไปวันที่ ๒ เจดานเจ้าพระยาสุรศักดิ์กำลังไต่สวนอยู่ที่
เมืองแพร่ ความจริงเพียงไรคงปรากฏ แต่อย่างไรก็ดี ขอย่าให้เจ้าหลวงมีความ
วิตกเดื่อตร้อน ฉนยังมีคามเชื่อถือไม่ตั้งสัยกันใจอันใดในตัวเจ้าหลวง

ที่ ๓๔ วันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร่

โทรเลขที่ ๑๕ ตอบที่ว่าเมืองน่านจับพวกเงยงชงหนีไปจากเมืองสองไ้วได้
๒๐๐ เศษ เจ้าคุณได้จัดให้ตำรวจภูธรไปรับผู้รายมาเมืองแพร่ ننชอบแล้ว กระทรวง
ยุติธรรมได้ส่งพระจรัญญาให้มาเมืองแพร่แล้วเมื่อพระจรัญญาเดิมส์เตอร์ โรบินส์มา
ถึงพร้อมกันให้ บัรึกษาในการที่จะจัดศาลชำระอย่างใดให้ตัดออกไป

ที่ ๔๓/๕๘๓

ศาลาว่าการมณฑลพิษณุโลก

แผนกปกครอง วันที่ ๖ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาเทพาธิบดี แทนข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการ
มณฑลพิษณุโลก กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทราบฝ่าพระบาท

ได้รับรายงานพระเสนาราชที่ ๗/๓๔ ลงวันที่ ๓ สิงหาคม ค.ศ. ๑๒๓ นำตั้ง
คำขแรงขมแพ่ง โศคกับเงินเด็กแต่คำขแรงจ่านายสืบแต่ดกับสืบโทนายสุด ข้อความ
คองกนบกบออกที่ ๕๐/๕๗๓ ที่ ๕๑/๕๗๒ ลงวันที่ ๕ สิงหาคม ค.ศ. นี้ แต่มีข้อความ
ผิดเพี้ยนกันข้างบางข้อ คือ ๑. เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ค.ศ. นี้ พบพวกเงี้ยวตั้งคน
นอนอยู่ที่ทางนาร้าง บ้านเด่นใจ ได้ตามพวกเงี้ยว ๆ คอบว่ามาจากแม่ตู่ ครั้น
ได้เตียงหนักเข้าพวกเงี้ยวแจ้งว่ามาจากบ่อแก้ว จึงส่งตั้งได้จับเงี้ยวได้กัญแจมือไว้
คนหนึ่ง พวกเงี้ยวจึงเอามัดคาบพันนายร้อยตรีคาตถูกบนเองชายโตหิตซับ แล้ว
พันถูกสืบโทนายสุดตีแฉด พดคำรวจทไปด้วยกันโตคหนึ่งพวกเงี้ยวหมด เหตุแต่
สืบโทนายสุดผู้เดียวก็โตคหนึ่งพวกเงี้ยว ๆ จึงได้โตคพันสืบโทนายสุดจึงเอาบ่นยงพวกเงี้ยว
ตายสามคน แต่คนหนึ่งหนีไปได้ ๒. ครั้นวันที่ ๖ กรกฎาคม เวดายำรุ่งนายร้อยตรี
คาตกับพดคำรวจสองคนเข้ามาเข้าไปในเมืองแพร์ เพื่อจะไปบอกนายอำเภอมาตรวจ
ศัพเงี้ยวแล้วก็เลยหายไป จ่านายสืบแต่ดกับสืบโทนายสุดแต่พดคำรวจตามเข้าไปถึง
ตำบลตู่เม่นห่างหมู่บ้านประมาณยี่สิบวา เห็นพวกเงี้ยวบ้างตาบ้างยืนอยู่ประมาณ
๑๕๐ เศษ ชุดเป็นต้นามเพดะยาวประมาณ ๖๐ วา แล้วพวกเงี้ยวก็ยิงค่างก็ยิง
คองตู่กนแต่พดคำรวจก็พากนหนี เหตุอยู่แต่จ่านายสืบแต่ดกับสืบโทนายสุดคองตู่กับ
พวกเงี้ยวอยู่เห็นเหตุก็ถ่างก็พากนหนี ๓. หนีคยามาถึงแม่น้ำยมเดาะมาทางเมือง
ดองดงเรือธระดามาโดนเกาะโตบ้านยางต้มบั้นหายสามบอก แล้วไม่ขอหนีมาถึง
บ้านแพน จึงได้ขอให้กำนันส่งค้อมาจนถึงเมืองสวรรคโลก มีข้อความหลายประการ
แจ้งในดำเนาส่งมากับบอกนี้แล้ว

ต่อไปเมื่อได้ความประการใด
ครั้งหลัง

ข้าพระพุทธเจ้าจะบอกมาให้ทรงทราบ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ
ประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญ
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชการกรุงเทพ
พระยาเทพาธิบดี แทน
รับประธานตั้งตำแหน่งสองฉบับ

(สำเนา ส่งกับบอกที่ ๔๓/๕๘๓) ที่พักวัดใหญ่ สวรรคโลก

วันที่ ๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ข้าพเจ้า นายสุคนธ์โทคำตรวจสุโขทัย ขอประทานให้ถ้อยคำว่าเดิม
ข้าพเจ้าเป็นคำตรวจสุโขทัย แล้ววันที่ ๑๘ เดือนกรกฎาคม ศกนี้ นายเอี่ยม
จ่านายดับผู้บังคับการกองคำตรวจสุโขทัย ให้ข้าพเจ้ากับนายแจ่มนายเชียงมพัฒน์คำตรวจ
ไปตรวจการตามเขตสุโขทัยไปตั้งบ้านสวนเดยไปบ้านสระวะ ได้ความจากกำนันปลิว
ความผู้รายตลกทรพยที่ตำบลบ้านสระวะ ๓ รายดับได้ความว่า อ้ายเมกเป็นผู้ร้ายแต่
อ้ายเมกหนี พวกข้าพเจ้าดับได้ความว่าอ้ายเมกหนีไปทางเหนือ ดับจับอ้ายเมกได้
ที่เมืองสวรรคโลก ได้นำตัวอ้ายเมกไปตั้งยังโรงพดคำตรวจสวรรคโลก แล้วพวก
ข้าพเจ้าตรวจไปถึงบ้านด่านแม่กรมนั้น แขวงอุตรดิตถ์คอกับสวรรคโลก เดยไปที่
ห้วยชายพบนายร้อยเอกชวงผู้บังคับการพดคำตรวจมณฑล ให้พวกข้าพเจ้ากลับมา
สวรรคโลก ให้ไปตรวจการกับนายแฉด ครนวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ศกนี้ ข้าพเจ้า
นายแจ่ม นายเชียง พดคำตรวจสุโขทัย นายแฉด นายจร นายพับ นายมองมา
นายบุญ นายมีเอก นาย นาย พดคำตรวจสวรรคโลก แด่นายร้อยตรีตาดีผู้บังคับ
กอง นายตุ๊ก นายบัว นายเชียงเกา นายโต นายเงิน แด่อกัสคนจำชื่อไม่ได้
คำตรวจกรมเมืองอุตรดิตถ์ พวกนั้นออกไปตรวจการทางบ่อแก้วแขวงเมืองแพร่ (แต่

ประมาณ ๔ ทุ่ม ก็ออกเดินต้นน้ำมา แล้วมาพบพวกกันเข้าออกตั้งเป็น ๘ คน แล้ว
 พบกันอีกตั้งคน พบกันที่เมืองดองอีกหนึ่งคน รวม ๑๒ คน คงหายไป ๘ คน มี ๓ มี
 คือ นายร้อยตรีตาด นายเป้า นายโต นายสุด นายเซียง มีนายแจงอีก ๒ คน
 จำชื่อไม่ได้ แล้วพวกข้าพเจ้าพากันหนึ่งลัดน้ำมาออกแม่น้ำยมเดาะมาทางเมืองดองลง
 เรือระต๋ามา โคนเกาะไต่บ้านยางด่ม ขึ้นหายตามบอก แล้วขโมยขูมาถึงบ้านแพน
 ขอให้ผู้ใหญ่บ้านเขาเรือมาส่งที่บ้านหาดริ้ว ๆ ดังค้อมมาถึงเมืองสุวรรณโลก เมื่อ
 วันที่ ๑ สิงหาคม คคณ

(เห็น) จ่านายสิบแซด สิบโทนายสุด

ส่งกับบอกที่ ๔๓/๕๘๓

ศาลาว่าการเมืองสุวรรณโลก

วันที่ ๑ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ข้าพเจ้าขุนแพ่งโตต กรมการพิเศษอำเภอดับแด่ จันเล็กได้มาแจ้งความ
 ว่าได้ขึ้นไปชำระตุ๊กหน้อยในเมืองแพนไปพักอยู่ที่บ้านนายแขกคนไทย อำแดงบัว
 แก้วเกิดกบที่จากการประมาณยศับดา ครนถึงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม คคณ ๑๒๑ เวลา
 เช้าตรู่ ไตยณเตียงบันตงชนท โรงพักพดคำรอด ข้าพเจ้ามองดูเห็นเป็นพวกเงยจหนง
 อยู่ตามตลาดบาง เงยจหนงโตชาวดาคัดด้วยหวายเคียนเฮอมนมาประมาณตั้ง ๓๐๐ คน
 มบนคาบครบมือต่างคนต่างวงศรเข้าประคูปไปประมาณ ๒๐๐ คน เคยไปที่คุกนักโทษ
 พากันเขาชวามพันประคูกกลดอยนักโทษออกเป็นพาหนะแล้วแยกย้ายกันชนปดนทจา
 การบ้าง ชนทบ้านพระยาไชยบูรณ์บ้าง ได้พันข้าราชการฝ่ายไทย พวกข้าราชการ
 หนีไปได้บ้าง คายบ้าง แต่พระยาไชยบูรณ์กับบรรยาต่างคนต่างโตคหนีไปได้ พวก
 เงยจดาจทำสังหนาทให้ร้องเก็บเข้าของบพเรือนพระยาไชยบูรณ์ แล้วจากการแล้ว
 อ้ายพวกเงยจ ๒ คนไปทบ้านพระยาแพนอยู่ได้ประมาณตั้งครุหนง เงยจกลบมาทจา
 การ ทนโตนนพระยาแพนมาทจากการจะพูดอะไรกับพวกเงยจอย่างไรข้าพเจ้าไม่ไตยณ
 เพราะเจดามันข้าพเจ้าหนีไปซ่อนตัวอยู่ที่ โนน้ำข้าวโพด ใกล้กับที่จากการประมาณ
 ๑๕ จา ครนข้าพเจ้าจะซ่อนตัวอยู่ทนั่น เกรงว่าพวกเงยจจะทำอันตราย ข้าพเจ้า

จึงได้รีบเดินเข้าไปซ่อนตัวบนกำแพงเมืองจนเวลาบ่ายประมาณ ๓ โมงเศษ ข้าพเจ้า
 แลเห็นพวกดาวชนเขาของบพทวารเขาไปในบ้านพระยาแพร์ แต่ชนของอยู่นั้น
 ประมาณสักกึ่งชั่วโมง แต่ก็จะเป็นสิ่งของอันใดไม่ทราบได้ แต่พวกเงี้ยวมีอยู่ใน
 เมืองนั้นเห็นพากันกระพ่ายออกจากทวารการหอกกลม ๆ เก่ามดดมโอ แต่เข้าใจว่าเป็น
 เงินทุกคนแล้ว ข้าพเจ้าเห็นเจ้าน้อยดงกานองชายเจ้าบุรีเป็นหัวหน้าพวกดาวในเมือง
 แพร์ปนอยู่กบพวกเงี้ยวประมาณ ๒๐๐ คน เส่พสุธาแล้วสุธาเห็ดอยู่ ข้าพเจ้าได้
 ยินเลี้ยงเจ้าน้อยใจดงการ้องให้พวกดาวพักพวกห้ามคุมเห็ดาชนไปไว้บนเรือนเจ้าบุรี
 พชาย แต่คุมเห็ดาทกนหมดเจ้าน้อยใจดงการ้องให้ลูกน้องทุบเลี้ยงหมด แล้วข้าพเจ้า
 ได้ยินเลี้ยงเจ้าน้อยใจดงการ้องเมื่อเวลาเส่พสุธาอยู่นั้นพูดปรากฏตั้งอยู่ว่าพวกไทยฆ่าเลี้ยง
 หมดแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเย็นข้าพเจ้าจึงได้หนีเดินรอดออกจากกำแพงเมืองได้
 ข้ามแม่น้ำไปทางหลังวัดศรีมหาโพธิ์ทางตะวันตก แล้วข้าพเจ้าเลยลงมาถึงบ้าน
 เวียงทองท้ายเมืองแพร์เวลาพลบค่ำเขาอาศัยอยู่บ้านพระยาคำเรือน

ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๒๖ เวลาประมาณสองโมงเช้า นายปมพวกข้าพเจ้าที่พดัด
 กันแล้วกลับมากับบอกข้าพเจ้าว่าพวกเงี้ยวจดาวจับตัวพระยาไชยบูรณ์กับไปตีคน
 หนึ่งได้ที่บ้านห้องกาต แล้วพวกเงี้ยวจดาวพาเอาตัวพระยาไชยบูรณ์กับไปตีคนมาถึง
 ศาลาห้องแจง เงี้ยวพากันฆ่าไปตีคนเลี้ยงแล้วพาตัวพระยาไชยบูรณ์มาถึงห้องกาต
 เงี้ยวก็ฆ่าพระยาไชยบูรณ์เลี้ยงที่นั่นคิดเอาศีรษะพียงเต่ากระคานบ้ายไว้ ในเวลาอันนั้น
 ข้าพเจ้ายังเที่ยวซ่อนตัวอยู่ตามบ้านเวียงทองอยู่จนเวลาพลบค่ำ ข้าพเจ้าทราบความ
 ว่าพวกเงี้ยวจดาวพากันมาจับเอาตัวภรรยาพระภนทศกรรยนายอำเภอแต่บุตรต้องคนมอบ
 ฝากไว้กับขุใหญ่บ้านเวียงทอง แต่ตัวนายอำเภอข้าพเจ้าทราบความว่าได้จับตัวดาว
 มีชัยไปส่งที่บ้านขงคนงนหม พวกข้าพเจ้าห้าคนข้ามน้ำเข้าทางห้วยเขนดคือออกห้วย
 แม่น้ำ เลยมาพักที่เมืองดอง ครั้นรุ่งขึ้นพบหลวงคตงออกพวกข้าพเจ้าได้อาศัยเรือ
 หลวงคตงอินดองมาบ้าน

ข้าพเจ้าได้ทราบความแต่เท่านั้น

ขุนแพ่ง, จินเล็ก

ที่ ๔๑/๕๗๒

ศาลาว่าการมณฑลพิษณุโลก

แผนกปกครอง

วันที่ ๔ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

ข้าพระพุทธเจ้าพระยาเทพาธิบดี แทนข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการ
มณฑลพิษณุโลก กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จมา
บดักกระทรวงมหาดไทย ทราบฝ่าพระบาท

ได้รับรายงานเมืองสวรรคโลกที่ ๓๘๐/๕๔๘ ลงวันที่ ๑ สิงหาคม ศกนี้
ว่าชนแพ่งโคตกรรมการพิเศษอำเภอดับแด กับจีนเด็กอยู่ในเมืองสวรรคโลก มีพระ
ชนไปทวงหนี้ที่เมืองแพร่ กลับมาแจ้งความว่า เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ศกนี้ มี
พวกเงี้ยวประมาณ ๓๐๐ คน มีอาวุธครบมือ เข้าปล้นโรงพลตำรวจภูธรได้อาวุธปืน
แดงปากกนเขาพังกูคโคตกโทษเป็นกำลังแดงเข้าปล้นที่ว่าการเมืองแพร่แดบ้านพระยา
ไชยบูรณ์ได้ ได้ฆ่าพันราชบุตรไทยจีน แดฆ่าพันข้าราชการตายข้างหนึ่งได้บ้าง แต่
พระยาไชยบูรณ์กับภรรยาพลตกกันแดงหลบหนีไป พวกเงี้ยวได้ไปบอกเจ้าแพร่มาที่
ว่าการ ประมาณครู่หนึ่งพระยาแพร่กลับพวกเงี้ยวดาวพากันชนทรวัยตั้งของ บมท
ว่าการไปเรือนพระยาแพร่ แดพวกเงี้ยวพากันเสด็จราเมายู่ที่โรงสุรา เจ้าอยู่ใจ
ตั้งกาน้องเจ้าบุรีพาพวกดาวประมาณ ๒๐๐ คน ออกมาเสด็จรากับพวกเงี้ยว แด
ชนนำสุราในโรงชนไปบนเรือนเจ้าบุรี แดกล่าววว่าพวกไทยฆ่าหมดแล้ว

ครนวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ศกนี้ ชนแพ่งโคตได้ทราบความจากนายชมว่า
พวกเงี้ยวดาวจับพระยาไชยบูรณ์กับพลตำรวจภูธรได้ที่บ้านห้องภาค แดเงี้ยวฆ่า
พลตำรวจเดี่ยวที่บ้านห้องแฉ่ง แต่พระยาไชยบูรณ์ฆ่าเดี่ยวที่บ้านห้องคาง แดตัด
ศีรษะฝังเข้าบ้ายใจ ความพิสดารแจ้งอยู่ในสำเนาที่ติดส่งมาพร้อมด้วยบอก

เรื่องนี้ต่อไปเมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้ความประการใด จะบอกมาให้ทรงทราบ
ทรงหวัง

ควรมิควรแต่จะโปรดเกล้า
ประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญ
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก
พระยาเทพาธิบดี แทน

ที่ ๔๐/๕๗๓

ศาลาว่าการมณฑลพิษณุโลก

แผนกปกครอง

วันที่ ๔ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาเทพาธิบดี แทนข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการ
มณฑลพิษณุโลก กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยไต่รับรายงานเมืองสวรรคโลกที่ ๑๗๘/๕๕๗ ลงวันที่ ๓ เดือนพฤษภาคม
หนานสุตา หนานเบือ นายฟอง หนานคั้น ซึ่งหาบเสี้ยมไปกับตำรวจภูธรกตัญ
มาแจ้งว่า เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนก่อน พดตำรวจเมืองสวรรคโลก ๑๓ นาย แด่เมือง
อุตรดิตถ์ ๕ นาย รวม ๒๐ นาย ไปตรวจถึงบ่อแก้วแขวงเมืองดอง ได้เห็นคาม
บ้านเรือนไม่มีคน มีแต่พรหมเจียมปุอยู่หลายเรือน แล้วได้เคยไปตรวจถึงบ้านเด่นใจ
แขวงเมืองแพร่ เวลาตีกลด้ามยามเศษพบพวกเงี้ยวสามคนนอนเฝ้าโคอยู่บนกระท่อม
พดตำรวจถามพวกเงี้ยว ๆ ตอบว่ามาแต่บ่อแก้ว ครั้นถามต่อไปก็ไม่ตอบ พดตำรวจ
จะจับกลับต่อสู้เอาดาบฟันนายสุตพดตำรวจถูกที่แขน ๓ แผล พดตำรวจก็เอาปืนยิง
พวกเงี้ยวสามคนตาย แด่นายแแต่ตนายเข้านายพดตำรวจกับนายสุตพากันไปแจ้ง
ความต่อเมืองแพร่ ครั้นรุ่งขึ้นก็หายไปในไม่กลับมา จึงได้ยกตามนายแแต่ขึ้นไปถึง
บ้านทวดอพอเวดาคาพบพวกเงี้ยวประมาณ ๑๐๐ คน ถืออาวุธครบมือกันเดินส่งหนทาง
มา ห่างประมาณ ๒ เส้น พวกเงี้ยวร้องถามพดตำรวจ ๆ ตอบว่ามาแต่เด่นใจ แล้ว
พวกเงี้ยวก็เอาปืนยิงพดตำรวจ กระสุนปืนถูกหนานสุตาแห่งหนึ่ง แด่ได้ยืนเสี้ยม
ปืนตั้งอยู่ประมาณ ๓ ทุ่มก็เจียบไป แต่พวกหาบเสี้ยมได้หนีไปได้ แจ้งอยู่ใน
รายงานที่ส่งมาพร้อมกบบอกกันแแต่

ถ้าต่อไปได้ความประการใด จะมีบอกมาให้ทรงทราบครั้งหลัง

กรมมิตวรแแต่จะ โปรดเกล้า

ประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญ

ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชการกรุงเทพ

พระยาเทพาธิบดี แทน

(สำเนาส่งกับบอกที่ ๔๐/๕๗๓)

ที่ว่าการอำเภอเมืองตั้ง

วันที่ ๓๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

เวลาตี ๕ ทุ่ม ต่อหน้าพระที่พระภิกษายกกรรมิตร นายพื่อนัดมูหับญี นั้ง
พร้อมกัน ณ ที่ว่าการอำเภอ ได้สอบถามเอาโดยกำหนดสูดตา นายเบื้อ นายคั้น
เอาความจริงในเรื่องได้เกณฑ์หนานสูดตา นายเบื้อ นายคั้น ทาบเล็บยงตั้งพดตำรวจ
เกิดขึ้นกับพวกเงี้ยว เอาความจริงต่อไป

ข้าพเจ้าหนานสูดตา นายเบื้อ นายคั้น เป็นชาติลาว ดังกัตฉนมนท
พิษณุโลก คงบามเรือนอยู่ตำบลบ้านคัก อำเภอเมืองตั้ง เจ้าชอกกันขอให้ถ้อยคำ
ชี้แจงต่อท่านกรมการอำเภอว่า เดิมวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ศก ๑๒๑ ข้าพเจ้าทั้ง ๓ คน
ไปกับนายกองซึ่งต้องเกณฑ์พร้อมด้วยพดตำรวจภูธรเมืองสวรรคโลก ๓๓ นาย เมือง
ชดรีตีตถ์ ๘ นาย รวมพดตำรวจแฉข้าพเจ้า ๒๐ คนด้วยกัน ได้พากันยกออกจาก
อำเภอเมืองตั้งไปตรวจจับผู้ร้ายที่ตำบลบ่อแก้วถึงบ้านนาพูน อำเภอเมืองดอง ใน
เวลาวันนั้นนอนพักอยู่ที่บ้านนาพูนคนหนึ่ง รุ่งขึ้นวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ศก ๑๒๑
ได้เกณฑ์นายแจ นายสูด นายตา บ้านนาพูนอีก ๓ คน ให้นำพาไปที่ตำบลบ่อแก้ว
ถึงบ้านบ่อแก้ว อำเภอเมืองดอง เวลาบ่าย ๓ โมง ได้ตรวจดูผู้ร้ายหาเห็นมีไม่ทั้ง
บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ตำบลบ่อแก้วทุก ๆ หลังเรือนก็ไม่เห็นมีคนอยู่ แต่ได้คนหนึ่งมี
แต่พรหมเจียมอยู่ที่บ้านเรือนหลาย ๆ เรือน เวลาเย็นได้พดทุงอาหารรับประทานที่
ตำบลบ่อแก้วนั้น

ในวันนั้นได้ยกออกจากบ้านบ่อแก้วไปตรวจทางบ้านเด่นใจแขวงเมืองแพร่
ถึงบ้านเด่นใจเวลาตีประมาณ ๓ ยามเศษ ได้ตรวจพบพวก ๓ คน นอนอยู่ที่
กระท่อมสำหรับเฝ้าวัวในหมู่บ้านเด่นใจ พดตำรวจถามเงี้ยว ๓ คนว่ามาแต่ไหน
พวกเงี้ยว ๓ คนว่ามาแต่บ้านบ่อแก้ว ครั้นซักถามพวกเงี้ยวต่อไปอีก พวกเงี้ยว
จนแก่ถ้อยคำพดตำรวจ จึงได้พากันเอากุญแจมือจะได้มือพวกเงี้ยวเพื่อจะจับกุม
ส่งไปที่ว่าการเมืองแพร่ พวกเงี้ยวหายอมให้ใส่กุญแจมือไม่ พวกเงี้ยวเอาตาบพัน

นายสุดพดคำรวจถูกที่แขน ๓ แผล พดคำรวจจึงได้พากันเอาปืนยิงพวกเงี้ยวตายทั้ง ๓ คน แลตากเอาศพมาชันสูตรบาดแผลไว้

ทันใดนั้นนายแฉดนายเป้า ซึ่งเป็นนายพดคำรวจกับนายสุดคำรวจอีก ๓ นาย รวม ๓ นาย ได้เข้ามาพากันไปแจ้งต่อเมืองแพร์ ในเวลาคืนวันนั้นแต่พวกข้าพเจ้า กับพดคำรวจนอกนั้นด้วยนายแฉด นายเป้า อยู่ที่บ้านเด่นใจจนเวลารุ่งขึ้นวันที่ ๒๕ กรกฎาคม คศ ๑๒๑ ก็ไม่เห็นนายแฉดนายเป้ากลับมา

พอเวลาบ่าย ๕ โมงพวกข้าพเจ้ากับพดคำรวจจึงได้พากันยกไปตามนายแฉด นายเป้าทางเมืองแพร์ ถึงกลางทุ่งบ้านท่าพ้อแขวงเมืองแพร์พอเวลาค่ำเข้าได้เพลิง เห็นคนตั้งวงล้อมกลางกองธูปธูปขึ้นครบมือประมาณได้ ๓๐๐ คน เดินมาตาม กลางทุ่งสวนทางมาห้างข้าพเจ้าประมาณ ๒ เส้น ชายพวกนั้นร้องถามพวกข้าพเจ้า ดำเนียงที่พูดเหมือนเสียงเงี้ยวว่าพวกนี้มาแต่ไหน พวกข้าพเจ้าตอบว่ามาแต่บ้าน เด่นใจ พอพูดเท่านั้น พวกเหล่านั้นพากันถ่มธูปเข้ามายังพวกข้าพเจ้าประมาณ หายันต์ ถูกกระสุนปืนถูกหนานสุดาทเท้ามบาดแผลหนึ่งแห่ง แต่บาดแผลไม่ดำหัด พวกข้าพเจ้าทั้ง ๕ คนเป็นคนหยาบเสี้ยม ไม่มีอาวุธจึงได้พากันวิ่งหนี แต่พวกพด คำรวจจระต่อสู้อะไรไม่ทราบ ได้ยิงเสียงปืนดังอยู่ประมาณได้ ๓ ทุ่มแฉดก็ เจ็บเสี้ยม พวกข้าพเจ้าหนีมาชุมนุมอยู่กลางทุ่งบ้านท่าพ้อจนเวลารุ่งสว่างไม่เห็น พวกพดคำรวจกลับมาได้หายไป ทั้งพวกข้าพเจ้าก็ไม่ได้ออกไปดูว่าจะเป็นหรือตาย อย่างไม่ พวกข้าพเจ้าจึงได้พากันกลับมาพักที่บ้านนายมิต บ้านนาข้าแขวงเมืองแพร์ มีชายพวกเงี้ยว ๔ คนถ่มมือครบมือพากันมาที่บ้านนายมิต ร้องถามนายมิตว่าพวก พดคำรวจมาพักที่บ้านนายมิตหรือ แฉดยกปืนขึ้นจะยิง พวกข้าพเจ้าว่าไม่ใช่พวกพด คำรวจเป็นบ้านนาพุนพวกเงี้ยวจึงไม่ได้ยิงพากันกลับไป แต่เมื่อเกิดยิงกันนั้นข้าพเจ้า คาดคะเนดูห่างกับบ้านเวือพวกดาวบ้านท่าพ้อแต่บ้านนาข้าประมาณราวได้ ๗ เส้น พวกบ้านเหล่านั้นยิงปืนกันแต่ไม่เห็นผู้ไปช่วย

ขณะเมื่อพวกเงี้ยว ๔ คนกลับไปจากบ้านนายมิตแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ขอ ชาวนายมิตรับประทานพักคอยพดคำรวจอยู่ที่บ้านนายมิตอีกคนหนึ่งก็ไม่เห็นกลับมา

ครนรุ่งชนนายมืดให้มะพร้าวข้าพเจ้ากดะไบแดให้อูบายบอกพวกข้าพเจ้าว่า
ในการที่จะพากันกลับไปบ้าน ถ้าพวกเงยถามว่ามาแต่ไหนให้พวกข้าพเจ้าบอก
มาแต่บ้านนายมืดจึงจะไม่เป็นอันตราย ข้าพเจ้าจำถ้อยคำของนายมืดได้แล้วจึงได้
พากันถอมะพร้าวมาบ้าน เมื่อมาไม่ได้พบปะกับพวกเงย ข้าพเจ้าจึงได้นำความ
แจ้งแก่หลวงพระสังคราม ความจริงดังนี้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ที่ ๓๐ กราบทูล กรมหลวงดำรง กรุงเทพ ฯ

ได้โทรเลขที่ ๓๐ ทราบแล้ว โทรเลขมีศัพท์เด็ดขแจ้งว่า คนเงย
พอกำกับเจ้าแพร์ได้รับความกดขี่ของพวกโจรจึงยอมเข้ากับพวกโจรที่ชดิวว่าเป็นพวก
เงยทเป็นพอกำแบบคนดี กำนตองกับคำให้การของเจ้าแพร์ที่พวกเงยหัวหนาท
คิดการมีต่อไป พกามอง ๒ ขาดวไบไชย ๓ ขางแค ๕ คิ้ว ๕ ของกำ ๖ ขาง
๗ ขางกัน ๘ คำธินา ๘ มองดิน เหล็กแมน ๑๐ ขางนวม ๑๑ ชักกา ๑๒ อินตะ
๑๓ ของแต่ง ๑๔ ขางทิม ในพวก ๑๕ คนนี้เจ้าแพร์ได้รับรองว่าเป็นคนดี เกรง
อำนาจเงยจึงต้องเข้าเป็นพวกโจรนั้น มองกินหัด เหล็กแมนขางโมน ๑ ชักกา ๑
อินตะ ๑ ของแต่ง ๑ ขางทิม ๑ รวม ๖ คน ในการนี้เกล้าได้สืบความได้ว่า
ชายของแต่งกลับไปหานายจันนายแหวงแดแด่นกรมา นายแหวงเมืองชองได้มี
พยานหลักฐานหัวหนาดังนี้ ฝรั่งรับรองกับเจ้านครแพร์เวदानกเข้ามาอยู่ในเมืองแพร์
หลายคน เกต้ายังต้องบเพราะทราบว่าเป็นการจำเป็น ค่อยไปถ้าจะได้ทราบเกล้าตั้ง
เจ้าแพร์มาร้องว่าให้คนดีกลับไปเป็นคนร้ายไปตั้งนมน จะไม่มีตั้งน เกต้ายังได้จัดการ
ค่อยไป เวदानกการเคือครอนตั้งโตไม่มี ตามผู้ร้ายเงยหรือลาวเจ้าแพร์กำลังออก
สืบสวนจะจับตัวส่งให้หมดสิ้น ทั้งจับตั้งมาแต่พวกหลายคนกับที่จะให้ฝรั่งทำคำขแจ้ง
นเกล้าได้ส่งโตพระวาสุเทพไปจัดการกับพวกฝรั่ง

สุรศักดิ์

ที่ ๒๕ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ

๗๓๕	๓๐๘๒๗	เวณิศา	๒๒๒๒๕	๒๘๐๘	๕๗๘๕	๒๒๓๗
ข้าพระพุทธเจ้า	สืบได้ความว่า	เจ้า	แพร์	เป็น	ใจ	
๓๒๗๖	๒๐๘๘	๕๒๗	๓๖๒๗	๖๖๗	แต่	๓๐๓๒๒
ด้วย	ผู้ร้าย	เกณฑ์	คำเด่าดื้อ	กำลัง	เด็บียงอาหาร	เด็บียงอาหาร
๓๓๘๗	๓๘๓๐	ให้	๖๓๘๘			
ครบ	จัดกระบวน	ผู้ร้าย				

บรมบาท

ที่ ๔๖ วันที่ ๒๕ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพร์ โทเรเดซที่ ๓๐ รั้วแดง ซึ่งเจ้าคุณมีความเห็น
แต่จัดการไปตามโทรเลขฉบับที่ขอแล้ว

ใบบอกที่ ๒๑/๕๗๑ สนามที่ว่าการนครน่าน

แผนกอัยการ วันที่ ๓๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาบรมบาทบำรุง ข้าหลวงประจำนครน่าน บอกรับปฏิบัติ
มายังท่านนายเวรขอได้นำขณกราบทูลพระเจ้าองค์ยาเซอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงทราบฝ่าละอองพระบาท

ด้วยเมื่อวันที่ ๒๘ เดือนพฤษภาคม เวลาบ่าย ๕ โมง เจ้านครแพร์ ใช้คนถือหนังสือ
ไปถึงเจ้านครน่าน ๓ ฉบับ ลงวันที่ ๒๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑ ใจ
ความว่า เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง มี
พวกเงี้ยวพม่าตองซู่ประมาณ ๕๐๐ คนเศษ เข้าปล้นที่พักข้าหลวงเมืองแพร์ ผู้ร้าย
ทำร้ายแก่พระยาราชฤทธานนท์ ๑ ถึงแก่ชีวิต และฆ่าข้าราชการตายอีกหลายคน แต่
ย้ายผู้ร้ายหาได้ทำร้ายเจ้านายแต่ชาวเมืองไม่ พวกผู้ร้ายก็ตั้งอยู่ไต่ที่ว่าข้าหลวง

แต่เจ้านครแพร์ได้ทราบข่าวว่าเหตุเช่นนั้นจะเกิดทุกเมือง ในมณฑลพายัพ แดกต่าง
 ว่าถ้าเป็นการจริงเจ้านครน่านจะคิดประการใด ความหลายประการแจ้งอยู่ใน
 จดหมายเจ้านครแพร์นั้นแล้ว

เมื่อเจ้าพระพุทธรเจ้าได้ทราบเหตุร้ายแรงเกิดขึ้นเช่นนั้น ก็ไม่ไว้ใจต่อทาง
 ราชการจึงได้ปรึกษาพร้อมกันเตรียมกำลังคอยป้องกันแด่เจ้านายเป็นหัวหน้าแยก
 ออกไปประจำตามด่านทางซึ่งก่อนนครแพร์ คือ เจ้าราชวงศ์ไปรักษาเมืองศรีสะเกษ
 เจ้าราชสัมพันธ์ไปรักษาอยู่ทางเมืองดี เจ้าสุริยวงศ์ไปรักษาอยู่ทางเมืองสระเดียบ
 นายหนานจิตวงศ์ไปรักษาอยู่ทางบ้านฮ้าย แต่เจ้าบุรีรัตน์พร้อมด้วยขุนอัครการพิบัติ
 รongเต๋นามหาทไทยยกกำลังประมาณ ๓๐๐ เศษไปเมืองแพร์ช่วยระงับปราบปราม
 ฮ้ายคนร้าย แด่เวลานั้นสายโทรเลขก็ใช้ไม่ได้ พวกผู้ร้ายคิดฟันสายโทรเลขเสียหลาย
 ค่ำบด จะส่งข่าวไปมาถึงกันไม่ได้ กับเจ้าพระพุทธรเจ้าได้ซักถามผู้ถือจดหมายได้
 ความว่าเมื่อเวลาเกิดเหตุผู้ร้ายเข้าตี โรงพักพลตำรวจภูธรก่อนฆ่านายร้อยคนไทยตาย
 แล้ว ก็รีบเอาเครื่องอาวุธขึ้นหมดแล้วจึงไปปล้นบ้านชาวดวง ฉะนั้นเจ้านาย
 ผู้ใหญ่ไม่มี ใครอยู่บ้านไประค่างคนเดียท่อนมาก ส่วนเจ้านครแพร์ได้หนีออก
 จากบ้านไปอาศัยอยู่ที่วัดมหาโพธิ์ฝั่งตะวันตก ฮ้ายคนร้ายหาได้ทำร้ายต่อคนชาวเมือง
 ไม่ แด่ว่าขณะเมื่อเจ้าทำร้ายพวกผู้ร้ายได้ประกาศว่าอย่าให้เจ้านายแด่พวกราษฎร
 พวกชาวเมืองตกใจพวกผู้ร้ายจะทำร้ายแต่เฉพาะพวกคนไทยเท่านั้น เมื่อฮ้ายคนร้าย
 ได้ทำร้ายคนไทยแล้วได้เคยไปที่ทุกปลัดฮ้ายนักโทษหมด

เมื่อพิเคราะห์ดูตามจดหมายเจ้านครแพร์กับเหตุผลทั้งหลายที่ได้ทราบเกล้า
 ทราบกระหม่อมดังนี้ เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าให้สั่งสั่งเจ้านครแพร์ตามอาการขณะที่
 เกิดเหตุ ดูเหมือนเจ้านายบ้านเมืองไม่ได้เป็นพระเดชได้จัดการป้องกันไปอย่างไรไม่
 แด่จดหมายของเจ้านครแพร์เองก็มีปรากฏที่ว่าได้ทราบข่าวจะเกิดเหตุทุกเมือง ใน
 มณฑลพายัพ แด่ทั้งหาหรือว่าต่อไปจะจัดอย่างไรดีเช่นนั้น ให้แต่เห็นไปว่าดูเหมือน
 เจ้านครแพร์จะรู้การล่วงหน้าอยู่ก่อนแล้ว เวลาเกิดเหตุจะแก่งแย่งเสียคอยแต่จะ
 หาโอกาสจัดการข้างหน้าต่อไปเท่านั้น แด่การเรื่องนี้เจ้าพระพุทธรเจ้าได้บอกมิ่งเคอร์

ได้ ผู้ช่วยกงสุตอังกฤษให้รู้เห็นเป็นพยานไว้คงได้โทรเลขกราบทูลที่ ตงวันที่
 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๑ ทรงทราบฝ่าพระบาทนั้นแล้ว ๒๕
 ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบทูลกระหม่อมถวายคำแนะนำเจ้านครแพร์หนึ่ง คำแนะนำ
 โทรเลขหนึ่ง คำตั้งเตือนสติเจ้าหน้าที่ไปรักษาการตามด้านทางหนึ่ง รวม ๓ ฉบับ
 มาทรงทราบฝ่าละอองพระบาททรงนด้วยแล้ว

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
 บรมขาทบารุง
 ประทับตราตำแหน่งข้าหลวงมาเป็นสำคัญ

สำเนา

รับวันที่ ๒๕ เดือนนี้ เวลาบ่าย
 ทักเจ้านครแพร์

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๑

เจ้าพิริยเทพวงศ์ เจ้านครแพร์ ผู้เป็นน้องมีความปฏิบัติไหว้วามายัง

เจ้านครน่าน คนเป็นพิทราบ

ด้วยเมื่อวันที่ ๒๕ เดือนนี้ เวลาเช้า ๓ โมง มีพวกเงี้ยวพม่าต้องส่งประมาณ

๔๐๐ คนเศษ เป็นใจรหดอนหัดมเขาคพวกข้าหลวงแจ้งกรมการฝ่ายไทยแตกคิน

รอดตัวไปได้บ้าง หนีไม่ทันพวกผู้ร้ายฆ่าตายบ้าง คือพระยาไชยบูรณ์เป็นต้น แต่

เจ้านายแลราษฎรชาวเมืองพวกเงี้ยวหาได้ทำอันตรายไม่ พวกเงี้ยวก็เขาคงกอง

อยู่ที่ถ้ำถาวรจนทุกวันนี้

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวว่าเมืองนครน่านแลเมืองนครลำปาง เมืองนครเชียงใหม่

ก็เช่นเช่นเดียวกับนั้น จะเท็จจริงอันใดไม่ทราบ ถ้าวจริงเช่นที่คนเจ้าตอแดงเจ้าน

เป็นพี่จะจัดการต่อไปอย่างใดก็ตั้งขอขแรงไปให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ของได้ทราบด้วย แด่คง

ความนับถือมาได้ทราบ

เซ็นชื่อ พริยเทพวงศ์
 ประทับตราเป็นสำคัญ

สนามท้าวการนครน่าน

วันที่ ๓๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครแลเจ้าผู้นามหลวงนครน่าน มาถึง
นายแขวงแคว้นแก้วบ้านด่านทางทุกตำบล

ด้วยมีคนมั่วร้ายเงี้ยวประมาณ ๒๐๐ คนเศษ เข้าปล้นเมืองแพร่ฆ่าคนตาย
เป็นอันมาก และเที่ยวกระทำร้ายในท่งต่าง ๆ หมายตำบล เกรงว่าอายุผู้ร้ายรายนั้น
จะถูกลงมาทางนครน่าน จำเป็นต้องป้องกันบ้านเมืองโดยแข็งแรง

เพราะฉะนั้น บัดนี้ ได้จัดให้ (๔ นาย) ออกเป็นแม่กองคอยตรวจจับ
ผู้ร้ายทางท่งต่าง ๆ ถ้ามาถึงตำบลใดจะต้องการคนเป็นกำลังจับผู้ร้ายในแขวง
แคว้นแก้วบ้านใดเท่าใด ให้แขวงแคว้นแก้วบ้านรับเกณฑ์คนให้ โดยทันที อย่าให้
ชกช้าเสียเวลาราชการได้เป็นอันขาด ถ้าแขวงแคว้นแก้วบ้านราษฎรตำบลใดขัดขืน
ไม่กระทำตามคำสั่งนี้หรือเกตงบิดพริ้วอย่างหนึ่งอย่างใดให้เสียราชการแล้ว
ต้องเอาตัวทำโทษตามโทษานุโทษ

ประทับตราพระยานาคราชมาเป็นสำคัญ

เซ็น เจ้าสุริยพงษ์

ประทับตราตำแหน่งข้าหลวงมาเป็นสำคัญ

เซ็น บรมบาทบารุง

ขอบังคับสำหรับตักเตือนกองจับผู้ร้ายซึ่งตั้งรักษาอยู่ตามตำบล

ขอ ๓ เจ้าหน้าท่งของจับผู้ร้ายมีอำนาจที่จะเกณฑ์คนเป็นกำลังได้ทุกตำบล
ในการจับผู้ร้ายถ้าใครขัดขืนต้องมีโทษหนัก เมื่อเจ้าหน้าท่งไปถึงที่ตำบลตั้งมั่น
ตามคำสั่งแล้วก็ให้รีบแต่งคนมีไหวพริบตั้งวงหน้าออกไปคอยสืบเหตุในที่ใดทุกที่
ตั้งอยู่ เพื่อให้รู้ว่าผู้ร้ายจะมีมาอย่างไร ต้องคอยระวังสอดตเปิดยื่นกันไปเสมออย่า
ละหน้าที่เป็นอันขาด

ข้อ ๒ เมื่อผู้ไปสืบข่าวได้ไปพบผู้ร้ายหรือได้เคาะเงื่อนของผู้ร้ายอย่างใด
 ต้องรีบกลับมาบอกเจ้าหน้าทีโดยเร็ว เมื่อเจ้าหน้าทีได้ทราบแล้วให้เตรียมกำลังไว้
 จนเต็มอำนาจ ให้จับผู้ร้ายจนได้ แต่ถึงขณะที่จะจับควรต้องกะการตั้งหนี คือ
 (๑) ถ้ามีคนแปลงปลอมมาทางเมืองแพะ ถ้าไม่มีอาวุธควรจับโดยดุ่มมือ ไม่
 ควรต้องใช้อาวุธ คนนั้นมาแต่ที่ใด มีหนังสือเดินทางมาด้วยหรือไม่ ถ้ามีความ
 สงสัยว่าจะเป็นพวกอายุร้ายรายหนี ก็ให้จับตัวส่งตงไปยังเจ้าตำหนวดวง (๒) เว้น
 แต่ผู้ร้ายมีกำลังมากเต็มเครื่องที่สัตว์อาวุธคอยต่อสู้ จำเป็นจะต้องใช้อาวุธต่อสู้
 โดยเต็มกำลัง ไม่ต้องเกรงขามอันใด ถ้าใครได้ต่อสู้ผู้ร้ายจับตัวอายุคนร้ายได้จะ
 ให้รางวัลแก่ผู้นั้นเป็นเงินตามสมควร หรือถ้าเป็นข้าราชการก็จะได้เสนอกความดี
 ความชอบให้ยิ่งขึ้น

ข้อ ๓ การที่มีผู้ร้ายเกิดขึ้นเช่นนี้ ถ้าไม่รีบปราบได้แต่ด้วยยอมเป็นการ
 จำเป็นอยู่เองที่ผู้ร้ายจะเข้ามากระทำร้ายราษฎรพลเมือง ให้ได้รับความเดือดร้อน
 ต่าง ๆ ตลอดจนทวงกิน เพราะฉะนั้นให้เจ้าหน้าที ที่ ๑ ที่ ๒ ทุกกองบังคับการต่อสู้
 จนเต็มอำนาจ อย่าให้อายุร้ายกำเริบหลบหนีไปได้เป็นอันขาด

ข้อ ๔ ให้เจ้าหน้าทีทงหลายกองถอยอยู่เสมอว่า เมื่อการจำเป็นเกิดขึ้นจริง
 แล้ว ถึงแม้อายุคนร้ายจะคิดการอย่างใดก็คงไม่สำเร็จ เพราะเราเป็นเมืองอันใหญ่
 รักษาการชายพระราชอาณาเขตทั้งกำลังพลเมืองของเราก็มีมาก อาจปราบหมู่
 พวกเหล่าร้ายได้โดยทันที โดยความจงรักภักดีซอัสักตัญญูต่อใต้ฝ่าละอองธุลี
 พระบาท จำเป็นต้องคิดสนองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณ อย่าให้
 เลื่อมเสียดเกียรติยศได้

ที่ว่าการสนามเมืองแพะ

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

เจ้าพิริยเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองเมืองแพะ พระยาราชวงศ์ พระยาบุรุษ พระยา
 ราชบุตร พระวงษ์ซ้าย พระฉัยยราชา พระคำจ้อ พระไชยสงคราม พระเมืองไชย
 นายน้อยสวน ฝ่ายหนึ่ง มีนายร้อยระดำไม้ชายเข็ดแน่น นายร้อยพะกำหม่อง

นายร้อยป๋อ นายร้อยกองแห่ นายร้อยกองตี นายร้อยจันนะเส็ดแม่น นายร้อยจระก่า
 นายร้อยอินตะ ปู่ของตั้งอยู่ นายร้อยมองโม นายร้อยต่างมณ นายร้อยต่างมี
 นายร้อยของทุน นายร้อยของคำ ฝ่ายหนึ่ง ได้ทำหนังสือร้องคดีฎีกาได้ต่อกัน
 ด้วยขอความคงจะกล่าวต่อไปนี้

(๑) เดิมเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๘ มีพระยาราชฤทธาณห์ คนไทยมาเป็นข้าหลวง
 ประจำเมืองแพร่ แด่ข้าหลวงไทย มีความกตขมเหง บรรดาพ่อค้าเจ้านายแ
 ราชบุตรแดงถูกคุกคามพม่าคงอยู่เยง ซึ่งเข้ามาอาศัยค้าขายอยู่ในเขตแขวง
 เมืองแพร่ ได้ความเดือดร้อนเป็นอันมาก

(๒) ครั้นถึงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ศกนี้ เวลาเช้า ๓ โมง มีพวกถูกค้าทั้ง
 หายได้คบคิดกันมาปราบปรามกำจัดพวกข้าหลวงไทยแตกหนีออกจากเมืองไปแล้ว

(๓) เจ้านายกรมการพร้อมด้วยถูกค้าได้พร้อมใจกันมอบบ้านเวณเมืองคืน
 ถวายไว้กับเจ้าหลวงพริยเทพวงศ์ ให้เป็นเจ้าปกครองบ้านเมืองต่อไป

(๔) ต่อไปเมื่อหน้าถ้าแต่บังเกิดศึกทางฝ่ายไตขมมา เวลาใดก็ดี เจ้านาย
 กรมการแดงถูกค้าทมิชอยู่ท่ายหนึ่งต้องช่วยกันปราบปรามข้าศึกศัตรูด้วยเต็ม
 กำลังทั้งสองฝ่าย บรรดาทมิชพร้อมใจกันมิได้ลงชื่อไว้ท่ายหนึ่งถือเป็นสำคัญ

หนังสือฎีกาฉบับนี้ ได้ทำไว้เป็น ๔ ฉบับ เจ้าพริยเทพวงศ์เจ้าเมืองแพร่
 ถวายฉบับหนึ่ง นายร้อยจันนะเส็ดแม่นถวายฉบับหนึ่ง นายร้อยสระดำไปชายถวาย
 ฉบับหนึ่ง นายร้อยพระกำหม่องถวายฉบับหนึ่ง ใจความตอ้งกันทั้ง ๔ ฉบับ

- เช่น เจ้าพริยเทพวงศ์
- „ ราชวงศ์
- „ บรีย, ราชบุตร, วังซ้าย, ลริยะ, พระวิไชย
- „ คำลือ, เมืองไชย, นายน้อยสวน, ไชยสงคราม
- „ คำแสน, จิตจำนงค์, จินมา
- „ พยาคนดา, รวมชื่อพวกเงี้ยว เช่นเป็นอักษร
 เงี้ยวมี ๑๕ ชื่อ

(สำเนา)

ที่ ๑

นครแพร่

วันที่ ๑๐ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑

เจ้าพระยาศรีสุทนต์ เจ้าผู้ครองนครแพร่ บอกรับปฏิบัตินายเวร ได้นำ กราบทูลพระเจ้าหนองยาเชอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จมาตั้งกระบวนมหาชาติไทย ทรงทราบบ้างละของพระบาท

ด้วยเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ มีอายุเจ็ดผู้ร้าย คือ พระกามมิ่ง สด้าไปชาย จองแซ่หัวหน้า คุมพรรคพวกประมาณ ๕๐๐ คนเศษ เข้าตีโรงตำรวจ ภูธรนอกประตูไชย เวลา ๓ โมงเช้าเข้าไปบนโรงพัก ได้ฟันพดตำรวจแตกคันทัน ไปหมดหาทมิได้ต่อสู้ไม่ เพราะไม่รู้จัก ตำรวจภูธรถูกฟัน ๕ คนหาถึงแก่ชีวิตไม่ แต่แต่งคำกรรยานายร้อยตรีคาดได้เอาปืน ๖ นัดยิงผู้ร้าย ๆ หาเป็นอันตรายไม่ จึง ได้เอาดาบได้ฟันแดงคำแดงบุตรแดงชาติใจตาย โหนันโดนนายผู้ร้ายจึงเก็บเอาปืนแดง เครื่องอาวุธต่าง ๆ ซึ่งเป็นของหลวงไปสิ้น อ้ายโจรผู้ร้ายจึงเลยเข้าประตูไชยไปในเมือง เอาปืนยิงโรงไปรษณีย์ โทรเลข เก็บเอาเครื่องใช้ต่าง ๆ แดทูปเครื่องโทรเลข แดโทรศัพท หม้อแบกตรีสรพรหมงดี และบายูชเก็บฉีกทำลายเสีย วันทอ้ายโจร ร้ายยงนนเป็นฉนวนรบแดงแดงแดง สรรพพหิงส์ต่าง ๆ ทมิไปมานันผู้ร้ายบาง เก็บ รวบรวมไว้ได้บ้าง แดคมปัดค่างเห็ดอยู่บ้าง นายตมยา จินบ่าพนักงานไปรษณีย์ โทรเลข หดบหนีไปได้หาเป็นอันตรายไม่ แต่จินบ่าหนีไปขอขมเป็นพระอยู่จนทุกวันนี้ เมื่ออ้ายโจรผู้ร้ายยิงโรงไปรษณีย์โทรเลขนั้น ถูกกระสุนปืนคองจินตคซึ่ง คิงรานชายหมูอยู่ ในคตาดหลวงตาย แดโจรผู้ร้ายเข้ายังบ้านพระยาราชาฤทธธานนท์ ข้าหลวงหลายสิบนัด ถูกกระสุนปืนคองบ่าวตาย ๑ คน เก็บบ้วยไปหลายคน โหนันโดนพระยาราชาฤทธธานนท์แดงครกรรยาหนีไปได้ อ้ายผู้ร้ายเขาเก็บเอาทรัพย์สิน สิ่งของไปหมด แดอเขายังตั้งนามทวาการนครแพร่ แดอ้ายผู้ร้ายเข้าไปบนค่างเอา ขวานฆ่าจ้างกำนันได้เงินหลวงไว้ เก็บเอาเงินหลวงได้ประมาณ ๓๘,๐๐๐ บาท แดเครื่องใช้ต่าง ๆ จนสิ้น สรรพพหิงส์ต่าง ๆ ฉีกทงทำลายเสียหายไปมาก แด

อ้ายผู้ร้ายคุมพรรคพวกคงอยู่บนศาลที่ว่าการข้าง พากันไปยิงศาลยุติธรรมข้าง
 เก็บเอาถ้อยคำด้านฉันทกตงเตย แดงเก็บเอาเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปเสยยังบ้าน
 นายเพื่องผู้พิพากษา ๆ พากันแตกหนีพ้นไปได้ อ้ายผู้ร้ายเก็บเอาทรัพย์สินของต่าง ๆ
 ไปจนสิ้น แดงอ้ายผู้ร้ายก็แยกกันไปเป็นหมู่เป็นกองไปยังที่ตระราชคุมขังนักโทษข้าง
 บ้านท่ามระง บ้านท่ามระงหนีไปได้ อ้ายโจรผู้ร้ายก็เข้าไปในตระราช เบียดเอาคน
 นักโทษข้างเอาตรวจเหตักออกแล้ว พวกนักโทษเข้าสมทบกับกับโจรผู้ร้ายเที่ยว
 เก็บเอาสิ่งของต่าง ๆ ตามบ้านข้าราชการที่หนีไปแล้ว อ้ายโจรผู้ร้ายพากันไปยัง
 บ้านหนองจุมตชาหนองผู้ชวย ชุมพิพิชโกษาชาหนองคตง พระกันทศวิ นายแขวง
 พากันเก็บทรัพย์สินของไปทศาดแล้วแบ่งกันตามมากแต่น้อย แดงอ้ายผู้ร้ายคงมั่วดม
 กนอยู่ทศาดนั้น

เวลาที่อ้ายผู้ร้ายเข้าปล้นบ้านเมืองนั้น ข้าพระพุทธเจ้าแต่เจ้านายข้าราชการ
 ชาหนองกรมการทจนไปรับราชการนั้นตั้งคกใจกลัวขงนัก แดงคั้นหนีไปอาศัย
 อยู่ตามบ้านราษฎรแต่ในป่าหาได้ทันต่อสูไม่ เพราะไม่รู้ตัว

ในวันเดียวกันนั้นเวลาบ่าย ๓ โมง พวกโจรก็เก็บเอาสิ่งของได้ไปรวมไว้ยังที่
 ที่ว่าการ พวกโจรก็แบ่งกันตามมากแต่น้อย แดงกพากันคงหม่อสู้บกันอยู่บนทว่าการ
 ตามชอบใจ ในเมื่อเวลาที่อวยพวกโจรเข้าปล้นนั้น ข้าพเจ้าแต่ชาหนองกับเจ้านาย
 ข้าราชการทั้งปวงก็ตั้งคกใจกลัว ต่างคนก็ต่างแตกคั้นหนีไปอาศัยบ้านราษฎร
 เข้าอยู่ในป่าบ้าง หาทันได้ต่อสูไม่ เพราะไม่รู้ตัว

ในวันเดียวกันนั้นเวลาบ่ายประมาณ ๓ โมง อ้ายพวกโจรผู้ร้ายพากันไปคุม
 เอาควข้าพเจ้ากับเจ้านายกรมการมายังสนามทว่าการ อ้ายพวกโจรมีอาวุธครบมือ
 คุมควข้าพเจ้าแต่เจ้านายกรมการไว้ทงชนดางชนบน รวบรวมอยู่เป็นอันมากหลาย
 ทนไค่นนหัวหน้าโจร คือ พระกำหม่อง ส่งดำไปชาย จองแซ่ไปขอ ได้พูดชนในกลาง
 ประชุม ว่าจะยอมรวมคิตกับเงี้ยวหรือไมยอม ถ้ายอมด้วยดีแล้วต้องทำสัญญา
 แดงคั้นหน้าสบคั้นเตยก่อนจะไม่ทำอันตรายแก่กัน ข้าพเจ้ามีความคถประหม่า กต้ว
 ว่าพวกโจรจะทำร้ายแก่ชีวิตข้าพเจ้าแต่เจ้านายกรมการเตยในเวลานั้น แดงเกรง
 ว่าจะไม่ไค่เป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวค่อไป

เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงตกลงทำสัญญาแลกเปลี่ยนหน้าตบกับพวกโจร เพื่อป้องกัน
เอาชีวิตข้าพเจ้าแด่ราชฎรไว้เป็นครั้งคราว แต่ใจความสัญญานั้นมีว่า พวกเจ้านาย
กรมการชาวเมืองกับพวกเงี้ยวต้องเป็นพวกเดียวกัน แต่ไม่ทำร้ายต่อกัน หนังสือ
สัญญาที่กล่าวมานี้ได้ทำไว้เป็น ๕ ฉบับ ใจความต้องกัน ข้าพเจ้าถือไว้ฉบับหนึ่ง
พระกำหม่องถือไว้ฉบับ ๑ ไปชายถือไว้ฉบับ ๑ จินนะเห็ดเมรต์ถือไว้ฉบับ ๑
แจ่มนั้นแล้ว

ครั้นวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ศกนี้ อ้ายพวกโจรก็พากันเที่ยวติดตามเสาะหา
พวกข้าราชการไทยซึ่งหลบตัวหนีไปนั้น ที่ไม่พบตัวก็รอดชีวิตได้บ้าง แต่พบตัวก็
ฆ่าเสียบ้าง ผู้ที่ตาย คือ พระยาราชนฤชานนท์ ๑ พระเสนามาต ๑ นายเกดอง ๑
จ่านายสิบนายอ้อม ๑ พลตำรวจที่โรงพักบ้านสูงเหม็น ๒ นาย กับนายร้อยตรีตาด ๑
แต่พลตำรวจ ๒ คน รวม ๓ คนมาจากบ่อแก้ว ครั้นมาถึงหน้าตลาดบ้านจันทน์พวกโจร
ก็ฆ่าเสียทั้ง ๓ คน

ครั้นวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ศกนี้ พวกโจรได้ฆ่าหลวงจิมต ๑ หลวง
ศรีพิไนย์ ๑ นายร้อยตรีตาดตำรวจเมืองแพร่ ๑ นายโหดเสมียน ๑ อ้าแดงชาว
อ้าแดงนาค ภรรยาขุนพิพิธ ๒ นายจันทรแทนนายแขวงยมเหนือแต่หนูศรีบุตร
ขุนพิพิธ ๒ กับได้ทราบความว่ามีชาย ๑ ผู้กอดตายที่โนบ่าเมื่อชาวบ้านไปเห็นศพ
ฉนนกขนจนเบือยแล้ว หารู้ว่าเป็นคนใดไม่

ในวันที่ ๒๘ นั้นเวลาพลบค่ำพวกพลตำรวจเดินมาจากบ่อแก้วประมาณ ๑๕
คน ครั้นมาถึงบ้านสูงเหม็น พวกโจรก็ได้ยิงพลตำรวจตาย ๒ คน จับขังไป
เท่าใดหาทราบไม่

ครั้นในวันที่ ๒๘/๒๙/๓๐/๓๑ พระกำหม่องหัวหน้าโจรกับพวกโจรได้จัดกันไป
คองทัพเกิดคานอยู่ที่เขาพดงบาง ที่บ่อแก้วบ้าง ไปตีเมืองนครด่าปางบ้าง ถึงแม้ว่า
ข้าพเจ้าทำสัญญาแลกเปลี่ยนหน้าตบกันแล้วก็ตาม ก็ยังไม่เป็นทีวางใจได้

ฉะนั้นข้าพเจ้าก็ได้เตรียมการไว้ คือ นายแคว้นแก่บ้านเขาตั้งขึ้นของ
 ราษฎรในเขตแขวงเมืองแพะ ก็มีแต่เป็นคาบศิลาขำรดเต็มมาก คือใช้บ้าง แต่ถูก
 กระสุนก็ห้ามไม่ข้าพเจ้าจึงได้ดำดินและเกาะดูกระสุนไว้โดยดัดๆ ครั้นภายหลังมา
 พวกโจรก็ไปรักษาด่านเขาพลึงแดงบ่อแคว้นนั้น ได้เรียงขอเอาเสบียงกับข้าพเจ้า ๆ ก็ได้
 จัดให้ราษฎรเขาจำไปส่งให้เขาบ้าง ด้วยผ่อนผันเอาชีวิตข้าพเจ้าและราษฎรไว้
 เพื่อจะได้มีค่าชั่งตามเหตุที่เป็นแต่ไปยังรัฐบาตไทยทราบ ในเวลานั้นก็ออกไม่
 ได้ เพราะพวกโจรคอยระวังด้านทุกทางทุกตำบลอยู่เต็มอ

ฉะนั้น จึงทำให้เป็นการชานานดังนี้ ซึ่งข้าพเจ้าและข้าราชการจะมีดวงจิต
 คึกกระทำค่อแผ่นดิน ของพระบาท (ข้อความตอนท้ายหนังสือนี้ได้ขาดหายไป)

(สำเนา)

ลงวันที่ ๑๐-๕-๑๒๑

กระทรวงเลขที่ ๑๓/๓๐ ที่ มณฑลพิษณุโลก
 มณฑลที่ ๑๒/๓๑ กราบทูล เสนาบดี กระทรวงมหาดไทยบางปะอิน
 ตามโทรเลขที่ มณฑล ๑๑ ว่าได้มีตอบไปถึงมิสเตอร์ไลย
 กระทรวง ๑๒

บัดนี้ไปถึงเจ้านครแพะให้ลงมาพบข้าพระพุทธเจ้านั้น เนื้อความในจดหมาย
 ที่ข้าพระพุทธเจ้ามีไปเป็นคำพูดอ่อน หากได้พูดเป็นการแข็งแรงไม่ โดยเห็นด้วยเกล้า
 ว่า การที่เกิดในเมืองแพะเช่นนี้เป็นไปอย่างหนึ่ง ครั้นมาเคยจนคด้ายเหมื่อนจะ
 แปรปรวนไปอย่างหนึ่ง แต่จะจำเอาไปเป็นที่แน่ยังไม่ได้ ถ้าเจ้าแพะหรือผู้ใดมาพบ
 กับข้าพระพุทธเจ้าแล้ว จะได้สอบถามได้โดยความเย็น ๆ เมื่อได้ความอย่างใด
 จะได้กราบทูลครั้งหลัง

ศิริตรียราช

(สำเนา)

ร่าง จดหมาย ที่ ๑/๒๖

ที่ปักโป่งอ้อ

แพนท อาญา

วันที่ ๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑

ถึง เจ้านครแพร์

พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร แจ่มจวมมายัง เจ้าผู้ครองนครเมืองแพร์

ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นแม่ทัพ คุมกำลัง

ขบวนปราบปรามพวกกองโจร ณ เมืองแพร์ ข้าพเจ้าโดยกชนมาตั้งอยู่ที่โป่งอ้อ

จนข้าพเจ้าได้พบกับมัสเตอร์แฟงเกอร์ มัสเตอร์แกเรน ผู้จัดการห้าง

เอเซียติกเมืองแพร์ มัสเตอร์แฟงเกอร์ได้ชี้แจงเหตุการณ์ในเมืองแพร์ให้ข้าพเจ้าฟัง

ว่าเจ้านครแพร์และเจ้านายอื่น ๆ ในนครแพร์ ซึ่งไม่มีเสียงโต้ทานต่อพวกกองโจร

เพราะโดยความจำใจจำเป็น และกล่าวถึงเหตุการณ์อันเป็นทหัตของของเจ้านครแพร์

อีกหลายประการ

ในเหตุการณ์ดังนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เป็นที่ไว้วางใจได้ โดยข้าพเจ้ายังมีได้พบ

ตัวเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้านายในเมืองแพร์

เพราะฉะนั้น เมื่อเจ้าผู้ครองนครแพร์ได้ทราบแล้ว ให้ตัวเจ้าผู้ครองนคร

แพร์หรือเจ้าราชบุตรราชวงศ์ไปดงที่ปักข้าพเจ้า ตำบลโป่งอ้อ ภายในสองวันนี้ เพื่อ

จะได้พูดให้เป็นทีเข้าใจได้ดด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ที่สุคนษขอส่งความระตึกมาในท่านด้วย

ศรีสุริยราช

(สำเนา)

ที่ ๑/๒

นครแพร่

วันที่ ๑๐ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก. ๑๒๑

เจ้าพิริยเทพวงศ์ฯ เจ้าผู้ครองนครแพร่ แจ้งความมายังท่านพระยาศรีวิชัย-
ราช แม่ทัพปองอ้อทราบ

ด้วยได้รบหนังสือที่ ๑/๒๐ ลงวันที่ ๘ เดือนนี้ ความว่าท่านยังไม่ได้พบ
ข้าพเจ้าหรือเจ้านายในนครแพร่ ท่านยังเป็นที่ไว้วางใจไม่ได้ ขอให้ข้าพเจ้าหรือ
พระยาราชวงศ์ราชบุตรลงมาที่พักของท่าน เพื่อจะได้พูดให้เป็นทีที่เข้าใจทั้งสองฝ่ายนั้น
ทราบแล้ว

บัดนี้ได้แต่งให้พระยาราชวงศ์ราชบุตร นำบอกกราบทูลพระเจ้าเมืองยาเซอ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จมาตั้งกระทรงมหาตไทย กรุงเทพ มายังท่าน เพื่อ
ขอให้ท่านได้ส่งบอกต่อไปตามทางราชการด้วย

ข้าพเจ้าได้คิดสำเนาบอกมาให้ท่านทราบด้วยแล้ว เพื่อท่านกับพระยาราช
วงศ์ราชบุตรจะได้ปรึกษากันให้เป็นทีที่เข้าใจทั้งสองฝ่าย แล้วจะได้คิดระงับจัดการ
ต่อไป

ได้รับความนับถือมาในโอกาสนี้ด้วย

พิริยเทพวงศ์

ประทับตราเป็นสำคัญ

ที่

ที่พักกาต้วแม่น้ำ

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ศก. ๑๒๑

ถึง หลวงวิเศษภูธร ผู้รักษาราชการกรมการเมืองพิชัย

ฉะฉานพระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร ลงมาขแจ้งเหตุการณที่เกดจาด

เมืองแพร์ แดะนำบอกของเจ้าแพร์ฉบับหนึ่งมาขอให้ส่งไปกราบทูลแด่นายคัมภีร์ไทย
ความแจ้งอยู่แต่

ได้ส่งบอกของเจ้าแพร์มาพร้อมทั้งจดหมายนี้ ให้จัดส่งไปมณฑลอย่างรวดเร็ว
ที่สุดซึ่งเห็นทางจะจัดส่งเป็นการเร็วได้

ศิริวิบริราช

ที่ปักโป่งอ้อ

ถึง หลวงวิเศษภูธร

วันที่ ๒-๕-๑๒๑

ด้วยเมื่อคนไหนได้พบนายพา พดคำรอดภูธรซึ่งไปกับนายร้อยตรีคาดหนักกับ
มา ได้ถามปากคำได้ความโดยละเอียดเหมือนกัน จึงได้ส่งคำสอบถามมาพร้อมทั้ง
จดหมายนี้

เพื่อจะได้บอกตั้งตำเนาเข้าไปกระทรวง ส่วนคำหอดวงจำนงค์กับนายดีดาที่ส่ง
ไปให้ดู เมื่อยังไม่ได้บอกตั้งก็ให้ส่งไปพร้อมคราฉนี้ กับได้ส่งโทรเลขถึงกระทรวง ๒
มณฑล ๒ มานี้ ให้รีบส่งให้พนักงานโดยเร็ว

ศิริวิบริราช

โทรเลขเจ้าพระยาสุรศักดิ์

ที่ ๕๕

กราบทูลกรมหลวงดำรงกรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๕ เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จกับพระยาพิชัยนึ่งพูดกันอยู่ ราชวงศ์กับ
ชนภรรยา จึงหน้าคนมาบอกว่า เมื่อเช้า ๕ โมง เจ้าแพร์แต่งตัวนั่งม้ามเหสีขึ้นใน
ดินออกจากรั้วแก้วก็หายไป ราชวงศ์กับบุตรเทยจิดติดตามดูในบ้านต่าง ๆ ก็ไม่พบปะ
เราวงศ์เกรงว่าจะไปเที่ยวผูกคอตาย เสด็จจึงได้ตั้งราชวงศ์ ให้บอกบุตรหลานเทย

ทุกแห่งถ้าพบปะก็ให้พาตัวกลับมา ราชวงศ์ไปแล้วเกณฑ์ให้คนออกเที่ยวสืบถามทหาร
 ทริक्षाประตุ ก็ได้ความว่า แพ้วหาได้ไปแต่ผู้เดียวไม่ ไปกับพญายศน้อยอินตะ
 อยู่บ้านท่าข้ามฝั่งยม เกต้ายังไม่ไว้ใจเกรงว่าจะหนีไปไกล จึงจัดทหารออกมาออกเที่ยว
 ตามทุกทาง ก็ยังไม่พบปะ จนเวลา ๕ โมงก็ได้อ่านโทรเลขนี้ และเกต้ายิ่งได้สติ
 ว่าที่หนีไปครั้งนี้ด้วยเหตุใด ได้ทราบเกล้าว่า เมื่อราษฎรพร้อมกันโดยมากมาร้อง
 เวदानน เกต้ายกับพระยาพิชัยนงพร้อมกันอยู่ เรียกราษฎรมาถาม เวदानนเจ้าแพ้ว
 ได้แฉราษฎรจะเข้ามาหาเกต้ามายืนแอบฟัง เกต้ายจึงให้คนออกไปบอกว่า
 เวदानนมีราชการขอให้เข้าไปด่วน เกต้ายก็ว่าบอกแต่จคงจะกลับ จึงให้อ่านหนังสือ
 ทราษฏรร้อง แพ้วก็ยกย่นคอยฟังอยู่ มีคนเข้ามาบอกว่า เจ้าแพ้วยังไม่ไป ยิงย่น
 คอยฟังเกต้ายก็ให้คนออกไปบอกให้กลับอีก จึงไป และได้ทราบว่ามีความตกใจมาก
 ครั้นมาเมื่อจหนท ๒๕ เกต้ายให้ไปเฝ้าราชบุตร กับพระชัยสงครามมาจำขัง ว่าจว่ายัง
 ตกใจหนักจน เทยวสืบถามว่าโทษตัวจะเป็นสถานใด ครั้นมาเมื่อเช้าวานนี้ ได้รับ
 รายงานพระธรรมรงค์บอกมาว่า พระยาพระเนนผู้ก่อกองตายเสียแล้ว พระยาพระเนน
 นี้เป็นคนสนิทของเจ้าแพ้ว คู่กับ พระยาเขื่อน เกต้ายได้สั่งให้พระยาพิชัยเอาตัว พระเนนมา
 ตามเขื่อนคำให้ถาร ปฏิเสธไม่ได้ความอันใด ครั้นเมื่อราชบุตรกับชัยสงครามเข้าไป
 ในที่ขัง พบปะกับพระเนนหน้าอันเศร้า และเอามือคอบทแขนและพูดว่า พระเจ้าอยู่
 หัวประทานเมื่อถูกวานนเหมือนเป็นคนเสียจริต เมื่อเขาอยู่ในที่ขังคนหัดบด จึงถูก
 คอตาย ครั้นเจ้าแพ้วทราบการดังนั้นก็ตกใจมากจน เมื่อเช้าวานนี้เจ้าแพ้วมาหา
 เกต้ายเวदानนเกต้ายทองเสียมาได้ ๓ วัน ก็นอนพักอยู่ ทราบว่าเจ้าแพ้วมาหา เกต้าย
 ให้คนไปบอกว่า วาระนี้ไม่สบายของดที่จะมาหา เจ้าแพ้วก็รีบไปและเขื่อนเข้าไป
 เยี่ยมเจ้าแพ้ว ก็ได้เขื่อนต่าง ๆ และถามเขื่อนว่าได้ทราบข่าวอย่างไรบ้าง ชัยสงคราม
 กับราชบุตรจะมีโทษอันใด เขื่อนตอบว่า มีผิดเขาก็เอาไปยิง ถามว่าส่วนมุหตะ
 ทราบว่ามีโทษอย่างไร เขื่อนตอบว่าไม่ทราบ ก็ซักถามเขาซ้ำเขื่อน ๆ ก็ชวดว่า
 เจ้าบุตรผิดมากเขาก็เอาไปยิงเหมือนกัน แล้วเขื่อนก็กลับมา เมื่อเขื่อนได้กลับมาได้

ลักครุหนึ่ง เจ้าแพรวไปบอกกับบุตรภรรยาออกได้ก็เดินไปนอกคุ้ม เกต้าได้ฟังเหตุต่าง
 ก็ได้ทราบเจ้าแพรวเสียสละมีความกลัวตายจึงได้หนี ก้างตั้งเขียนโทรเลขนมคนบอก
 ว่าเจ้าแพรวข้ามน้ำมไปฝั่งตะวันตก ทางที่ไปเงยขอ ช่างวงศ์ อยู่หลายหลังคาเรือน
 แตะต๋อไปก็ยังมบ้านเงยอยู่อีก เกต้าได้ตั้งให้ทหารติดตามไป เหตุที่เจ้าแพรวจะหนี
 เกต้าหาได้รู้สักเศษ เกต้าหวังใจว่า เจ้าแพรวกับเกต้าก็ยังเป็นปรกติทุกอย่าง ที่หนี
 ไปตั้งนี้ ก็จะเป็นได้อยู่ ๓ อย่าง หนึ่งซขาด อย่างหนึ่งเป็นบ้า อย่างหนึ่งคงจะ
 ได้คิดหาทางไว้แล้ว จึงได้หนี ส่วนบุตรภรรยาเกต้าได้ให้พระยาพิชัยไปเยี่ยมช้แจงไม่
 ให้ตกใจ แต่เวลานับดูโหดก็ยังบ่ช่วยมากอยู่ ได้เป็นบิดมาหลายวันแล้วได้ให้หมอบไป
 รักษาบิต ๆ นนุกหายแล้ว แต่บอมมากยังไม่มก้าง อาหารก็ไม่รับประทาน และ
 ถูกความตกใจอย่างนี้ด้วย เกรงจะตายเกต้าก็ได้เอาใจใส่อยู่ เกต้าจะไปเยี่ยมเวลา
 นี้จะปล่อยให้เป็นที่สบายใจ เพื่อทราบเหตุว่าหนีแล้ว เกต้าได้เรียกกรมดี พร้อม
 ด้วยพระยาพิชัย รอมดีเห็นว่าที่หนีไปคราวนี้เป็นการดีของราชการ แต่ต้องระวังอย่า
 ให้หนีออกไปนอกเขตแดนได้ จะไม่มีเสียงต่าง ๆ

(๒๕ . ๖ . ๓๒๓)

เช้า ๕ โมง

รับวันที่ ๒๗. ๖. ๓๒๓

ลงวันที่ ๒๖. ๖. ๓๒๓

ตำนานที่ ๘๕ เจ้าพระยาสุรศักดิ์ แพรว

โทรเลข ๘๘ รับแล้ว คงจะโทรเลขตักใจที่เมืองน่าน เข้าใจว่าคงจะไป
 หากงสุดที่น่าน

ดำรง

(สำเนา)

ร่างโทรเลข

ที่ ๑๐๑ ๒๖. ๖. ๑๒๑ กราบทูลกรมหลวงดำรง กรุงเทพฯ

โทรเลขที่ ๘๕ รับแล้ว เกตุได้ตกใจทุกทางแล้ว และได้โทรเลขตั้งเมือง
 น่านเมืองดำปางด้อย เมื่อคำนวนไตชาวจ่าหนีไปทางแม่ตายแม่คำมี ทางนี้เป็นป่าไม้
 กุดเบ็ดแดงทั้งข้างของเจ้าแพร์อยู่ในทนมมาก เกตุได้จัดตำรวจออกมาออกตามแตรจ็ด
 ทหาร ๕๐ หมุนตามไปด้วย หนีไปทางแม่ตาย แม่คำมี กุดเบ็ดเจ้าแพร์ออกตาม
 หมุนตาม

ร่างโทรเลข

ที่ ๑

พระยาอนุชิต แม่ทัพ พระยาอุทัยดำปาง พระยาราชวงศ์ มาบอกเจ้า
 แพร์ออกจากคุ้มเวด้า ๕ โมงห้ายไป เทียวตามก็ไม่ได้ข่าว เกรงว่าจะหนีไปตาย
 ข้างเจ้าให้คนออกสืบได้ความว่ามีคนไปด้วยสองคน เห็นจะไม่ไปตายจะหนี ได้จัด
 ให้ทหารแตรบุตรหลานออกมาออกเที่ยวติดตามก็ยังไม่ได้ข่าว ทามบุตรภรรยาที่ไม่
 ทราบเหตุ ข้างเจ้าเกรงว่าจะหนี ขอให้ท่านตั้งคนออกสกัดสืบ ถ้าพบก็ให้คุมตัว
 กลับมาแพร์ ทางเมืองตองกองทหารตั้งอยู่ ข้างเจ้าได้ตั้งให้ออกสกัดทางใจแล้ว
 ขอให้ท่านแต่งคนออกสืบตามเมืองงาวด้วย เวदानพวกเจ้านายแพร์กำลังตกใจ
 เพราะความผิดปกติปรากฏขึ้นทุกอย่าง คนที่ไปตามถ้าพบตัว กลับมาจะบอกให้
 ท่านทราบ

เซ็น สิริศักดิ์

๒๕.๖.๑๒๑

(สำเนา)

ลงวันที่ ๒๖.๘.๑๒๑

ที่ ๑

เรียนแม่ทัพใหญ่พระยาสุรศักดิ์ แพร่

โทรเลขที่ ๑ รับทราบแล้ว ได้จัดตำรวจภูธร เจ้าราชปฏิพาดวงศ์ หลวง
ศรีออกกตั้งทางเมืองงาว บริเวณพะเยา ตามบัญชาเจ้าคุณแต่ตั้งตั้งว่าจะไปเข้าทาง
เขตน่านด้วยเป็นเกียรติของหรือหาทพง

อนุชิต

(สำเนา)

ที่ ๓

ที่פקเกล้าสนามหลวงเมืองแพร่

วันที่ ๒๗ กันยายน ร.ศ. ๑๒๑

นายพลโทเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแม่ทัพใหญ่

แจ้งความมายัง เจ้าพิริยเทพวงศ์ ทราบ ด้วยการที่เจ้าพิริยเทพวงศ์เข้าใจ
การต่าง ๆ ไปตามคำเด่าดื้อ แต่มีความกลัวหลบหนีไปครั้งหนึ่ง ห้ามเหตุอันควรกลัว
แต่ควรจะเชื่อเช่นนั้นไม่ ความที่เด่าดื้อไม่เป็นการจริงเลย

เพราะฉะนั้น ให้เจ้าพิริยเทพวงศ์ กลับมาบ้านเมืองเดี่ยวยังเดิมเถิด อย่า
กลัวความผิดอันใดเลย

(สำเนา)

กรมหลวงดำรงกรุงเทพ ฯ

เกล้าได้ปรึกษา พระยาชัย รอมินต์เห็นพร้อมกันว่า เจ้าแพร่รู้ตัวกลัว
ความผิดตรงหน้าราชการ ผู้ครองเมืองไปตั้งนี้ มีความผิดในราชการมาก เมื่อ
ถึงกำหนด ๔๘ ชั่วโมงไม่กลับมา ต้องประกาศบอกให้ทราบทั่วป่าว ไม่ได้เป็นเจ้า

ผู้ครองเมืองต่อไปแล้ว หน้าที่ราชการพระยาพิชัยเป็นข้าหลวงรักษาราชการเมืองแพะ
ต่อไป เห็นด้วยเกล้าพร้อมกันดังนี้ เสด็จจะร่างประกาศออกไปในวันเวลาดังครบ ๔๘
ชั่วโมง

กรมมโหรีแล้วแต่จะโปรด

๒๗-๖-๑๒๓

เซ็น สรรค์กิติ

(สำเนา)

ร่างโทรเลขที่ ๑๐๖/๑๘๔ ลงวันที่ ๒๕ กันยายน ๑๒๑
กราบทูลกรมหลวงดำรง กรุงเทพ ฯ

ด้วยเกล้ากราบทูลไปว่า ครบ ๔๘ ชั่วโมง จะประกาศยกเอาเจ้าแพะออก
จากเจ้าผู้ครองเมือง เวลาร่างประกาศได้รับโทรเลขว่าเจ้าแพะหนีไปซุกซ่อนอยู่ที่ต้น
อ้อยทางจะไปเมืองต.เขตน่าน ครั้นเกล้าจะประกาศออกไป กัดจะต้นมากจะเที่ยว
ซุกกรก หรือจะหนีไปในทางทิศ เสด็จจึงต.ประกาศนั้นไว้ ได้ปรึกษาพระยาพิชัย
กับรอมบัต เห็นพร้อมกันว่าให้เดิควเจ้าแพะมาก่อน แล้วบังคับให้ตาออกจาก
ตำแหน่งผู้ครองเมือง แล้วจึงประกาศให้ราษฎรทราบทั่วกัน เวลานั้นเกล้าได้ให้เจ้า
บัวโหดจับบุตรหลานออกไปตาม บัวโหดได้จับข้างออกไปรับแต่ยังไม่กลับมา ใน
ส่วนด่านทางท่งปวง ก็ได้กักไว้ทุกแห่งแล้ว เห็นด้วยเกล้าว่าหนีไม่พ้น อาหารก็
รับประทานได้ อากาศที่ป่วยเห็นจะไม่ตาย

(สำเนา)

เจ้าพระยาสุรศักดิ์, แพะ

บ่าย ๔ โมง รับวันที่ ๒๕-๖-๑๒๑ ลงวันที่ ๒๕-๖-๑๒๑

ที่ ๘๘

โทรเลขที่ ๓๐๒ รับแต่การที่จะออกประกาศนั้นชอบแล้ว

ดำรง

(สำเนา)

ร่างโทรเลขที่ ๑๐๘ วันที่ ๓๐ กันยายน ๑๒๑

กราบทูลกรมหลวงดำรงกรุงเทพฯ ฯ

โทรเลขที่ ๘๘ รับแล้ว เก้าได้ให้ออกประกาศตามรับสั่ง และส่งสำเนาไปให้เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน ทราบแล้ว กับได้ส่งมาถวายด้วยดังต่อไปนี้

เซ็น สรรค์กิติ

ที่ ๘ ประกาศที่พักเกล้าสนามหลวงเมืองแพร่

นายพดโทเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแม่ทัพใหญ่ ประกาศให้ข้าราชการ และราษฎรในเขตแขวงเมืองแพร่ และชนทั้งหลายให้ทราบทั่วกันว่า

ข้อ ๑ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน วันโกธินทรศก ๑๒๑ เวลาเช้า เจ้าพิริยเทพวงศ์เจ้าผู้ครองนครแพร่ ได้ตั้งหน้าทราชมารหายไปโดยไม่ได้แจ้งว่าจะไปหรือมีธุระอันจำเป็นจะต้องไปและทั้งไม่ได้ขออนุญาตต่อผู้เป็นใหญ่ในหน้าทราชมารด้วย

ข้อ ๒ ได้ตั้งให้ข้าราชการ และเจ้านายบุตรหลานของเจ้านครแพร่ออกไปติดตามโดยรอบคอบเกือบทั่วทั้งเมืองแพร่ เพื่อจะเชิญให้กลับมารับราชการตามเดิม ก็ไม่พบปะเจ้านครแพร่

ข้อ ๓ เหตุที่เจ้าพิริยเทพวงศ์ ตั้งหน้าทราชมารไปตั้งนี้ ก็เป็นอันเห็นได้ว่า เจ้าพิริยเทพวงศ์ได้ตั้งใจหนีไปโดยไม่เต็มใจจะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกต่อไปแล้ว

ข้อ ๔ ตามกฎหมายของบ้านเมืองถือในพระราชกำหนดบทอัยการลักษณะขบถศึก มาตรา ๑๕ มีข้อใจความว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลใด ครองเมืองระงมือง ถาผู้บนนตระทงหน้าทราชมารบ้านเมืองของคนไปเสีย โดยไม่ได้ขแจ้ง เหตุการอันควรไป หรือไม่ได้ขออนุญาตต่อผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในหน้าทราชมารแล้ว ผู้บนตองรับโทษเป็นอย่างเบาที่สุด ก็คือให้ถอดออกจากหน้าทราชมารที่ตนได้รับ ตำแหน่งอยู่นั้นเสีย

ข้อ ๕ กฎหมายบทนี้ ก็เป็นอันตรงกับหน้าตราขการในเวลานั้นที่จะได้ใช้
โดยเข้มแข็งเพราะว่าบ้านเมืองได้เกิดจลาจลแล้ว ควรที่ข้าราชการจะต้องรับราชการ
ฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเต็มสติกำลังใจของตน
เพราะฉะนั้น จึงประกาศให้ข้าราชการและราษฎรในเขตเมืองแพะทราบทั่ว
กันว่า

๑. เจ้าพริยเทพวงศ์กระทำความผิดลงแล้วครั้งนี้ ต้องด้วยพระราชกำหนด
บทพระอัยการลักษณะชดเชย ให้ถอดออกจากตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครแพะตั้งเป็น
ไพร่ตั้งแต่วันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๓๒๓ แล้วให้ตั้งเป็นน้อยเทพวงศ์
ตามเดิม

๒. ถ้าการต่อไปเจ้าพริยเทพวงศ์จะออกหมายหรือคำสั่งอย่างใด ห้ามไม่
ให้เชื่อถือเป็นอันขาด

๓. หน้าตราหดวงรักษาราชการเมืองแพะนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุริยราชธรรมาธิบดี เป็นผู้รับราชการ
ต่อไป

ประกาศ มา ณ วันที่ ๓๐ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๓๒๓

(สำเนา)

ที่ ๘๔ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, แพะ

มีข่าวเดาถ้อยในเมืองพม่าว่า เราห้ามไม่ให้เงี้ยวโพกศีรษะ ไม่รู้ว่าเหตุใด
จึงเดาถ้อยอย่างนี้ เจ้าคุณทราบหรือไม่

(สำเนา)

ร่างโทรเลขที่ ๑๐๐ วันที่ ๒๖,๖,๑๒๑

โทรเลข ๘๕ รับแล้ว ชาวต๋อไม่ให้เงี้ยวโพกศีรษะไม่ได้ยินเลย . เงี้ยวที่
อยู่ในเมืองแพร่มีกว่า ๖๐ คน เปิดร้านขายของแทบทุกแห่งแล้ว และเงี้ยวเดินตาม
ถนนออกพดุงพด่าง เกต๋อไม่ได้ห้ามปรามถึงการแต่งตัว เหตุที่เกต๋อจะเป็นอย่างนี้ไปได้
อย่างหนึ่งก็พวกเงี้ยวผู้ร้ายตัวดำคณูทหันหดบอยู่ คัดผมปลดอมเป็นดาวจะแต่งเป็น
เงี้ยวกต๋อจะหนักองทพทกถด้านทางไม้ทั้น เงี้ยวพวกนั้นเมื่อทั้นได้บางทักจะแกดงพูด
ว่าไทยไม่ให้โพกศีรษะให้คัตผม

(สำเนา)

ร่างโทรเลขที่ ๑๐/๑๗๑ ลงวันที่ ๒๘ กันยายน

พระยาบรมฯ น่าน

ได้ข่าวว่าเจ้าแพร่เอาช้างของราชวงศ์ทปางค้อยคำไป ๑ ช้าง โฉมหน้าจะ
ไปทางเมืองต๋อ หรือทางมาเดือค ท่าปานาแชน จะรีบไปนำปาก ให้จัตคนตักค้อย่า
ให้เข้าเขต ๒๕ ก็โตได้ ถ้าใครจับได้จะให้รางวัล ๒๐๐๐ บาท หรือรูทางที่เจ้า
แพร่ไป ก็จะให้รางวัลตามสมควร

(สำเนา)

ลงวันที่ ๒๘-๖-๑๒๑

ที่ ๘ กราบเรียนท่านเจ้าคุณแม่ทัพใหญ่, แพร่

โทรเลขที่ ๓๐ รับแล้ว ถ้าเจ้าแพร่จะออกทางมาเดือค หรือเมืองต๋อ แม้
ไม่ไปนำนกงจะเข้าเขต ๒๕ ก็โตได้ ด้วยโกดกันและทางตั้งแต่น่านไปเมืองต๋อ ๕ วัน
ไปมาเดือค ๖ วัน ถึงกระนั้นเกต๋อได้จัตกาตงมาออกคัตตามแล้ว

บรมบาท

(สำเนา)

ที่ ๗ วันที่ ๒๖ กันยายน ร.ศ. ๑๒๑

พระยาบรมฯ น่าน วันที่ ๒๕ เวลาเช้า ๕ โมง เจ้าแพร่ หนีออกจากเมืองมัตน

ตามไปด้วย ๒ คน เทียวติดตามก็ยังไม่พบปะ ได้ข่าวว่าจะไปทางบ้านแม่คำบ้อง
บางที่จะเข้าหากงสุตฝรั่งเสดให้ช่วยให้พระยาบรมกิตติพิทักษ์กับเจ้านาย ให้คนออก
เที่ยวกักต้อนเมื่อพบตัวแล้ว ให้คุมตัวมาส่งยังเมืองแพร์ ฝ่ายเมืองแพร์ ได้ติดตาม
ตัวได้แล้วจะบอกให้ท่านทราบ

(สำเนา)

ร่างโทรเลข วันที่ ๒๖-๖-๑๒๑

ที่ ๙ พระยาบรมบาท เมืองน่าน

ได้ข่าวว่าเจ้าแพร์ ไปทางแม่คำร้อง แม่คำมี แม่ถ้าย ให้พระยาบรมกิต
ติพิทักษ์ทางอย่าให้ไปเมืองน่าน ถ้าพบให้คุมตัวมาส่งยังแพร์

(สำเนา)

ลงวันที่ ๒๗-๖-๑๒๑

ที่ ๙ เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ แพร์

โทรเลขที่ ๗-๘ รับแล้ว คิดด้วยเกล้า ถ้าเจ้าแพร์จะไปทางแม่คำบ้องก็
คงจะออกทางเมืองดี ถ้าจะไปทางแม่คำมี ก็คงจะออกทางบ้านอายหน้าตาย เกด
ได้จัดให้เจ้าอุปราชเจ้าบุรี แยกออกคนละทางตั้งสกัดกั้น ครั้นจะแต่งให้เจ้านาย
น้อยออกสกัดด้านทางเกรงความจะแพร์ทอดาย เจ้าอุปราช เจ้าบุรี ก็มีความเต็มใจ
จะเอาตัวได้ออกจากน่านวันที่ ๒๗ เดือนนี้

บรมบาท

(สำเนา)

ที่ ๒๓ พระยาบรมบาท เมืองน่าน

ทูลเกล้าเจ้าอนุชากราชการออกติดตามน้อยเทพวงศ์ นพให้เรียกกดขี้เสียให้

(สำเนา)

เวลาบ่าย ๔ โมง ๒๒ นาที

รับวันที่ ๑๐-๗-๑๒๑

ลงวันที่ ๕-๗-๑๒๑

ที่ ๒๑ กราบเรียน เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ แพร์

โทรเลขที่ ๒๓ รับแล้ว ได้เรียกกดบดงพร้อมกันหมดแล้ว เกด้าไตจัตให้
ออกไปเพิ่มเติมจัดการทางเหนือ

บรมบาท

ร่างโทรเลข

เมืองน่านที่ ๑๒

ลำปางที่ ๓

เชียงใหม่ที่ ๑๕

ลำพูนที่ ๑

เจ้าพิริยเทพวงศ์ อรรถนาทราชการหนีไป แดงนท ๒๕ เดือนพฤษภาคม
ผิด ได้ประกาศถอดเจ้าพิริยเทพวงศ์ ลงเป็นไพร่ คงเป็นน้อยเทพวงศ์แล้ว ให้
พระยาพิชัย (คือพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร) เป็นผู้รับราชการเมืองแพร์ต่อไป

๓๑-๖-๑๒๑

เซ็น ดุรงค์ดี

บ่าย ๕ โมง ๔-๗-๑๒๑

ที่ ๔ กราบเรียนเจ้าพระยาสุรศักดิ์แม่ทัพใหญ่เมืองแพร์

โทรเลขที่ ๓ เรื่องประกาศโทษถอดเจ้าพิริยเทพวงศ์ได้รับทราบแล้ว และ
ข้าพเจ้าได้ประกาศให้เจ้านายแฉะข้าราชการในนครลำปางทราบทั่วกันแล้ว

บุญวาท

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ถนนพระราม 6 ซอยหน้าสี่ใน ๑ พระนคร โทร. ๗๘๖๖
นายจล รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๐๕
